

ΛΙΝΟΣ Γ. ΜΠΕΝΑΚΗΣ, Ἀθῆναι

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΧΟΥΜΝΟΥ, ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΥΛΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ, ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ξεχωρίζοντας τὸν *Περὶ τῆς ὕλης καὶ τῶν ιδεῶν ἀπειργασμένον ἀντι-θετικῶς πρὸς Πλάτωνα λόγον*¹ τοῦ Νικηφόρου Χούμνου (1250 - 1327), γιὰ νὰ περιλάβῃ μόνο αὐτὸν ἀπὸ τὰ ἄλλα ἀνέκδοτα φιλοσοφικὰ ἔργα τοῦ βυζαντινοῦ σοφοῦ στὰ *Anecdota Nova* (Paris 1844)², ὁ J. Fr. Boissonade ἐπικαλεῖται τὴν ἀποδεικτικὴ δύναμη τοῦ Χούμνου στὸ κείμενο αὐτὸ καθὼς καὶ τὴν ἀξία του σὲ μιὰ ἐποχὴ, ποὺ —χάρις στὸν Victor Cousin, ὅπως σημειώνει— τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς φιλοσοφικὲς σπουδὲς στὴ Γαλλία εἶναι μεγάλο³. Ἡ κρίση αὐτὴ τοῦ χαλκέντερου φιλολόγου, ποὺ ἔχει ἐκδώσει πολλὰ βυζαντινὰ κείμενα⁴ καὶ ἀνάμεσά τους ἄρκετὰ φιλοσοφικά, ἐπηρέασε ἴσως τὸν σύγχρονό μας μελετητὴ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Νικηφόρου Χούμνου J. Verreaux, ποὺ χαρακτηρίζει ὡς σοφιστικὴ κάποτε τὴν ἐπιχειρηματολογία του στὸν Λόγο γιὰ τὴν ὕλη καὶ τὶς ιδέες.

Στὸν J. Verreaux ὀφείλομε μιὰ ὑποδειγματικὴ καὶ ἐξαντλητικὴ μονογραφία γιὰ τὸν Χούμνο ὡς πολιτικὸ καὶ φιλόσοφο, λόγιο ἀνθρωπιστὴ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων : *Nicéphore Choumnos. Homme d'État et humaniste byzantin*, Paris 1959, 216 σελ. Ὁ κατάλογος τῶν ἔργων

1. Ἐτσι ὁ ἴδιος ὁ Χούμνος στὴν *Ἐπιστολὴ 37*, μὲ τὴν ὁποία συνοδεύει τὴν ἀποστολὴ τοῦ ἔργου του πιθανῶς στὸν Θεόδωρο Μετοχίτη (βλ. τὸ κείμενο στὰ ἐπόμενα, σελ. 380).

2. Στὸν τόμο αὐτὸν (ἀνατ. Hildesheim, Olms 1962) ὁ Boissonade ἐκδίδει γιὰ πρώτη φορὰ 170 ἐπιστολὰς τοῦ Χούμνου, ἐνῶ στὸν τόμο 3 τῶν *Anecdota Graeca* (Paris 1831, ἀνατ. Hildesheim 1962) ἐκδίδει τοὺς δύο λόγους τοῦ *Περὶ ἀέρος* (ὁ τίτλος τοῦ δευτέρου : *Ἀντιθετικὸς πρὸς τοὺς πάλαι σοφοὺς περὶ τοῦ αὐτοῦ...*).

3. *Hanc Chumni philosophicam diatribam de materia . . . describere visum est ob argumenti praestantiam et quod rerum philosophicarum studium apud nos nunc maxime ferveat, magistro ac duce viro praeclarissimo Vict. Cusinio.*

4. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κείμενα στὶς Συλλογὰς *Anecdota Graeca* (5 τόμοι 1829-33) καὶ *Anecdota Nova* ὁ Boissonade ἐξέδωσε πολλὰ κείμενα τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ (*De operatione daemonum . . . Accedunt inedita opuscula Pselli* [= 26 μικρὰ ἔργα καὶ 9 ἐπιστολές], Norimbergae 1838 (ἀνατ. Amsterdam, Hakkert 1964).

τοῦ Χούμνου στὸ σύγγραμμα τοῦ Verreaux περιλαμβάνει 9 φιλοσοφικά ἔργα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα 5 ἀνέκδοτα⁵, 3 θεολογικά, 12 ρητορικά, 6 «λόγους χρυσοβούλλους», καθὼς καὶ τὴ συλλογὴ τῶν ἐπιστολῶν του. Ἀναλυτικὴ εἶναι στὴ μονογραφία αὐτὴ καὶ ἡ καταγραφὴ τῶν χειρογράφων, ποὺ παραδίδουν τὰ ἔργα τοῦ Χούμνου, καθὼς καὶ ἡ νεώτερη βιβλιογραφία. Στὰ φιλοσοφικά κείμενα καὶ στὶς μαθηματικὲς γνώσεις τοῦ βυζαντινοῦ σοφοῦ εἶναι ἀφιερωμένα τὰ κεφάλαια 4 καὶ 5 (σελ. 123-170), ἐνῶ στὸ κεφ. 6 (σελ. 171-192) ὁ συγγρ. τοποθετεῖ σὲ ὀρθὴ βάση μὲ γενικώτερη σημασία τὴ σχέση τοῦ Χούμνου πρὸς τὴν ἐθνικὴ φιλοσοφία, ἀκριβέστερα τὴν πλατωνικὴ καὶ τὴν ἀριστοτελικὴ —στὴν ὁποία γιὰ εὐνοήτους λόγους «κλίνει περισσότερο»—, καθὼς καὶ τὴν συνάντηση τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος στὸ ἔργο του⁶.

Τὸ ἔργο τοῦ Χούμνου γιὰ τὴν ὕλη καὶ τὶς ιδέες ἐπρόσεξε πρῶτος ὁ Β. Τατάκης στὸ πολύτιμο βιβλίο του *La philosophie byzantine* (Paris 1949 καὶ 1959)⁷, σελ. 247-8, στηρίζοντας σ' αὐτὸ κυρίως (καὶ στὸν Ἀντιθετικὸν πρὸς Πλωτῖνον περὶ ψυχῆς κατὰ δεύτερο λόγο) τὴν γενικὴ κρίση

5. Οἱ τίτλοι τους εἶναι: *Περὶ κόσμον καὶ τῆς κατ' αὐτὸν φύσεως* (ἀνέκδ.), *Περὶ τῶν πρώτων καὶ ἀπλῶν σωμάτων*... (ἀνέκδ.), *Ὅτι τῆς γῆς ἐν μέσῳ τοῦ παντός ἐστῶσης, ταύτης κατώτερον οὐδέν*... (ἀνέκδ.), *Ἀντιθετικὸς πρὸς Πλωτῖνον περὶ ψυχῆς* (ἐκδ. F. Creuzer, *Plotini Opera*... 2, Oxonii 1835), *Περὶ τῆς θρηπτικῆς καὶ αἰσθητικῆς ψυχῆς* (ἀνέκδ.), *Περὶ τοῦ ὅτι μηδὲν ἀδύνατον οὔτ' ἄπορον*... ὕδωρ ἐπάνω τοῦ στερεώματος κατὰ τὴν τοῦ κόσμου γένεσιν ἀποτετάχθαι... (ἀνέκδ.), *Περὶ ἀέρος*... (δύο λόγοι), *Περὶ τῆς ὕλης καὶ τῶν ιδεῶν*. Ἄς προστεθῇ καὶ ὁ λόγος *Πρὸς τοὺς δυσχεραίνοντας ἐπὶ τοῖς ἐλέγχοις τῶν ἀσαφῶς καὶ κακοτέχνως ῥητορευόντων καὶ τὰναντία Πλάτωνι καὶ τοῖς αὐτῷ δοκοῦσιν ἀστρονομοῦντας* (ἐκδ. Boissonade, *Anecd. Graeca* 3).

6. Βλ. καὶ τὴν ἐπίσης σημαντικὴ μονογραφία τοῦ I. Ševčenko, *Études sur la polémique entre Théodore Métochite et Nicéphore Choumnos*, Bruxelles 1962, 330 σελ. Ὅρθῃ ἡ γενικὴ θέση τοῦ συγγρ.: *Plutôt que de ranger Choumnos parmi les aristotéliciens et de faire un platonicien de Métochite, il a aurait lieu de souligner l'air de liberté que se donnent ces hommes en parlant des grands esprits d'autrefois. La Lettre 39 de Choumnos* [βλ. στὰ ἐπόμενα, σελ. 380, τὸ ὑπόμνημα τῆς Ἐπιστολῆς 37] *est un vrai manifeste d'indépendance*.

7. Γιὰ τὴν προσφορὰ τοῦ καθηγητοῦ Τατάκη στὴ σπουδὴ τῆς Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας μὲ τὸ ἔργο του αὐτὸ καὶ τὰ ἄλλα σοφὰ δημοσιεύματά του βλ. Α. Μπενάκης, *Ἡ σπουδὴ τῆς Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας. Κριτικὴ ἐπισκόπηση 1949 - 1971*, «Φιλοσοφία» 1 (1971) 390 ἐπ. — Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ὁ Krumbacher, *Gesch. d. Byzant. Liter.* 1897², 478 ἐπ. σημειώνει ἀπλῶς ὅτι ὁ Χούμνος δὲν εἶναι τυφλὸς θαυμαστής τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἐπισημαίνει τὸ ἔργο του *Πρὸς τοὺς δυσχεραίνοντας*..., στὸ ὁποῖο στηλιτεύει τοὺς προσηλωμένους στὸν Ἀριστοτέλη ψευδοφιλοσόφους τῆς ἐποχῆς του. Μὲ πικρία παρατηρεῖ ὁ Krumbacher ὅτι στὴν πολύτομη Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Ueberweg ὁ Χούμνος δὲν μνημονεύεται οὔτε μὲ μία φράση! Τὸ πρᾶγμα δὲν ἄλλαξε καὶ ὡς τὴν τελευταία, ἀναθεωρημένη ἀπὸ τὸν B. Geyer ἐκδοσὴ (1927¹¹).

του γιὰ τὸν φιλόσοφο : μὲ ἀφετηρία τὶς ἀριστοτελικὲς θέσεις ὅτι ἡ ὕλη δὲν ἔχει (παρὰ μόνο μὲ λογικὴ ἀφαίρεση) ὕπαρξη χωριστὴ ἀπὸ τὴ μορφὴ καὶ ὅτι τὰ εἶδη (οἱ ἰδέες) δὲν εἶναι αὐθυπόστατες οὐσίες μὲ ὕπαρξη προγενέστερη ἀπὸ τὰ αἰσθητά, στὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται, ἀπορρίπτοντας ὅμως καὶ τὸ ἀδημιούργητο καὶ ἄφθαρτο τῆς ὕλης, ὁ Χούμνος ἀποβλέπει στὸ νὰ καταρρίψη τόσο τὸν πλατωνικὸ «ρεαλισμὸ» τῶν ἰδεῶν ὅσο καὶ τὸν ἀριστοτελικὸ τῆς ὕλης γιὰ νὰ ἀντιτάξῃ σ' αὐτοὺς μιὰ Ὀνοματοκρατία (Nominalismus), ὑπαγορευμένη ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ διδασκαλία τῆς μόνης πηγῆς τῶν ὄντων, ποὺ εἶναι ὁ Θεὸς-δημιουργός. Θὰ διατυπώσωμε στὰ ἐπόμενα (σελ. 354 ἐπ.) τὴ γνώμη μας γιὰ τὸν «νομιναλισμὸ» τοῦ Χούμνου. Ἡ τοποθέτηση τῶν Βυζαντινῶν φιλοσόφων στὸ πρόβλημα τοῦ καθόλου καὶ τοῦ καθ' ἕκαστον δὲν ἔχει μελετηθῇ ἀκόμη συστηματικὰ καὶ οἱ κρίσεις ποὺ ἔχουν δημοσιευθῇ καὶ ἀπὸ ἄλλες πλευρὲς εἶναι πολὺ ἐπισφαλεῖς.

Ἀναλυτικὴ εἶναι ἡ παρουσίαση τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν Verreaux (σελ. 133-138), ποὺ ἀξιολογεῖ θετικὰ τὴν βαθειὰ ἔγνοια τοῦ Χούμνου νὰ ἐλέγξῃ τὶς διδασκαλίες τῶν ἀρχαίων στὸ φῶς τῶν χριστιανικῶν θέσεων καὶ μὲ πνεῦμα ἀνεξαρτησίας ἀπέναντι στὴν αὐθεντία τῶν μεγάλων φιλοσόφων τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος⁸. Τὸ περιεχόμενο τοῦ δοκιμίου ἀποδίδεται μὲ ἀκρίβεια στὶς ἐπὶ μέρους ἐνότητες, ποὺ ὁ Verreaux παρακολουθεῖ συνοπτικὰ (σελ. 136-137). Ἐπιφυλάξεις μᾶς γεννοῦν ἀντίθετα ὠρισμένες ἀπὸ τὶς εἰδικὲς παρατηρήσεις του καὶ ὠρισμένοι συσχετισμοὶ καὶ συμπερασματικὲς κρίσεις του. Στὸ θέμα τοῦ «νομιναλισμοῦ» τοῦ Χούμνου ὁ Verreaux δὲν προχωρεῖ πέρα ἀπὸ τὴν ἄποψη Τατάκη, ποὺ παραθέτει κατὰ λέξη.

Ὁ *Περὶ τῆς ὕλης καὶ τῶν ἰδεῶν λόγος* τοῦ Νικηφόρου Χούμνου —ὁ πλήρης τίτλος κατὰ τὴν χειρόγραφη παράδοση τοῦ ἔργου εἶναι *Ὅτι μήτε ἡ ὕλη πρὸ τῶν σωμάτων μήτε τὰ εἶδη χωρὶς, ἀλλ' ὁμοῦ ταῦτα*⁹— ἐκδίδεται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ κριτικὰ ἀπὸ τρεῖς βασικοὺς κώδικες ἔργων τοῦ Χούμνου: Κωνσταντινουπόλεως - Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου 276¹⁰,

8. *Οἱ πάλαι τῶν Ἑλλήνων καὶ σφόδρα σοφοὶ* (στίχ. 7). Βλ. καὶ τὴν σημ. 6.

9. Παραλλαγή τοῦ τίτλου αὐτοῦ ἀπὸ τὸν ἴδιο (στὸ ρητορικὸ ἔργο του *Πρὸς τοὺς δυσχεραίνοντας...*): *Περὶ ὕλης καὶ ἰδεῶν, ὅτι μήτε τὰ εἶδη πρὸ τῆς ὕλης μήτε ἡ ὕλη τούτων χωρὶς, ἀλλ' ὁμοῦ ταῦτα*.

10. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη* 4 (Πετρούπολις 1899) 255 ἐπ. — Στὸν Verreaux (ὡς Hierosol. Metoch. Sancti Sepulcri 276) τέταρτος στὸν κατάλογο, ἐπειδὴ περιέχει 6 μόνον ἔργα τοῦ Χούμνου. Ἀντιβολὴ τοῦ κώδικος ἔγινε δυνατὴ τὰ τελευταῖα χρόνια μόνο. — Ἄξιο νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ καλλιγράφος ἀντιγραφεὺς ἔχει σημειώσῃ στὸ φ. 94β: «Ὅντος βαθέος τοῦ Νικηφόρου, βαθέα ὑπῆρξε τὰ νοήματα».

Πάτμου 127¹¹ καὶ Παρισίων - Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης 2105¹², (ὅλοι εἶναι τοῦ 14ου αἰῶνος), ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ κώδ. Μετοχίου (πιθανῶς τῆς ἐποχῆς τοῦ Χούμνου) παραδίδει τὸ ἔργο στὴν ἀρτιώτερη μορφή. Ἡ ἔκδοση Boissonade (1844) ἔγινε ἀπὸ τὸν Parisinus καὶ εἶναι ὑπεύθυνη γιὰ ὠρισμένες ἐσφαλμένες γραφές, ποὺ δὲν ὀφείλονται στὸ χειρόγραφο¹³. Σὲ μεγαλύτερη ἔκταση διαφέρει στὴν παροῦσα ἔκδοση ἢ στίξη τοῦ κειμένου — ἡ ἔκδοση Boissonade ἐμφανίζεται νὰ ἀκολουθεῖ χωρὶς βάσανο τὸ χειρόγραφο. Στὸ ὑπόμνημα πηγῶν (testimonia) τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄμεσες πηγές ἔγινε προσπάθεια νὰ ἐπισημανθοῦν καὶ κείμενα, μὲ τὰ ὁποῖα παρουσιάζεται κάποια στενότερη φραστικὴ καὶ θεματικὴ συγγένεια. Ἡ νεοελληνικὴ μετάφραση, ποὺ παρακολουθεῖ πιστὰ — μὲ τὴν εὐρύτερη ἔννοια — τὸ κείμενο, ὑπαγορεύθηκε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ μελετηθοῦν καὶ νὰ κατανοηθοῦν πληρέστερα οἱ θέσεις τοῦ φιλοσόφου, καὶ ἐπειδὴ στὴ νεοελληνικὴ βιβλιογραφία δὲν ἔχομε ὥς τώρα καμμιά μετάφραση βυζαντινοῦ φιλοσοφικοῦ κειμένου¹⁴.

Τὰ βασικὰ προβλήματα ποὺ θέτει, συζητεῖ καὶ ἐπιλύει ὁ Νικηφόρος Χούμνος στὴν πραγματεία του γιὰ τὴν ὕλη καὶ τὶς ιδέες εἶναι προβλήματα ποὺ ἀπὸ τὴν πρώτη διατύπωσή τους στὸ πλατωνικὸ κοσμολογικὸ καὶ μεταφυσικὸ σύστημα ἀπασχόλησαν ὅλη τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία, κληροδοτήθηκαν στὴ χριστιανικὴ σκέψη καὶ ἀπαντοῦν στὰ κείμενα ὅλων σχεδὸν τῶν βυζαντινῶν φιλοσόφων¹⁵. Στὴ μορφή ποὺ ἔχουν τώρα, 17 αἰῶνες περίπου

11. I. Σακκελίων, *Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη*, Ἀθῆναι 1890, 73 ἐπ.

12. H. Omont, *Inventaire sommaire des mss grecs de la Bibl. Nationale...* 2 (Paris 1888), 194-5. — Γιὰ τὴν ἀξία καὶ τὴν ἐξάρτηση τῶν κωδ. Πάτμου καὶ Παρισίων, ποὺ περιέχουν τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν ἔργων τοῦ Χούμνου, βλ. Vegreux, σελ. 21, σημ. 2.

13. Οἱ κυριώτερες εἶναι : στ. 28 παράλειψη τοῦ γε, 41 τελέως ἀντὶ τελέων, 204 παράλειψη τοῦ καί, 229 παράλειψη τοῦ καί!, 307 ἰδιότητος ἀντὶ αἰδιότητος!

14. Βλ. ὅμως τὴν ἐξαίρετη πρόσφατη ἔκδοση τῆς Ἑδρας Βυζαντινῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Νεαπόλεως *Michele Psello, Epistola a Giovanni Xifilino*. Testo critico, Introduzione, Traduzione e Commentario a cura di Ugo Criscuolo, Napoli 1973, 87 σελ., ποὺ περιλαμβάνει καὶ μιὰ ζωντανὴ ἰταλικὴ μετάφραση τῆς περίφημης ἐπιστολῆς τοῦ Ψελλοῦ.

15. Εἶναι χρήσιμο νὰ ἀναφερθοῦν ἐδῶ ὠρισμένα τουλάχιστον ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτά, ποὺ μένουν δυστυχῶς πάντα πολὺ λίγο γνωστά : Φώτιος, *Περὶ γένους καὶ εἰδους ἀπορίαι διάφοροι* (ἐκδ. Σοφοκλ. Οἰκονόμου, Ἀθῆναι 1858, 131-4), Μιχαήλ Ψελλός, *Περὶ τῶν ιδεῶν ἃς ὁ Πλάτων λέγει καὶ εἰς τὸ οὐσία πρᾶγμα αὐθύπαρκτον* (ἐκδ. Kurtz-Drexl, *Scripta Minora* 1 (1936), 433-6, 451-8), Ἰωάννης Ἰταλός, *Λόγος κατασκευάζων ὅτι οὐκ ἔστιν <ἡ> ὕλη καθὼς οἱ Ἕλληνες φασι* (ἐκδ. P. Joannou, Ettal 1956, 144-9), Θεόδωρος Σμύρνης, *Ὅσα περὶ φύσεως καὶ τῶν φυσικῶν ἀρχῶν τοῖς παλαιοῖς διείληπται* (ἀνέκδ.), Εὐστράτιος Νικαίας, *Ὅρος καθολικὸς φιλοσοφίας Πλάτωνος* (ἐκδ. P. Joannou, BZ 47 (1954) 365-8, Νικηφόρος Βλεμμύδης, *Ἐπιτομὴ Λογικῆς καὶ Ἐπιτομὴ Φυσικῆς* (ἐκδ. Λειψίας 1784) κ.ἄ.

μετὰ τὸν πλατωνικὸν *Τίμαιο*¹⁶, οἱ λύσεις τῆς μεσαιωνικῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας στὰ προβλήματα αὐτὰ εἶναι οἱ ἀκόλουθοι: Ὁ νοητὸς καὶ αἰσθητὸς κόσμος —καὶ ἡ ὕλη κατ' ἐξοχὴν— δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸ μηδέν, γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ προϋπῆρξε τῆς δημιουργίας ἀδημιούργητη ὕλη. Ἡ ὕλη καὶ τὰ εἶδη —οἱ λόγοι τῶν ὄντων— ἀνάγονται στὴν ἄχρονη βούληση τοῦ ἀγαθοῦ, σοφοῦ καὶ παντοδύναμου δημιουργοῦ. Ἡ ταυτόχρονη γένεση μορφοποιημένων ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ ὕλη καὶ εἶδος ὑλικῶν σωμάτων εἶναι συνεχῆς: αὐθύπαρκτη ἄμορφη ὕλη οὔτε ὑπῆρξε πρὶν ἀπὸ τὴν μορφοποίηση οὔτε μπορεῖ νὰ ὑπάρξη ποτὲ χωρισμένη ἀπὸ κάποια μορφή· μπορεῖ μόνο —μέ λογικὴ ἀφαίρεση— νὰ νοηθῇ. Κάθε μορφή αὐθυπαρξίας καὶ αὐτοδυναμίας τῶν εἰδῶν ἀπορρίπτεται: οἱ ἰδέες δὲν εἶναι αὐθυπόστατα «παραδείγματα» τῶν ὄντων ἔξω ἀπὸ τὴ δημιουργικὴ αἰτία, τὸ θεό· δὲν ἔχουν χωριστὴ προγενέστερη ὑπαρξὴ ἔξω ἀπὸ τὶς αἰσθητὲς οὐσίες· δὲν ἀποτελοῦν αὐτὲς τὸ κυρίως, τὸ ἄφθαρτο καὶ αἰώνιο ὄν, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχονται τὰ πολλὰ πανομοιότυπα ὄντα· ἀντιπροσωπεύουν μόνο τὴν μορφή τοῦ πρώτου ἀπὸ μιὰ συνεχῆ σειρὰ ὄντων μὲ τὰ ἴδια πάντα ἀμετάβλητα γενικὰ χαρακτηριστικά, ποὺ αὐτὰ καὶ μόνον —μέ τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων ἀναγνώρισή τους ἀπὸ τὸ γνωστικὸ ὑποκείμενο (τὴν ψυχὴ)— προσδιορίζουν τὸ εἶδος τῶν ὄντων.

Ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ὕλης ἢ ἀπόρριψη τῆς δημιουργίας ἀπὸ μιὰ προϋπάρχουσα ἀδημιούργητη (*ἀγέννητος* = ἄκτιστη¹⁷, *ἀναρχος*) ὕλη εἶναι ἀπόλυτη. Στὸ θέμα αὐτὸ ὁ Χούμνος ἀκολουθεῖ βέβαια ὁλόκληρη τὴν πατερικὴ παράδοση¹⁸ καὶ τὴν συνεπῆ μ' αὐτὴν κατηγορηματικὴ θέση τῶν προγενέστερων τοῦ βυζαντινῶν συγγραφέων¹⁹. Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθῇ

16. Γιὰ τὴν ἔννοια καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς «ὕλης» στὸν Πλάτωνα βλ. τώρα τὶς νεώτερες —καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐρευνητικὴ προοπτικὴ— μονογραφίες τῶν D. J. Schulz, *Das Problem der Materie in Platons Timaios*, Bonn 1966, 131 σελ. καὶ Th. G. Sinnige, *Matter and Infinity in the Presocratic Schools and Plato*, Assen 1968, 252 σελ.

17. *Τοσαῦτα δὴ καὶ πλείω τούτων ἐσεῖται τὰ ἄτοπα, εἴ γε τὴν ὕλην σῶμα δεξαίμεθα καὶ ἀγέννητον* (στίχ. 34 ἐπ.), *λείπεται τοιγαροῦν τὴν ὕλην γεγεννημένην οὐσαν*... (119). — Γιὰ τὸν ὄρο *ἀγέννητος* βλ. Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκθ. ὁρθοδ. πίστεως* 80: *φύσεως μὲν ἐστὶ τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν δι' ἐνὸς τοῦ ν γραφόμενον, ὅπερ δηλοῖ τὸ ἄκτιστον καὶ τὸ κτιστόν· τὸ δὲ ἀγέννητον καὶ γεννητὸν οὐ φύσεως, ἀλλ' ὑποστάσεως ἦτοι τὸ γεννηθῆναι καὶ μὴ γεννηθῆναι*... (Kotter 2, 178).

18. Βλ. ἀντιπροσωπευτικά Et. Gilson - Ph. Böhner, *Christliche Philosophie*, Paderborn 1954³, 98 ἐπ., Β. Τατάκης, *Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ χριστιανικὴ σκέψη*, Ἀθήνα 1960, 238 ἐπ., Α. Bournakas, *Das Problem der Materie in der Schöpfungslehre des Gregor von Nyssa*, Freiburg (Diss.) 1972, 102 ἐπ., Θ. Βέικος, *Τὸ κοσμοεἶδωλον τοῦ Μ. Βασιλείου*, Ἰωάννινα 1973, 15 ἐπ.

19. Βλ. P. Joannou, *Christliche Metaphysik in Byzanz. 1. Die Illuminationslehre des Michael Psellos und Joannes Italos*, Ettal 1956, 3 καὶ 66 ἐπ., L. Benakis, *Michael Psellos' Kritik an Aristoteles und seine eigene Lehre zur Physis- und Materie-Form-*

ὅτι ὁ φιλόσοφος μας συνδέει τὴν προϋπαρξὴ τῆς ἀδημιούργητης ὕλης μὲ τὴν πλατωνικὴ διδασκαλία γιὰ τὴν ὕλη (στίχ. 23-26, βλ. καὶ 118). Τὸ γεγονὸς ἔχει ἐνδιαφέρον, ἐπειδὴ ὑποστηρίζεται ὅτι στὴν πατερικὴ παράδοση ἡ δημιουργία ἀπὸ προϋπάρχουσα ὕλη πολὺ σπάνια ἀποδίδεται στὸν Πλάτωνα²⁰. Ἀκόμη, ἐπειδὴ καὶ στοὺς προγενέστερους βυζαντινοὺς φιλοσόφους ἡ ἀναφορὰ εἶναι κατὰ κανόνα γενικὴ ἢ ἀόριστη²¹, ἐνῶ ἐπιχειρεῖται καὶ

Problematik, BZ 56 (1963) 222 ἐπ. — Βλ. ἀκόμη ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτο ἔργο τοῦ Θεοδώρου Σμύρνης, *Περὶ φύσεως*... (cod. Vindob. theol. gr. 134, φ. 238β ἐπ.): δι' ἀγαθότητα τὸν ὕλικόν τουτονὶ κόσμον ὁ θεὸς ὑποστήσας, τὸν μὲν οὐρανὸν καὶ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα οὐκ ἐκ προϋποκειμένης ὕλης ὑπεστήσατο, ἀλλ' ἐν κεφαλαίῳ καὶ ἀτόμῳ τὴν ὕλην τῷ εἶδει συνειλημμένην παρήγαγε... Ἀλλὰ καὶ πολὺ νωρίτερα ὁ Ἀρέθας σχολιάζοντας τὴν Ἐπιτομὴν τοῦ Ἀλβίνου (L. Westerink - B. Laourdas, *Scholía by Arethas in Vindob. phil. gr.* 314, «Ἑλληνικά» 17 (1962) 112 ἐπ.): τὸ διδόναι τὸ καθάπαξ μὴ ὄν (τὴν ὕλην) τοῖς οὖσιν ὑπόστασιν μὴ πρὸς τῷ ἀνοήτῳ καὶ καταγέλαστον ἦ... καί: τίς γὰρ ἂν καὶ εἴη αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἢ ὕλη οὐ μόνον οὐχ ὑπὸ Θεοῦ ὑποστᾶσα, ὥς γε ὑμῖν ἔδοξεν, ἀλλὰ καὶ συνάναρχος τούτῳ ἀναφαινομένη; — Γιὰ τὴν δημιουργία ἀπὸ τὸ μηδὲν στὴν προβληματικὴ τῶν βυζαντινῶν φιλοσόφων βλ. καὶ Nelly Tsouyopoulos, *Das Ätherproblem und die Physik-Abhandlung des Nik. Blemmydes*, «*Rechenpfennige*» K. Vogel zum 80. Geburtstag, München 1968, 84 ἐπ.

20. Εἶναι ἡ γνώμη ἐνὸς ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους μελετητὰς τῆς Φιλοσοφίας τῶν Πατέρων: H. A. Wolfson, *Plato's prae-existent Matter in Patristic Philosophy*, στὸ *The Classical Tradition* (Ithaca, N.Y. 1966), 409-420. Ρητὴ ἀπόδοση στὸν Πλάτωνα μόνο ἀπὸ τὸν Θεόφιλο Ἀντιοχείας, *Πρὸς Αὐτόλυνκον* 2,4 (PG 6, 1052). Στὸ ἄρθρο αὐτὸ ὁ Wolfson ὑποστηρίζει πολὺ περισσότερο ὅτι ἡ πλατωνικὴ δημιουργία στὸν *Τίμαιο* ἐπιτρέπει τὴν ἐκδοχὴ προϋπάρχουσας ἀλλὰ γεννημένης ὕλης καὶ ὅτι ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ εἶναι ἡ ἀφετηρία τῆς διδασκαλίας τοῦ Φίλωνος καὶ τῶν ἀναφορῶν τοῦ Ἰουστίνου, τοῦ Εἰρηναίου καὶ ἄλλων Πατέρων (Βλ. καὶ τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς σχετικῆς ἐκθέσεως τοῦ προβλήματος ἀπὸ τὸν Cl. Bäumker στὸ κλασσικὸ ἔργο του *Das Problem der Materie in der griechischen Philosophie* (1890) ὡς ἐσφαλμένης. Ἐκεῖ, σελ. 195 ἡ προσπάθεια τῶν Νεοπλατωνικῶν νὰ ἀποδείξουν μὲ βάση τὸν *Φίληβο* τὴν *παρυπόστασιν* τῆς ὕλης — ἔτσι ὁ Πρόκλος, *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος* 379,30 ἐπ. Diehl — καὶ ἡ ἀκραία θέση τοῦ Ἱεροκλέους ὅτι ὁ πλατωνικὸς Θεὸς δημιουργεῖ τὴν ὕλη ἀπὸ τὸ μηδέν!). Στὸ ἴδιο σημαντικὸ ἄρθρο τοῦ Wolfson, σελ. 414-20 ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν Πατέρων κατὰ τῆς ἀποδοχῆς μιᾶς ἀδημιούργητης καὶ ἀναρχῆς ὕλης.

21. Ἔτσι ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, *Πρὸς τοὺς ἐρωτήσαντας πόσα γένη τῶν φιλοσοφουμένων λόγων* 449,23 Kurtz-Drexl 2: τοῖς δὲ περὶ τῆς ὕλης ὡς ἀγενήτου τῶν Ἑλλήνων λόγοις ἀπείπαμεν... Πολὺ περισσότερο μάλιστα σὲ ἄλλο κείμενο ὁ Ψελλός (*Ἐπιστολὴ* 188, Σάθας, *Μεσ. Βιβλ.* 5,477) συνδέει μὲ τὸν Πλάτωνα τὸ ἀγέννητο τῆς ψυχῆς καὶ μὲ τὸν Ἀριστοτέλη τὸ ἀδημιούργητο τῆς ὕλης. Βλ. ὅμως Ἰωάννης Ἰταλός, *Ἀπορίαι καὶ λύσεις* 144,19 ἐπ. Joannou: Ἑλλήνων οἱ σοφώτεροι... τὴν ὕλην ἀσώματον καὶ ἀγέννητόν τε ἅμα καὶ ἄφθαρτον ᾤκησαν... τῷ δημιουργῷ συναῖδιον καὶ δὴ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ κείνης γίνεσθαι τὰ πάντα... Ταύτην οὖν τὴν δόξαν εἰς Ἑλλήνας Πλάτων εἰσήνεγκεν πρότερον, μεθ' ὃν καὶ Ἀριστοτέλης παραλαβὼν ἔτι μειζόνως τὴν τοιαύτην ἐστήριξεν ἄνοιαν... Ἀόριστα ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης, *Ἐπιτομὴ Φυσικῆς* 9,17 (ἐκδ. Λειψίας): ταύτην τὴν ὕλην καὶ

δικαιολόγηση τῆς διδασκαλίας τοῦ ἀδημιούργητου, ποὺ τὸ κῦρος τῶν δύο κορυφαίων τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἀπορριφθῇ ὡς ἐντελῶς παράλογη²².

Ἡ ἐπὶ μέρους ἐπεξεργασία τοῦ προβλήματος τῆς ὕλης στὸ πρῶτο μέρος τοῦ κειμένου τοῦ Χούμνου (στίχ. 1-181) εἶναι ἰδιαίτερα μεθοδική, μαρτυρεῖ καλὴ γνώση τῶν πηγῶν τῆς ἐθνικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ δὲν παρουσιάζει σοβαρὲς ἰδιοτυπίες, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ σχολιασθοῦν. Τὶς συμπερασματικὲς θέσεις τοῦ Χούμνου στὸ μέρος αὐτὸ ἔχομε στοὺς στίχους (α) 119-124: ἡ *γενητὴ ὕλη* δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη δημιουργηθῇ ἀπὸ τὸν ἀγαθό, σοφὸ καὶ παντοδύναμο δημιουργὸ ἀδιατύπωτη, ἄμορφη, χωρὶς ποιότητα καὶ κάλλος²³, καὶ μάλιστα *πρώτη αὕτη τῶν ἄλλων* (135), (β) 145-147: ἡ ὕλη οὔτε ὑπῆρξε ποτὲ καθ' ἑαυτὴ χωρὶς μορφή καὶ κάλλος οὔτε θὰ ὑπάρξῃ ποτὲ ἐντελῶς χωρισμένη ἀπὸ τὸ εἶδος καὶ τὰ μορφοποιημένα σώματα. Ἀκόμη περισσότερο, στίχ. 153-154: ὕλη πρὶν ἐμφανισθῇ ταυτόχρονα μαζί με τὰ εἶδη δὲν ὑπάρχει. Οἱ θέσεις αὐτὲς θὰ ὀλοκληρωθοῦν σὲ συνάρτηση μετὰ τὴν ἐπενέργεια τοῦ δημιουργοῦ καὶ ὁ Χούμνος θὰ προβάλλῃ μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση τὴν γένεση ὕλης καὶ εἶδους, δηλ. μορφοποιημένων σωμάτων *ταυτόχρονα μετὰ τὴν βούλησιν τοῦ δημιουργοῦ* (143: *εὐθὺς ἅμα τῷ βουλήματι*, 173: *ἅμα παρὰ τοῦ δημιουργοῦ ὑφεστάναι*· πρβλ. καὶ 175-181). Σχετικὰ βλέπε στὰ ἐπόμενα.

ἄφθαρτον φαντάζονται καὶ ἀγένητον... Τὸ ἀναλλοίωτον ὁμῶς τῆς ὕλης ἀποδίδει ὁ ἴδιος ρητὰ στοὺς Πλατωνικοὺς (δ.π. 10,12).

22. Ὁ Ψελλὸς στὴν ἴδια *Ἐπιστολὴ 188* δέχεται τὸ *κατὰ λόγον ἀγένητον* τῆς ψυχῆς (Πλάτων) καὶ τὸ ἀδημιούργητο τῆς ὕλης (Ἀριστοτέλης), *ὅτι οὐκ ἔστιν ἀναλύοντι ἐξ ἐτέρας ταύτην εὐρεθῆναι διαδοχῆς*. Ἡ ἐπιστολὴ ἀρχίζει μετὰ τὴν δήλωσιν οὐδὲν τῶν ὄντων ἀναίτιον καὶ μετὰ τὴν ἀπροκάλυπτη ἐρώτησιν *ἐφεύσαντο γοῦν οἱ φιλόσοφοι ἢ τὰς αἰτίας αὐτῶν ἠγνοήκασιν*, εἰ τῷ Πλάτῳ ἀγένητος παραπεφιλοσόφηται ἡ ψυχὴ καὶ τῷ Ἀριστοτέλει ἡ ὕλη; — Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Βλεμμύδης, δ.π. 9,30: *ἴσως δὲ πῶς μὲν ἀγένητος ἔσται ἡ ὕλη καὶ ἄφθαρτος, πῶς δὲ γενητὴ καὶ κατὰ φύσιν φθαρτὴ, ἀγένητος μὲν διὰ τὸ μὴ ἔκ τινος ὑποκειμένου πρώτου καθ' αὐτὸ ἐνυπάρχοντος γίνεσθαι*. — Βλ. καὶ τὸ γενικώτερον ἐνδιαφέρον κείμενο τοῦ Ψελλοῦ *Εἰς τὸ οὐσία πρᾶγμα αὐθύπαρκτον* (*Scr. Min.* 1, 451-8), ὅπου ἐκθέτει πῶς πρέπει νὰ νοηθῇ τὸ αὐθυπόστατον (*ἀνεπίληπτος ὁ ὅρος ἐπὶ ταύτης τῆς σημασίας*...: *ὁ παρὰ κρείττονος μὲν γένους τὴν ὑπόστασιν εἴληχεν, ἀμέσως δὲ τῆς πρώτης ἀπολαῦσαν αἰτίας ὅλην ἅπαξ τὴν ἐκεῖθεν ἐλλάμπουσιν δύναμιν ἐν ἑαυτῷ συνείληφεν, ὥστε αὐτὸ ἑαυτῷ πρὸς σύστασιν ἐξαρκεῖν*...).

23. Σὲ ἄλλη διατύπωση, στίχ. 131-137: *Εἰ τοίνυν ἀγαθὸς ὢν καὶ σοφὸς καὶ πάντα ποιεῖν δεδυνημένος βούλεται πῃ τὰ ὡς ἄριστα καὶ κάλλιστα, πῶς γ' ἔστιν εἰκός, τῆς δημιουργίας ἀρξάμενον, αὐτῆς λέγω τῆς κατ' αἴσθησιν καὶ φαινομένης, ἄτακτόν τινα φύσιν εὐθὺς καὶ ἀνώμαλον καὶ αἰσχρὸν μεστήν καὶ ἄμορφον δὴ τινα καὶ ἀειδῆ, πρώτην ταύτην τῶν ἄλλων καὶ ἀγαγεῖν καὶ φῆναι, καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν ἔργων αὐτὴν ὑποθέσθαι*; — Πρβλ. Μιχαήλ Ψελλός, *Ἐπιστολὴ 95* (*Scr. Min.* 2, 123,3): *ἡ ὕλη ἀδιατύπωτος τὴν φύσιν οὐσα μετὰ τοῦ εἶδους ἐκ πρώτης γενέσεως ἐξελέλυθε*.

Ὡς πρὸς εἰδικώτερα ἐρμηνευτικὰ θέματα μπορεῖ νὰ τεθῇ τὸ ἐρώτημα, ποιοὺς πραγματικὰ κρίνει ὁ Χοῦμνος στὸ μέρος αὐτό. Ὁ Vegreux (134 ἐπ.) βρίσκει ὅτι ἡ ἀρχαία διδασκαλία γιὰ τὴν ὕλη, ὅπως τὴν ἐκθέτει καὶ τὴν κρίνει ὁ Χοῦμνος, παρουσιάζει μεγάλη συγγένεια μὲ τὴν τοποθέτηση τοῦ χριστιανοῦ πλατωνικοῦ Σχολιαστῆ τοῦ *Τιμαίου* Χαλκιδίου (4ος αἰ.), «ποὺ εἶναι ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν Φίλωνα καὶ τὸν Πλωτῖνο» (ὀρθότερα ὅμως ἀπὸ τὸν Νουμήνιο καὶ τὸν Πορφύριο)²⁴. Καὶ γενικώτερα πιστεύει ὁ Vegreux ὅτι δὲν εἶναι μόνο ἡ πλατωνικὴ ἀντίληψη ποὺ ἀπορρίπτεται —παρ' ὅλο ποὺ αὐτὴ μόνο ἀναφέρεται ρητά—, γιατί «οἱ Βυζαντινοὶ γενικὰ πατοῦν στὴν μετα-αριστοτελικὴ παράδοση καὶ στὴν ἐπεξεργασία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ ἔχει καταλήξει σὲ συμπίληση τῆς πλατωνικῆς καὶ ἀριστοτελικῆς διδασκαλίας». Ὁ Vegreux βρίσκει τέλος ἀναλογίες στὴν ἐπεξεργασία τῶν σχετικῶν θεμάτων ἀπὸ τὸν Νικηφόρο Βλεμμύδη (†1272).

Στὶς παραπάνω κρίσεις τοῦ Γάλλου μελετητῆ τοῦ Χοῦμνου πρέπει νὰ παρατηρηθῇ πρῶτα, ὅτι τὸ δοκίμιο τοῦ βυζαντινοῦ φιλοσόφου διέπεται βασικὰ ἀπὸ τὴν ἀντίθεση πρὸς τὴν πλατωνικὴ διδασκαλία *περὶ τῶν ἰδεῶν*, γι' αὐτὸ καὶ οἱ συνεχεῖς ἀναφορὲς στὸν Πλάτωνα (βλ. καὶ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Χοῦμνο ὡς *λόγου ἀντιθετικοῦ πρὸς Πλάτωνα*), ὅτι ἡ κριτικὴ ἀφορὰ καὶ κοινὰ σημεῖα τῆς διδασκαλίας τῶν δύο μεγάλων φιλοσόφων, ὅτι ἡ χρῆση τῶν κυρίων πηγῶν (*Τίμαιος*, κυρίως, καὶ *Παρμενίδης* — βλ. τὴ ρητὴ μνεία τους ἀπὸ τὸν ἴδιο στὴν *Ἐπιστολὴ 37* —, *Μετὰ τὰ φυσικά*, *Ὁργανον*) εἶναι ἄμεση καὶ μετριάζει ἐντελῶς τὶς πιθανότητες γιὰ ἐπίδραση ἐνδιαμέσων Σχολιαστῶν, ὅτι τὴν βυζαντινὴ παράδοση ἀπὸ τὸν 9ο καὶ τὸν 11ο κυρίως αἰῶνα χαρακτηρίζει ἀκριβῶς ἡ σπουδὴ σὲ μεγαλύτερη διαρκῶς ἑκτασὴ τῶν ἰδίων τῶν κλασσικῶν κειμένων καὶ ὅτι —παρὰ τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα τῆς ὁρολογίας, τὴν συγγένεια μὲ τὴν φιλοσοφικὴ γλῶσσα τῆς πλησιέστερης σ' αὐτοὺς ἐποχῆς— ἡ νεοπλατωνικὴ ἐρμηνεία τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ὁ γνωστὸς συμβιβαστικὸς πρὸς τὸν Πλατωνισμὸ σχολιασμὸς τοῦ ἀπὸ τὴν σχολὴ τοῦ Ἀμμωνίου, ἀπὸ τὸν Σιμπλίκιο κυρίως καὶ τοὺς ἄλλους, δὲν ἀποτελεῖ πρότυπο γιὰ τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ποὺ δὲν ἔχουν ἄλλωστε καὶ λόγος (φιλοσοφικὴ σκοπιμότητα) νὰ τὸν ἐπιδιώκουν²⁵. Ἡ συσχέτιση τέλος μὲ τὸ καθαρὰ διδακτικὸ ἐγχειρίδιο τοῦ Βλεμμύ-

24. Βλ. τώρα τὴν μονογραφία τοῦ J.C.M. van Winden, *Calcidius on Matter. His Doctrine and Sources*, Leiden 1959 (ἀνατ. 1965 μὲ συμπληρωματικὲς σημειώσεις, σελ. 248-59, ὑπαγορευμένες κυρίως ἀπὸ τὴν μνημειακὴ ἐκδοσὴ τῶν Σχολίων στὸν *Τίμαιο* ἀπὸ τὸν J.H. Waszink [*Plato Latinus* 4] τὸ 1962). Βλ. π.χ. εἰδικώτερα τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Χαλκίδιος ἀπορρίπτει τὴν *creatio ex nihilo* καὶ δέχεται παράλληλα μὲ τὸν δημιουργὸ αἰώνια ὕλη (Van Winden 256, σημ. 1).

25. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωσις τῶν Σχολίων στὴ *Φυσικὴ* τοῦ Ἀριστοτέλους τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, ποὺ εἶναι ἐλεύθερος ἀπὸ τὸ συμβιβαστικὸ πνεῦμα τοῦ Σιμπλικίου

δου δὲν φωτίζει τὸ συζητητικὸ κείμενο τοῦ Χούμνου περισσότερο ἀπὸ ὅσο ἡ συσχέτιση μὲ ἄλλα πιὸ συγγενικὰ στὸν χαρακτήρα ἔργα τῶν φιλοσόφων τοῦ 11ου καὶ τοῦ 12ου αἰ., πολὺ περισσότερο ποὺ ἡ *Ἐπιτομὴ Φυσικῆς* τοῦ Βλεμμύδου, ὅπως καὶ ἡ *Ἐπιτομὴ Λογικῆς* του, παρακολουθοῦν βασικὰ τὰ ἀντίστοιχα ἀριστοτελικά συγγράμματα καὶ διανθίζονται μὲ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη ἐλληνικὴ φιλοσοφικὴ παράδοση, ἐνῶ οἱ προσωπικὲς θέσεις τοῦ χριστιανοῦ φιλοσόφου ἀναφέρονται στὰ στοιχειώδη μόνο θέματα τῆς κοσμοθεωρίας²⁶.

Στὸν θεματικὸ κύκλο δημιουργὸς - δημιουργία - ὕλη καὶ εἶδος (στίχ. 115 ἐπ.) ἔχομε ὠρισμένα στοιχεῖα μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Ἡ θέση πρῶτα τοῦ Χούμνου γιὰ τὴν δημιουργία τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ μηδέν, σύμφωνα μὲ τὴν πατερικὴ καὶ τὴν μεταγενέστερη μεσαιωνικὴ ἐλληνικὴ παράδοση²⁷, προκύπτει μόνον ἔμμεσα ἀπὸ τὴν ἀντίκρουση τῶν λόγων μὲ τοὺς ὁποίους οἱ ἀρχαῖοι πίστευαν ὅτι ἀποφεύγουν τὴν δημιουργία τῶν αἰσθητῶν ὄντων ἀπὸ τὸ *μηδαμῆ μηδαμῶς* ὄν, μὲ τὸ νὰ δεχθοῦν δηλαδὴ προϋπάρχουσα ἀδη-

καὶ ἀπὸ νεοπλατωνικὲς ἐρμηνευτικὲς θέσεις (βλ. L. Benakis, *Studien zu den Aristoteles-Kommentaren des Michael Psellos* 1, AGPh 43 (1961) 217 ἐπ., 227-233, ὅπου τεκμηριωμένη ἀνασκευή γενικῶν κρίσεων γιὰ τὸν «νεοπλατωνισμό» τοῦ Ψελλοῦ, ποὺ ἔχουν διατυπωθῇ παλαιότερα). Ἀλλὰ καὶ φράσεις ὅπως τοῦ Εὐστρατίου Νικαίας, *Ἐξήγησις εἰς τὸ Ἀὐτῶν Ἀριστ. Ἡθικ. Νικομ.* (CAG 20) 39,32 ἐπ., *πειρᾶται (ὁ Ἀριστοτέλης) καὶ πρὸς ἐκεῖνον τινὰ ὡς ἐν παρόδῳ εἰπεῖν, ἴσως οὐδὲ Πλάτῳ ἀνθιστάμενος ἀλλὰ τοῖς καθὰ μὴ δεῖ τὰ ἐκεῖνον ἐκδεχομένοις καὶ 42,2 ἐπ., μετ' εὐλαβείας ἀντεπιχειρεῖ τῷ Πλάτῳ... προσέθηκε δὲ καὶ τὸ ἴσως, ἑαυτοῦ τὸ τῆς ἀναιδείας ἀποκρουόμενος ἔγκλημα κλπ.*, εἶναι μετριοπαθέστερες ἀπὸ ἀντίστοιχες νεοπλατωνικὲς, καὶ πάντως τὴν βασικὴ διάθεση τοῦ Εὐστρατίου ἀντιπροσωπεύει ἡ δήλωσή του, 45,5-8: *ταῦτα ὁ Ἀριστοτέλης· ἀλλ' εἰ μὲν ἦν κατὰ τὴν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ τοῦ Πλάτωνος ἔννοιαν τὰς ἀντιθέσεις ποιούμενος, οὐκ ἔδει τι λέγειν πρὸς αὐτόν, αἰδουμένους τε τὸν ἄνδρα καὶ ἀνάγκην μὴ ἔχοντας Πλατωνικῆς δόξης προϊστασθαι.* Στὸ θέμα γενικώτερα βλ. καὶ Α. Μπενάκης, *Ἡ σπουδὴ τῆς Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας*, ὁ.π. 414 ἐπ.

26. Βλ. τώρα τὸ ἄρθρο τοῦ W. Lackner, *Zum Lehrbuch der Physik des Nikephoros Blemmydes*, «Byzantinische Forschungen» 4 (1972) 157-69.

27. Βλ. πρόχειρα E. Gilson - Ph. Böhner, *Christliche Philosophie*, ὁ.π. 66 ἐπ., A. H. Armstrong - R. A. Markus, *Christian Faith and Greek Philosophy*, London 1964 (1960), 5 ἐπ., W. Böhm, *Johannes Philoponos. Christliche Naturwissenschaft im Ausklang der Antike*, München 1967, 310, 317-9 κ.ἄ., P. Joannou, *Christliche Metaphysik in Byzanz*, ὁ.π. — Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔχει τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Νεοπλατωνικοί, καθὼς διαμορφώνουν προοδευτικὰ ἓνα φιλοσοφικὸ μονισμό, φθάνουν σὲ θέσεις ὅπως τοῦ Πρόκλου, *Εἰς τὰς πολιτείας Πλάτωνος Ὑπόμνημα* 1, 37,3ο Kroll: *καὶ ἡ ὕλη παρῆκται θεόθεν ὡς ἀναγκαία τῷ κόσμῳ.* Κατὰ τὸν R. Beutler, ἄρθρ. *Porphyrus*, RE 22, 303 ὁ Πορφύριος φαίνεται νὰ προσεγγίξῃ πρὸς τὴν ἰουδαίω-χριστιανικὴ ἄποψη τῆς δημιουργίας ἀπὸ τὸ μηδέν (βλ. Van Winden, ὁ.π. 256, σημ. 1). Κατὰ τὸν Al-Farabi καὶ ὁ Ἀμμόνιος ἐδίδασκε τὴν δημιουργία ἀπὸ τὸ μηδέν (Böhm, ὁ.π. 27). Μὲ τὰ δεδομένα αὐτὰ φαίνεται ἀκόμη πιὸ περίεργη ἡ θέση (βλ. σημ. 24) τοῦ χριστιανοῦ Χαλκιδίου.

μιούργητη ὕλη (στίχ. 16 ἐπ., 153-156). Ἡ ἰδέα τῆς ταυτόχρονης δημιουργίας ὕλης καὶ εἰδους εὐθὺς ἅμα τῷ βουλήματι²⁸ (στίχ. 143, 173, 176-181, ὅπου ἡ θέση ὀλοκληρωμένη: πῶς δὲν θὰ μπορούσε νὰ δημιουργήσῃ ἐξ ἀρχῆς μορφοποιημένα σώματα ἀλλὰ θὰ χρειαζόταν ὁ δημιουργὸς πρῶτα τὴν ἄμορφη ὕλη καὶ ἔπειτα τὰ εἶδη, ὁ καὶ λόγῳ μόνῳ δεδνημένος πᾶν ἅμα τῷ βουλήματι ἀχρόνως ποιεῖν; πρβλ. καὶ στίχ. 131-137) εἶναι καὶ αὕτη βασικὴ θέση τῶν Πατέρων καὶ τῆς βυζαντινῆς σκέψης. Ἔτσι π.χ. Γρηγόριος Νύσσης, Ἐπολογητικός... περὶ τῆς ἑξαήμερου (PG 44, 69 C): πάντα δυνάμενος, ὁμοῦ τὰ πάντα... τῷ σοφῷ τε καὶ δυνατῷ θελήματι κατεβάλετο πρὸς τὴν ἀπεργασίαν τῶν ὄντων κλπ., ὅπου ἡ κεντρικὴ ἰδέα εἶναι ὅτι σύνδρομος τῇ βουλήσει ἡ δύναμις καὶ ἡ σοφία²⁹. Στὸν Χοῦμνο προβάλλεται ἰδιαίτερα —κοντὰ στὴ βούληση, τὴ σοφία καὶ τὴ δύναμη— καὶ ἡ ἀγαθότης τοῦ δημιουργοῦ (βλ. στίχ. 124-137), ποὺ συνδέεται μὲ τὸ στοιχεῖο τῆς αὐτάρκειας τοῦ δημιουργοῦ (Χοῦμνος: οὐ γὰρ ἑαυτοῦ γ' εἵνεκα δημιουργεῖ· ἀπροσδεὴς γὰρ καὶ χρεῖα τούτῳ τῶν δημιουργημάτων οὐδενός). Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ ἀνήκει τόσο στὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφικὴ παράδοση (στὸν πλατωνικὸ Φίληβο 60c ρητά: ἡ τοῦ ἀγαθοῦ φύσις... μηδενὸς ἑτέρου ποτὲ ἔτι προσδεῖσθαι· πρβλ. 67a γιὰ τὴν αὐτάρκεια τοῦ ἀγαθοῦ) ὅσο καὶ στὴν ἰουδαιο-χριστιανικὴ (στὸν Φίλωνα ἀποτελεῖ τὸ κύριο ἐπιχείρημα γιὰ τὴν ἀπόρριψη τῆς ὕλης ὡς ἀδημιούργητης πρὶν ἀπὸ τὸν δημιουργό). Μὲ τὸ θέμα τῆς δημιουργίας συνδέονται ἀκόμη οἱ θέσεις τοῦ Χοῦμνου ὅτι ὁ δημιουργὸς δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ «παραδείγματα» (στίχ. 157-170: ἀπόρριψη τοῦ Exemplarismus)³⁰ καὶ ὅτι ἡ γένεσις εἶναι συνεχὴς (στίχ. 279, 310)· ἡ τελευταία αὕτη

28. Τὸ στοιχεῖο «βούλησις τοῦ δημιουργοῦ» —παρὰ τὸ ὅτι ἔχομε ἐκφράσεις ὅπως στὸν πλατωνικὸ *Τίμαιο* 30a βουληθεὶς ὁ θεὸς ἀγαθὰ πάντα... καὶ ἄλλες ἀνάλογες στὸν Πλωτῖνο κ.ἄ.— δὲν εἶναι προϊόν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀλλὰ ἰουδαιο-χριστιανικὴ ἀνακάλυψη καὶ συνδέεται ἄμεσα καὶ μὲ τὴ θέση ποὺ ἔχουν τώρα οἱ ιδέες ὡς νοήσεις τοῦ δημιουργοῦ. Καθὼς δὲν εἶναι πιά παραδείγματα ἔξω ἀπὸ αὐτὸν (Πλάτων) ἀλλὰ πρότυπα τῆς δημιουργίας, δικά του δημιουργήματα καὶ αὐτές, ἔχουν μαζὶ μὲ τὴν πραγματώσῃ τους θεμέλιο τὴ βούληση (βλ. τὴν σύντομη πυκνὴ διαπραγμάτευση τοῦ θέματος στὸ νεώτατο *Handbuch philosophischer Grundbegriffe*, hrsg. von H. Krings - H.M. Baumgartner - Ch. Wild, München 1973, ἄρθρο *Idee*, σελ. 712 ἐπ.—Τὴν διάκριση οὐ τῷ προαιρεῖσθαι καὶ βούλεσθαι ἀλλ' αὐτῷ τῷ εἶναι γιὰ τὸ πλατωνικὸ ὑπέρτατο ἀγαθὸ κάνει πολὺ σωστὰ ὁ Εὐστράτιος Νικαίας, ὁ.π. 40,8-13, πρᾶγμα ποὺ δὲν ἔχει ἀντιληφθῇ ὁ K. Giocarinis, *Eustratius of Nicaea's Defence of the Doctrine of Ideas*, «Franciscan Studies» 1964, 170 ἐπ., συγχέοντας νεοπλατωνικὲς καὶ χριστιανικὲς θέσεις.

29. Βλ. καὶ Μέγ. Βασίλειος, *Ἐξαίμ.* 1, 6 (PG 29, 16 C), ἰδιαίτερα γιὰ τὸ ἄχρονον τῆς γενέσεως. Πρβλ. Alevisopoulos, ὁ.π. 29: *die Welt ist in einem Simultanakt (ἀχρόνως) entstanden, d.h. auf einmal (ἀθρόως) und in einem Augenblick (ἐν ὀλίγῳ)*. Βλ. καὶ Θ. Βέικος, ὁ.π. 14 ἐπ., 19.

30. Ὁ Χοῦμνος ἀρκεῖται στὸ νὰ ἀποκρούσῃ τὸ ὅτι ὁ δημιουργὸς μπορεῖ νὰ χρειά-

θέση θὰ ἐξετασθῇ στὰ ἐπόμενα σχετικά μὲ τὴν διδασκαλία τοῦ Χούμνου γιὰ τὶς ιδέες.

Στὸ δεύτερο —καὶ σημαντικώτερο ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ σκοποῦ τοῦ ἔργου— μέρος τοῦ λόγου (στίχ. 182-316) ὁ Χούμνος θέτει εὐθὺς τὸ θέμα τῆς αὐθυπαρξίας τῶν ἰδεῶν (*καὶ εἶδος πῶς ἂν καθ' αὐτὸ εἴη*; 182): οἱ ιδέες δὲν εἶναι αὐθύπαρκες καὶ ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὰ καθ' ἕκαστον. Κι ἀκόμη οἱ ιδέες δὲν ἔχουν προγενέστερη ὕπαρξη ἀπὸ τὰ (σύνθετα) ἐξ ὕλης καὶ εἶδους αἰσθητὰ (*τῶν οὐσιῶν αἱ πρῶται*) (203), ποὺ —ὅπως διευκρινίζει ὁ ἴδιος, διαστέλλοντάς τις ἀπὸ τὶς δεύτερες οὐσίες— *καὶ ἐξ ἀμφοῖν ὕλης ἅμα καὶ εἶδους εἰσὶν*· πρβλ. 195-198). Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Χούμνου εἶναι: πολὺ περισσότερο εἶναι ἀδύνατο νὰ ἔχουν αὐθύπαρκες ιδέες οἱ ιδιότητες τῶν αἰσθητῶν (ἢ ἀναφορὰ στὸν πλατωνικὸ *Παρμενίδη* καὶ ἡ ἐπισήμανση τοῦ προβλήματος ἤδη στὸν Ἀριστοτέλη, *Μεταφ.* Β 2), ποὺ δὲν ὑπάρχουν ἔξω ἀπὸ τὴν οὐσία καὶ ἀπὸ τὰ σώματα (183-189): τὰ *ὁμοιώματα* καὶ *εἰκάσματα* τῶν ἰδεῶν στὰ πολλὰ καὶ πανομοιότυπά τους αἰσθητὰ ὄντα θὰ εἶναι ταυτόχρονα ὡς μέρη: *καὶ ὅλον καὶ μέρος καὶ ὡς ὅλα: μηδὲν πλέον ἢ ὃ γ' ἔστι τὸ μέρος* (195-213, πρβλ. 215 ἐπ.)· δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχουν ἄφθαρτα εἶδη γιὰ φθαρτὰ *καθ' ἕκαστον, ἐφ' οἷς εἰσὶ καὶ λέγεται ταῦτα* (247-261)· δὲν μπορεῖ

ζεταὶ παραδείγματα γιὰ τὴν δημιουργία τῶν αἰσθητῶν. Ἐτσι δὲν ἔχομε καθαρὰ τὴν ἄποψή του στὸ ἂν οἱ πλατωνικὲς ιδέες εἶναι πρότυπα αὐθυπόστατα ἐκτὸς τοῦ θείου δημιουργικοῦ νοῦ (ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ αὐθεντικὴ ἐρμηνεία τῆς πλατωνικῆς διδασκαλίας· βλ. καὶ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Q. J. Wood, *The Demiourge and his Model*, «The Classical Journal» 63 (1968) 255-8) ἢ εἶναι οἱ ἔννοιες τοῦ θείου νοῦ (ὅπως ἐπεκράτησε νὰ θεωροῦνται ἀπὸ τὸν Φίλωνα καὶ τοὺς χριστιανοὺς Πλατωνικοὺς καὶ ἐξῆς· βλ. κυρίως A. Rich, *The Platonic Ideas as the Thoughts of God*, «Mnemosyne» Ser. IV 7 (1954) 123-33, A.H. Armstrong, *The Background of the Doctrine «that the Intelligibles are not outside the Intellect»*, *Entretiens Fond. Hardt* 5 (1957), Genève 1960, 393-413 —βλ. ὁμως τώρα J. M. Rist, *Stoic Philosophy*, Cambridge 1969, 207, ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ πρώτη ταύτιση τῶν ἰδεῶν μὲ τὶς ἔννοιες τοῦ Θεοῦ (God's concepts) πρέπει νὰ ἀποδοθῇ στὸν Ποσειδώνιο· ἡ νεώτερη βιβλιογραφία στὸ πολυσυζητημένο πρόβλημα: J. M. Rist, *Eros and Psyche*, Toronto 1964, 65— καὶ ὅπως διδάσκουν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅλη ἡ φιλοσοφικὴ παράδοση τοῦ Μεσαίωνος· βλ. H. A. Wolfson, *The Philosophy of the Church Fathers* 1 (1970³), 257-286: *The Logos and the Platonic Ideas*). — Ἐμμεσα θὰ μπορούσε νὰ συναχθῇ ὅτι ὁ Χούμνος βλέπει τὶς πλατωνικὲς ιδέες ἔξω ἀπὸ τὸν δημιουργό, ἀλλ' αὐτὸ δὲν συμβαδίζει μὲ τὴν ἐρμηνεία ἄλλων βυζαντινῶν φιλοσόφων, ὅπως τοῦ Ἀρέθα (βλ. Westerink - Laourdas, *Scholía*, ὁ.π.: κατηγορηματικὴ ἀπόρριψη τῶν πλατωνικῶν ἰδεῶν καὶ ιδιαίτερα ὡς παραδειγμάτων, γιὰ ἄλλους λόγους καὶ γιὰτὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνουν δεκτὲς ὡς *ἐνυπόστατοι τοῦ Θεοῦ νοήσεις*), τοῦ Εὐστρατίου (βλ. Giocarinis, ὁ.π., 173 ἐπ.) καὶ κυρίως τοῦ Ψελλοῦ (τὸ δοκίμιό του *Περὶ τῶν ἰδεῶν ἃς ὁ Πλάτων λέγει*, *Scr. Min.* 1, 433-6, μὲ τὴν ρητὴ ἀναφορὰ στὴν *Πολιτεία* X 597 d ἀποτελεῖ ὡραία ἐπιβεβαίωση τῶν συλλογισμῶν τοῦ Rich, ὁ.π. 124, γιὰ τὴν ἀφετηρία τῆς παρερμηνείας τοῦ Πλάτωνος).

νά υπάρχη μία ιδέα στα πολλά πανομοιότυπά της ὄντα³¹, γιατί θὰ ἦταν ἔτσι ιδέα ὄντων καὶ μὴ ὄντων, ἀφοῦ αὐτὰ κάποτε δὲν ὑπῆρξαν καί, ὅταν ὑπάρξουν ὡς σύνθετα, μεταβάλλονται συνεχῶς· πολὺ περισσότερο δὲν μπορεῖ ἡ ιδέα γιὰ τὸν ἴδιο λόγο νὰ εἶναι τὸ ἀληθινὸ (κυρίως) ὄν (288-297). Ἡ συμπερασματικὴ θέση τοῦ φιλοσόφου στὸ σκέλος τῆς κριτικῆς του εἶναι: οὐκ ἔστιν ὀρθῶς ιδέας νοεῖν καθ' αὐτάς μενούσας καὶ προτέρας ὧν γε αὗται δήπουθεν εἰσιν ιδέαι (261-263) καὶ — μὲ ρητὴ ἀναφορὰ στὴν πλατωνικὴ διδασκαλία —: οὐ πρότερον τῶν καθ' ἕκαστον ἢ ιδέα καὶ τὸ εἶδος, ὡς Πλάτων λέγει (274-5)· τέλος: οὔτε ιδέα μία ἔστι καὶ ἡ αὐτὴ τῶν ὄντων μηδενὸς οὔτε εἶδος ἓν καὶ τὸ αὐτό (298-9). Στὴν κριτικὴ αὐτὴ θέση του ἀπέναντι στὶς πλατωνικὲς ιδέες ὁ Χούμνος εἶναι σύμφωνος βασικὰ μὲ τὴν φιλοσοφικὴ παράδοση στὸ Βυζάντιο³².

Τὴν κριτικὴ γιὰ τὶς πλατωνικὲς ιδέες ἀκολουθοῦν στὰ παραπάνω χωρία οἱ προσωπικὲς θέσεις τοῦ Χούμνου: οὐ τοῦτο... , ἀλλὰ τι τοῦναντίον... (261 ἐπ.), οὐ πρότερον τῶν καθ' ἕκαστον... , ἀλλ' ὕστερον μᾶλλον ἐπινενοημένον... (274 ἐπ.), οὔτε εἶδος ἓν καὶ τὸ αὐτό, ἀλλ' ὄν ἔφημεν τρόπον... (299 ἐπ.). Γενικώτερα οἱ θέσεις τοῦ Χούμνου γιὰ τὸ εἶδος καὶ τὶς ιδέες συνοψίζονται στὰ ἐξῆς: Ἰδέες τῶν ὄντων εἶναι τὸ πρῶτο σὲ κάθε περίπτωσι ὄν τῆς δημιουργίας (τὸ ἐξ ἀρχῆς καὶ πρῶτον εἶδος, 313), ποὺ δημιουργήθηκε, σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναπτύχθηκαν στὰ προηγούμενα, ἀπὸ τὸν δημιουργὸ (ἐξ ὕλης ἅμα καὶ εἶδους, 232) κατασκευασμένο ἔτσι ποὺ νὰ γεννᾷ, ἀπὸ τὴ φύση

31. Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὸ βασικὸ ἐκεῖνο στοιχεῖο τῆς ἀριστοτελικῆς κριτικῆς στὴ θεωρία τῶν ἰδεῶν, ποὺ συναντοῦμε στὰ *Ἀναλ.* Α 11, 77 α 5: εἶδη μὲν οὖν εἶναι ἢ ἓν τι παρὰ τὰ πολλὰ οὐκ ἀνάγκη. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ ἀντιπροσωπεύει ἓνα σκέλος καὶ τοῦ προβλήματος τῶν καθόλου, γι' αὐτὸ καὶ τὸ χωρίο (ἡ θέση τοῦ Ἀριστοτέλους: εἶναι μέντοι ἓν κατὰ πολλῶν ἀληθὲς εἰπεῖν ἀνάγκη) ἐπιστρατεύουν οἱ Σχολιασταὶ τῆς *Εἰσαγωγῆς* τοῦ Πορφυρίου, ποὺ ἐπεξεργάσθηκαν πρῶτοι τὸ πρόβλημα τῶν γενικῶν ἐννοιῶν.

32. Βλ. χαρακτηριστικὰ Συμεὼν Σήθ, *Σύνοψις καὶ ἀπάνθισμα τῶν φυσικῶν ζητημάτων* (ἐκδ. Delatte 62): Ὁ μὲν Πλάτων τὸ εἶδος ὑποτίθησι χωριστόν, τὰς ιδέας δογματίζων καὶ ἐπινοίας ψιλὰς διαπλαττόμενος· εἰ μὲν οὖν τις παρὰ τῷ δημιουργικῷ νῶν προὔπαρχοντα εἶδη ἐπινοήσῃ, οὐ πόρρω γε πεσεῖται τῆς ἀληθείας, εἰ δέ τινα τούτοις ὑπόστασιν κεχωρισμένην ὑπονοήσῃ, πεπλάνηται... , Μιχαὴλ Ψελλός, *Εἰς τὸ οὐσία πρᾶγμα αὐθύπαρκτον* (*Scr. Min.* 1, 451,19 ἐπ.): μὴ τοιγαροῦν τὸ εἶδος αὐθύπαρκτον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔνυλον ὃν δεῖται τινος ἔδρας εἰς ὑπαρξιν· καὶ οὐκ ἀγνοῶ ὡς τῶν φιλοσόφων ἔνιοι ἀπόλυτον τοῦτο τιθέασιν... Βλ. ἀκόμη Ψελλός, *Περὶ ἰδεῶν* (*Διδασκαλία παντοδαπὴ* 84, ἐκδ. Westerink 50 ἐπ.), *Σύντομος καὶ σαφεστάτη ἐξήγησις εἰς τὴν Φυσικὴν ἀκρόασιν* (L. Benakis, *Studien...* 2, *AGPh* 44 (1962) 59-61). Σημαντικὸ εἶναι τὸ κείμενο τοῦ Ψελλοῦ, *Περὶ τῶν ἰδεῶν*, ἃς ὁ Πλάτων λέγει, ὅπου ὁ φιλόσοφος προβαίνει σὲ προσωπικὴ ἐρμηνεία τῶν πλατωνικῶν ἰδεῶν: αἱ πρῶται τοῦ δημιουργικοῦ νοῦ ἐννοιαὶ καὶ τῶν ὄντων ὑπάρξεις... (παρόμοια ἢ διατύπωση καὶ στὸ *Περὶ ἰδεῶν*). Ἀνάλογα καὶ ὁ Εὐστράτιος Νικαίας (*Giocarinis*, δ.π. σημ. 27).

του καὶ χωρὶς καμμιά ποτὲ παρέκκλιση καὶ ἐξ ἀρχῆς καὶ μέχρι τοῦ παντός (235), πανομοιότυπά του ὡς πρὸς τὴν μορφή καὶ τὴν οὐσία του (232-241). Ἔτσι ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος τῆς δημιουργίας (231 ἐπ., 245 ἐπ., 263 ἐπ.), ζῶον λογικὸν θνητόν, δημιουργημένος νὰ γεννᾷ πάντα ὅμοια πρὸς τὸν ἴδιον ὄντα, ποὺ ὡς πρὸς τὸ εἶδος, τὴν μορφή καὶ τὴν οὐσία τους εἶναι ὅ,τι ἀκριβῶς ἦταν ἐκεῖνος, ζῶα λογικὰ θνητὰ (263-268).

Ἡ ἀποδεικτική ἐπεξεργασία τῶν παραπάνω στηρίζεται βασικά στὴν ταύτιση τοῦ εἶδους μὲ τὸν δημιουργικὸ λόγο τῶν ὄντων (*εἶδος ὃ γε καὶ ὁ λόγος ὁρίζεται*, 219)³³: οἱ γενικοὶ προσδιορισμοὶ τοῦ εἶδους ἄνθρωπος ἔχουν ἐφαρμογή σὲ κάθε δημιουργημένο ἄνθρωπο· εἶδη ὑπάρχουν γιὰ ὅσα χρησιμοποιοῦμε τὸν ὅρισμό τοῦ μορφοποιημένου καθ' ἕκαστον. Ἔτσι ὁ ὅρισμός τῶν ὄντων ἰσχύει (*σέσωσται*) καὶ γιὰ τὸ γενικὸ εἶδος καὶ γιὰ τὰ ἐπὶ μέρους, ποὺ ἔχουν τὰ χαρακτηριστικά του, ἀφοῦ ἀποτελοῦν κάθε φορὰ μιὰ πραγμάτωση τῆς ἀρχικῆς δημιουργικῆς αἰτίας μέσῳ τοῦ *πρώτου εἶδους* (242-245), ἐνῶ ἀλλίως ἀκολουθεῖ σειρά ἀπὸ ἄτοπα· τὸ κυριώτερο: θὰ εἶχαμε ἄπειρα εἶδη π.χ. ἀνθρώπου (245-261).

Σὲ ἄμεση συμφωνία μὲ τὴ βασικὴ θέση του γιὰ τὴ διαδοχικὴ γέννηση τῶν ὄντων ἀπὸ τὸ πρῶτο σὲ κάθε περίπτωση εἶδος τῆς δημιουργίας, ὁ Χούμνος υἱοθετεῖ καὶ τὴν διδασκαλία γιὰ τὴ *συνεχῆ γένεση* (279 ἐπ., 307 ἐπ.)³⁴. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἐρμηνεύει καὶ τὴν ἀδιάκοπη παρουσία τοῦ εἶδους στὸν αἰσθητὸ κόσμος, μιὰ ἔτσι ἐννοημένη «ἀφθαρσία» του. Μόνο ἔτσι, ἐνῶ δηλαδὴ τὰ εἶδη τῶν καθ' ἕκαστον εἶναι μαζὶ μ' αὐτὰ θνητὰ (276 *φθείρεται μὲν ἐπὶ τοῖς καθ' ἕκαστον. . .*, 307 *οὐδὲ τῆς αἰδιότητος μετέσχε*), τὸ *πρῶτον εἶδος* «σώζεται» *μέχρι τοῦ παντός*: *ὅτι αἰεὶ γένεσις διὰ τοῦτο μᾶλλον καὶ αἰεὶ τὸ εἶδος* (279 ἐπ.)³⁵.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Χούμνου γιὰ τὸ εἶδος, ὅπως ἀναλύθηκε συνοπτικὰ στὰ προηγούμενα, ἔχει ἓνα τελευταῖο σημαντικὸ ἐπακόλουθο, ποὺ εἶναι καὶ ἡ ἀναγκαία συνέπεια τοῦ κλονισμοῦ τῆς αὐθυπαρξίας καὶ τῆς ὄντολογικῆς παρουσίας τῆς ἰδέας πρὶν ἀπὸ τὰ αἰσθητά. Ἀφοῦ τὰ εἶδη ἀποκτοῦν

33. Βλ. Μιχαὴλ Ψελλός, *Σύντομος καὶ σαφειστάτη. . .* (στὸ Α 7, 191 α 11): *λόγον λέγει τὸ εἶδος· τοῦ γὰρ ὄντος ὁ λόγος τὸ εἶδος ἔστιν* (πρβλ. τὸ ἐρμῆνευμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ, *Μεταφ. Ζ* (CAG 6,2) 382,33: *ἡ οὐσία ὡς ὁρισμὸς λαμβανομένη, τουτέστι τὸ ἐνυλὸν εἶδος*). Ἐπίσης Ἰωάννης Ἰταλός, *Ἀπορίαι καὶ Λύσεις* 13 (ἔκδ. Joannou 14,16 ἐπ.) καὶ πρβλ. Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Διαλεκτικὴ* (ἔκδ. Kotter 69 ἐπ.), Εὐστράτιος Νικαίας, *Υπόμνημα εἰς τὸ Βον τῶν Δευτέρων Ἀναλ.* (CAG 21,1) 193,10: *τοὺς ὁρισμοὺς τῶν εἰδῶν ἀρχὰς καὶ αἰτίας εἶναι τοῖς γένεσι. . .*

34. Γιὰ τὴ συνεχῆ γένεση βλ. πρόχειρα Α. Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la Philosophie* 1972¹¹, 195 (ἄρθρ. *Création continuée*) καὶ Η. Α. Wolfson, *The Philosophy*, ὁ.π. 217 ἐπ. (*Eternal Generation «by Will» and «by Nature»*).

35. *Καὶ ἔστιν ἡ (συνεχῆς) γένεσις οἷονεὶ τρόπος τοῦ αἰεὶ παραμένειν καὶ σεσῶσθαι αὐτά. . .*· *τούτων δὲ μενόντων καὶ σεσωσμένων, ἐπειδὴ ταῦτα τοῦ ἐξ ἀρχῆς καὶ πρώτου εἶδους εἰσὶ, καὶ δοκεῖ πως τοῦτο τὸ εἶδος τοῦ ἀφθάρτου μετέχειν καὶ αἰδίου καὶ εἶναι τὸ αὐτὸ αἰεὶ, μὴ τοῦτο γε τῇ ἀληθείᾳ ὄν* (311-315).

ὑπαρξῆς μόνο στὰ μορφοποιημένα δημιουργήματα (ἐξ ἀρχῆς καὶ ὅσο ὑπάρχουν τὰ καθ' ἑκαστον), εἶναι ἀντιληπτὰ μόνον ἐκ τῶν ὑστέρων, καθὼς τὸ γνωστικὸ ὑποκείμενο τὰ ξεχωρίζει μὲ βάση τὰ κοινὰ γενικὰ χαρακτηριστικά, ποὺ ἐφαρμόζονται σ' ὅλα τὰ ὁμοειδῆ ὄντα καὶ ἀποτελοῦν τὸν ὅρισμό τους (276: τὸ εἶδος ὕστερον μᾶλλον ἐπινενοημένον καὶ δῆθ' ὠρισμένον). Ἡ θέση τοῦ φιλοσόφου μας γίνεται σαφέστερη μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς στὸ παράδειγμα τοῦ ἀνθρώπου:

Καὶ γοῦν ἡμεῖς ἐξ ἐπαγωγῆς ἐπὶ πάντα (τοὺς ἀνθρώπους) ἰόντες, ἐκεῖνον δὴ τὸν πρῶτον ἀνθρώπον καὶ ἀρχὴν ὄντα θεωρήσαντες καὶ τοὺς μετ' ἐκεῖνον καὶ καθεξῆς αἰεὶ, ὃ δὴ εὗρομεν ταῦτόν ἐπὶ πάντων καὶ μή τί γε μηδὲν μηδαμῶς παρενηνεγμένον, τοῦτ' εἶδος ἔγνωμεν ἀνθρώπου, περὶ τούτου καὶ ὁρισάμενοι εἶπομεν ἀνθρώπον εἶναι ζῶον λογικὸν θνητόν, τοῦτο παντὸς αὐτοῦ γε τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ εἶδους ὄντος (268-274).

Εἶναι φανερό ὅτι μὲ τὴ θέση αὐτὴν ὁ Χοῦμνος ἔχει πραγματοποιήσει τὴν μετάβαση στὴ σημασία τῶν ἰδεῶν ὡς γενικῶν ἐννοιῶν (Allgemeinbegriffe, common concepts). Ποιὰ εἶναι ἡ λύση τοῦ στὰ πλαίσια τοῦ προβλήματος, ποὺ ὠνομάσθηκε «διαμάχη γιὰ τὰ καθόλου» (Universalienstreit) καὶ ποὺ σφραγίζει ἔντονα τὴ μεσαιωνικὴ σκέψη; Τί ἀντιπροσωπεύουν γιὰ τὸν Χοῦμνο τὰ εἶδη ὡς ὅρισμοὶ τῶν ὄντων, αὐτὰ τὰ ἴδια πρῶτα, σὲ σχέση μὲ τὰ ὄντα (τὰ πολλὰ) ἔπειτα, σὲ σχέση μὲ τὸ γνωστικὸ ὑποκείμενο τέλος;

Εἶναι τὰ ἐρωτήματα ποὺ ἔθεσε πρῶτος ὁ Πορφύριος³⁶, συνειδητοποιώντας τὰ προβλήματα ποὺ ἔθετε ἡ πλατωνικὴ θεωρία τῶν χωριστῶν (πρὸ τῶν πολλῶν) ἰδεῶν, ἡ κριτικὴ τοῦ Κυνικοῦ Ἀντισθένη, ἡ ἀριστοτελικὴ λύση τοῦ ἀχώριστου ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ (ἐν τοῖς πολλοῖς) εἶδους καὶ τὰ μεταγενέστερα συστήματα τῆς Στοᾶς καὶ τοῦ Πλωτίνου. Οἱ ἐπόμενες φάσεις τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ προβλήματος στὴν ἐλληνικὴ φιλοσοφικὴ παράδοση διαγράφονται καθαρὰ στὰ ἔργα τῶν νεοπλατωνικῶν Σχολιαστῶν τοῦ Ἀριστοτέλους τοῦ 5ου καὶ τοῦ 6ου αἰ., τοῦ Ἀμμωνίου ἰδιαίτερα καὶ τῶν μαθητῶν του^{36α}. Ἐδῶ κυρίως πρέπει νὰ ἀναζητήσωμε τίς πηγές τοῦ προβληματισμοῦ, τῆς ὁρολογίας καὶ τῶν λύσεων —ποὺ αὐτὲς βέβαια ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς νέας κοσμοθεωρίας— καὶ τῶν Βυζαντινῶν ἀπὸ τὸν Φώτιο ὡς τὸν Γεννάδιο καὶ τὸν Βησσαρίωνα. Στὴν λατινικὴ παράδοση, ποὺ γνώρισε ἐξ ἀρχῆς τὴν θέση τοῦ προβλήματος μὲ τὴν μετάφραση καὶ τὸν σχολιασμό τῆς *Εἰσαγωγῆς* τοῦ Πορφυρίου (Boëthius) καὶ ἔχει στὴν πρώτη περίοδο ἓνα ση-

36. *Εἰσαγωγή* (CAG 4,i) 1,9-14, ὅπου δὲν ἔχομε τὴν προσωπικὴ θέση τοῦ Πορφυρίου. Βλ. ὅμως Φιλόπονος, *Σχόλια εἰς τὰς Κατηγορίας* (CAG 13,1) 8,27 ἐπ., ὅπου ἀποδίδεται στὸν Πορφύριο ἡ ἄποψη, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης περὶ νοημάτων μόνον διαλέγεται στίς *Κατηγορίες*, ἐνῶ ἀντίθετα στὸν Εὐστάθιο, ὅτι περὶ πραγμάτων εἶναι ὁ σκοπός, καὶ στοὺς ἀκριβέστερον λέγοντας, ὅν εἰς ὁ Ἰάμβλιχος, ὅτι ὁ σκοπός ἐστὶν περὶ φωνῶν σημαινουσῶν πράγματα διὰ μέσου νοημάτων. Βλ. καὶ σημ. 38.

36α. Βλ. τώρα E. Vollrath, *Aristoteles: Das Problem der Substanz, στὸ Grundprobleme der griech. Philosophie* 1, hrsg. von J. Speck, Göttingen 1972, 126-7, ὅπου παραπομπὴ στὸ εἰδικὸ ἄρθρο Kl. Kremer, *Die Anschauung der Ammonius (Hermείου)—Schule über den Wirklichkeitscharakter des Intelligiblen...*, «Philos. Jahrbuch» 19 (1961/62) 46-63.

μαντικό εκπρόσωπο τοῦ πλατωνικοῦ «ρεαλισμοῦ τῶν εἰδῶν» (Joh. Scottus Eriugena (†877): *universalia ante rem*³⁷), ἀποφασιστική στάθηκε ἡ λύση —σύνθεση τῶν τριῶν δυνατῶν ἀπαντήσεων—, ποὺ ἔφερε ἡ ἀραβικὴ φιλοσοφία (Avicenna), ἀκολουθώντας προφανῶς ἓνα κλάδο τῶν Ἀλεξανδρινῶν Σχολιαστῶν (Ὀλυμπιόδωρος, Ἡλίας, Δαβίδ), ποὺ φαίνεται ὅτι ἐμπνέεται ἀπὸ τὸν Ἰάμβλιχο³⁸. Στὴ συνέχεια ὁ Δυτικὸς Μεσαιὼν γνωρίζει (α) τὴν λύση τοῦ «μετριοπαθοῦς ρεαλισμοῦ»: *universalia in rebus*, δηλ. λόγοι τῶν ὄντων καὶ ἐνεργεῖα μορφές τοὺς ὅχι ἀνεξάρτητες ἀπὸ αὐτὰ (Ἀριστοτέλης), (β) τὴν συμβιβαστικὴ τῶν τριῶν ὁψεων τοῦ θέματος: *universalia (in deo) ante rem — (in mundo) in re — (in intellectu) post rem*, δηλ. καὶ ἰδέες τοῦ δημιουργοῦ καὶ μορφές τῶν ὄντων καὶ ἔννοιες=περιεχόμενα τοῦ νοῦ (Anselmus †1109, Abaelardus †1142, Thomas Aqu. †1274, Duns Scotus †1308), καὶ (γ) τὴν ἀπόλυτη τοῦ «νομιναλισμοῦ»: *universalia post rem* (Roscellinus †1125, Occam †1350), δηλ. ἀπλές ἔννοιες καὶ ὀνόματα (*flatus vocis*), ποὺ ἀποδίδει στὰ πράγματα ὁ νοῦς³⁹.

37. Τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἐποχὴ ὁ Φώτιος (†891) στὸ σημαντικὸ φιλοσοφικὸ κείμενο τῶν Ἀμφιλοχίων *Περὶ γένους καὶ εἶδους ἀπορίαι διάφοροι* (ἐκδ. Οἰκονόμου 131-4 = PG 101, 477D-489B) ἀπορρίπτει τὰς κατὰ Πλάτωνα ἰδέας (τὸ προϋφιστάνειν τύπους τῶν παραχθῆσομένων... τὸ ζητεῖν παραδείγματα τῶν ὑφισταμένων... τὸ τοὺς τύπους ἐκάστης ιδιότητος ἐκείθεν ἀπομάττεσθαι τὰ καθ' ἑκάστα) καὶ δέχεται τὴν ἀριστοτελικὴ διδασκαλία: τὰ γένη καὶ εἶδη... τὰ μὲν ἐπὶ τοῖς πολλοῖς, τὰ δὲ ἐν τοῖς πολλοῖς οἱ χαριέστερον φιλοσοφοῦντες..., μὲ μιὰ ἐπεξεργασία ποὺ τὸν κάνει νὰ ὀνομάζῃ τὴν λύση τοῦ οὐκ ἀκομφοτέρου ἀπὸ τὴν ἀριστοτελική. Πραγματικὰ τὸ κύριο πρόβλημα τοῦ Φωτίου εἶναι ἂν τὰ εἶδη εἶναι ἀσώματα ἢ σώματα καὶ ἡ πολυσήμαντη ἀπάντησή του εἶναι: σωματικά (οὐ σώματα) καὶ δηλωτικά τῶν ὑποκειμένων (οὐ δηλούμενα) καὶ ἀναπτύσσοντα τὴν ὑπαρξίν τούτων (οὐχ ὑφιστῶντα) καὶ τὴν οὐσίωσιν τῶν ἐν αὐτοῖς μερῶν ἀπαγγέλλοντα (οὐ παρέχοντα) καὶ ὀνόματα σημαίνοντα τὰς ὑποστάσεις καταλλήλοις νοήμασι (οὐ παρεχόμενα τοῖς οὐσι...). — Ὁ Β. Τατάκης (Φώτιος, *στὰ Μελετήματα Χριστ. Φιλοσοφίας*, Ἀθῆναι 1967, 126-8) ἐπισημαίνει ὅτι στὸν Φώτιο συναντοῦμε γιὰ πρώτη φορὰ ζωερὴ καὶ καθαρὴ τὴν γνώση τῆς ἱστορίας τοῦ προβλήματος τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν, ποὺ μὲ τὸν Πορφύριο πέρασε στὴ χριστιανικὴ σκέψη. Ὁ Φώτιος, πιστεύει ὁ κ. Τατάκης, σὲ μιὰν ἀπάντηση μὲ οὐσιώδη στοιχεῖα πρωτοτυπίας, ἀντικρούει ὅχι μόνον τὴν πλατωνικὴ θεωρία τῶν ἰδεῶν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀριστοτελική, ποὺ ἀναγνωρίζει στὸ εἶδος ρόλο ἀνάλογο πρὸς τὴν πλατωνικὴ ἰδέα, ἡ λύση τοῦ εἶναι καθαρὰ λογική, καὶ σ' αὐτὴν βοηθήθηκε ἀσφαλῶς ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ τῆς χριστ. διδασκαλίας, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Θεός, καὶ ὅχι οἱ ἰδέες οὔτε τὸ (ἀριστοτ.) εἶδος, εἶναι ἡ πηγὴ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων (τὴν ἴδια βάση ἔχει καὶ ἡ κρίση γιὰ τὸν Χοῦμνο-ἐκεῖ ὁμῶς γιὰ τὸν «νομιναλισμό» του, *La philos. byzantine*, 248)· ὁ ἴδιος ὁμῶς λέει ὅτι ὁ Φώτιος μὲ τὰ παραπάνω ξεπερνᾷ τὶς θέσεις τῶν ἄκρων πραγματικῶν (ὄντοτητα στὰ γένη καὶ εἶδη) καὶ τῶν ἄκρων ὀνοματικῶν (τὰ εἶδη γυνὰ ἀπὸ κάθε τι, ἤχων συμπλέγματα μόνον) καὶ βρίσκεται κοντὰ στὴν «τρίτη (ποὺ στέκεται πολὺ κοντὰ στὸν Ἀριστοτέλη) θεωρία τῶν *universalia in rebus*». Βλ. καὶ τὸ εἰδικώτερο μελέτημα τοῦ ἰδίου Ὁ Φώτιος ὡς φιλόσοφος, *Polychordia*. Festschr. Fr. Dölger 3, 1968, 185-190).

38. Βλ. Ὀλυμπιόδωρος, *Εἰς τὰ Προλεγόμενα τῆς Λογικῆς* (CAG 21,1) 18,13-21,13 (ὅπου 19,36 ἐπ. ἡ ἐρμηνεία τοῦ θεοῦ Ἰαμβλίχου), Ἡλίας, *Εἰς τὴν Πορφυρίου Εἰσαγωγὴν* (CAG 18,1) 46,7-48,30 καὶ 39,22 ἐπ., Δαβίδ, *Εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ Πορφυρίου* (CAG 18,2) 108,18-120,18. Βλ. καὶ σημ. 36.

39. Γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ προβλήματος βλ. μεταξὺ ἄλλων τὴν σύντομη ἐγκυρὴ ἐκθεση στὰ Λεξικά L. Noack, *Philosophiegeschichtliches Lexikon*, Leipzig 1879 (ἀνατ. 1968),

Για την απάντηση του Χούμνου στο πρόβλημα των γενικών έννοιων (των καθόλου) διατυπώθηκε, όπως είδαμε, ή άποψη (Tatakis, Verreaux), ότι αντιπροσωπεύει την ονοματοκρατική έρμηνεία: οί γενικές έννοιες είναι προϊόντα της γνωστικής ψυχής και έχουν ύπαρξη μόνο ως περιεχόμενά της. Όνοματοκρατική τοποθέτηση αποδίδεται και σε άλλους βυζαντινούς φιλοσόφους: στον Ιωάννη Ιταλό († περ. 1085)⁴⁰, στον Ευστράτιο Νικαίας (†1120)⁴¹ και στον Σωτήριχο Παντεύγενο († μετά το 1157)⁴², κρίση που δεν επιβεβαιώνεται ωστόσο από άλλη πλευρά για τον Ιταλό⁴³ ή αμφισβητείται κατηγορηματικά για τον Ευστράτιο⁴⁴. Η έντύπωση ότι στους φιλοσόφους

605 έπ., A. Neuhäusler, *Grundbegriffe der philos. Sprache*, München 1967², 148 έπ. και στο *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie* των W. Windelband - H. Heimsoeth 1957¹⁵, 246-56. Από την πλευρά της σύγχρονης προβληματικής με τα σχετικά ιστορικά δεδομένα: W. Stegmüller, *Das Universalienproblem einst und jetzt*, «Archiv f. Philosophie» 6 (1956) και 7 (1957), άνατ. Darmstadt 1965 (έντονα κριτική ιστορική επισκόπηση), C. Fr. Gethmann, άρθρο *Allgemeinheit* στο *Handbuch philos. Grundbegriffe*, δ.π. 32-51. Βλ. άκόμη την Ανακοίνωση του J. P. Beckmann, *Methodische Überlegungen zur Problematik des Nominalismusbegriffs*, στο 15ο Παγκόσμιο Συνέδριο Φιλοσοφίας, Βάρνα, Σεπτ. 1973, και το άρθρο του Α. Fotinis, *A Critical Evaluation of Universals in Nominalism* στον παρόντα τόμο, σελ. 382 έπ.

40. P. Joannou, *Christliche Metaphysik in Byzanz*, δ.π. 140-6 (έργο, που πρέπει γενικά νά χρησιμοποιηθῇ με προσοχή).

41. P. Joannou, *Der Nominalismus und die menschliche Psychologie Christi. Das Semeioma gegen Eustratios von Nikaia (1117)*, BZ 47 (1954) 369-378.

42. B. Tatakis, δ.π. 219. Κατά τον συγγραφέα της *Philosophie Byzantine* στο πρόβλημα των καθόλου ο Φώτιος επιδιώκει ένα συμβιβασμό Ρεαλισμού - Νομιναλισμού με τη θεωρία του «σωματικού» (βλ. όμως τώρα τα άρθρα του για τον Φώτιο, σημ. 37 έδω), ο Νικόλαος Μεθώνης (†1165) είναι όπαδός του «χριστιανικού ρεαλισμού», ενώ ο Νικηφόρος Βλεμμύδης (†1272) διδάσκει τον τριπλό χαρακτήρα των ειδών και γενών (βλ. πράγματι *Έπιτομή Λογικής ια'*, 41,7-32 έκδ. Λειψίας: τα γένη και τα είδη προ των πολλών μέν εισιν εν τῷ δημιουργῷ, κατά τους ποιητικούς λόγους..., ύφεστηκέναι δέ λέγονται εν τοῖς πολλοῖς, διότι εν τοῖς κατά μέρος ανθρώποις τὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶδος ἐστι..., καταλαβὼν δέ τις ἐκ τῶν κατά μέρος ἀνθρώπων τὴν αὐτῶν φύσιν τὴν ἀνθρωπότητα ... ὁ τοιοῦτος ἐν τῇ ἐαυτοῦ διανοίᾳ τὰ γένη και τὰ είδη αὐλως ὑπέστησεν ἐπὶ τοῖς πολλοῖς, τουτέστι μετὰ τὰ πολλὰ και ὕστερογενῶς).

43. Βλ. τὴν προσεκτική μονογραφία του P.-E. Stephanou, *Jean Italos. Philosophe et humaniste*, Roma 1949, 100 έπ.

44. Βλ. K. Giocarinis, δ.π. 201-3. Η θέση του είναι ότι ο Ευστράτιος δὲν δέχεται ανεξάρτητη ύπαρξη των ιδεών (χωρὶς τῶν καθέκαστα) και λέγει ρητά ότι τὰ καθόλου (ὡς τὸ ὅλον ἐν τοῖς μέρεσι) λαμβάνεται ἐννοηματικῶς και κατά θεωρίαν μόνην, ὄχι όμως ὡς γενίκευση ἀπὸ τὴν αἰσθητική ἀντίληψη, γιατί ἡ ψυχὴ κατέχει τις λογικὲς έννοιες ἢ ιδέες τῶν πραγμάτων πρὶν ἀπὸ τὴν πράξη τῆς ἀναγνώρισης· ὡστόσο τις ιδέες τῶν ὄντων ὡς νοήσεις τοῦ θείου νοῦ και παραδειγματικές αἰτίες τις τοποθετεῖ προ τῶν μερῶν. — Έδω πρέπει νά σημειωθῇ ότι ὁ τίτλος τοῦ άρθρου τοῦ Giocarinis, *Eustratius Defence of the Doctrine of Ideas* είναι παραπλανητικός, γιατί—ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν μακρὰ

αὐτοὺς ἔχομε ὀνοματοκρατικὴ κατεύθυνση μπορεῖ νὰ ὀφείλεται στὴν χρησιμοποίηση τῶν ὄρων ἐπὶ τοῖς πολλοῖς καὶ ὑστερογενῇ⁴⁵, ποὺ ἰσοδυναμεῖ ὥστόσο μὲ τὸ *in rebus* καὶ ὄχι τὸ *post res* τῆς διαμάχης τῶν καθόλου. Πραγματικὰ τὸν ὄρο ἐπὶ τοῖς πολλοῖς (γιά νὰ δηλώσῃ τὸ ἐν τῇ διανοίᾳ) βρίσκουμε γιὰ πρώτη φορὰ στὸν Ἀμμώνιο, *Ἐξήγησις τῶν πέντε φωνῶν* (CAG 4) 41,24 κοντὰ στὸ ἐν τοῖς πολλοῖς (ποὺ δηλώνει τὸ ἀχώριστο ἀπὸ τὴν ὑλικὴ ὑπόσταση)⁴⁶. Ὁ ἴδιος ἀρκεῖται νὰ συνδέσῃ τὸ ἐν τοῖς πολλοῖς μὲ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ δὲν διευκρινίζει ποιὸς ἐδίδασκε τὸ ἐπὶ τοῖς πολλοῖς. Ρητὴ εἶναι ὁμῶς ἡ ἀναφορὰ τοῦ Φιλοπόνου, *Σχόλια εἰς Κατηγ.* (CAG 13,1) 9,8 στὸν Ἀριστοτέλη (*Κατηγ.* 11 b 5): τὰ γένη μόνα θίδε τὰ ἐπὶ τοῖς πολλοῖς καὶ ἐννοηματικὰ καὶ ὑστερογενῇ (πρβλ. καὶ Δαβίδ, *Εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ Πορφύριου* [CAG 18,2] 114,24). Εἶναι φανερό ὅτι τὸ ὑστερογενὲς τῶν γενικῶν ἐννοιῶν δὲν μεταβάλλει τὴν «θέση» τους, ποὺ εἶναι πάντα μέσα στὰ αἰσθητὰ καὶ μαζὶ μὲ αὐτά, παρὰ δηλώνει ὅτι τὰ καθόλου, ποὺ τὰ συλλαμβάνει ἡ διάνοια μὲ ἀφαίρεση ἀπὸ τὴν ὑλικὴ ὑπόσταση τοῦ καθ' ἕκαστον, εἶναι —μὲ βάση τὸ ἀριστοτελικό, *Περὶ ψυχῆς* A 1, 402 b 7, τὸ γὰρ ζῶον τὸ καθόλου ἢ οὐδὲν ἐστὶν ἢ ὕστερον— ἢ δευτέρα οὐσία, ἐπειδὴ δυνάμει ὃν δευτέρως ἔχει τὸ εἶναι, καὶ ὕστερον ὥς πόρρω τῶν καθ' ἕκαστα⁴⁷, ἢ οὐσίες τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου μεταγενέστερες ἀπὸ τὶς δημιουργικὲς αἰτίες τους (τὸν θεο-δημιουργό)⁴⁸. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ στοιχεῖο εἶναι ἰδιαίτερα ἀποδεκτὸ ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ σκέψη, ποὺ κατὰ κανόνα θεωρεῖ τὶς ιδέες —ὡς τοὺς λόγους τῶν ὄντων— ἐννοίες (νοήσεις) τοῦ δημιουργοῦ καὶ τὰ γενικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ὄντων πανομοιότυπα προϊόντα —χάρις στὴν ἔμφυτη σπερματικὴ δύναμη— τοῦ πρώτου εἶδους τῆς δημιουργίας. Στὸν Χοῦμνο ἰδιαίτερα, ὅπου μὲ τὴν σύντομη πυκνὴ διατύπωση —ἐπειδὴ δὲν εἶναι αὐτὸ

διαπραγμάτευση— πρόκειται γιὰ τὴν ιδέα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ὄχι τὴ θεωρία τῶν ἰδεῶν, ποὺ ὑπερασπίζεται ὁ Εὐστράτιος σὲ μιὰ παρέκβαση τῶν Σχολίων στὰ *Ἠθικὰ Νικομ.* Ἡ διευκρίνιση αὐτὴ εἶναι ἀναγκαία ἀνεξάρτητα ἀπὸ ὀρισμένους ὀρθὲς καὶ ἄλλες ἐπισφαλεῖς κρίσεις τοῦ συγγρ. στὰ ἐπὶ μέρους. — Τὸν ἴδιο Εὐστράτιο Νικαίας ὁ Tatakis, ὁ.π. 216 (μὲ ἀναφορὰ στὸν Bréhier, *Histoire de la Philos.* 1,628) συσχετίζει μὲ τὸν σύγχρονό του Ἀβαιλάρδο ὡς πρὸς τὴν διδασκαλία τῶν ὑποστάσεων τοῦ Πλωτίνου.

45. Εὐστράτιος Νικαίας, *Υπόμν. εἰς τὸ Βον τῶν Δευτ.* Ἀναλ., ὁ.π. 31,17: τὸ καθόλου, λέγω δὴ τὸ λογικῶς λαμβανόμενον, ... ἐπὶ τοῖς πολλοῖς καὶ ὑστερογενὲς ὀνομάζεται. Νικηφ. Χοῦμνος, στίχ. 271 ἐπὶ πάντων ταυτῶν, 276 ὕστερον ἐπινενοημένον.

46. Οἱ G. Kafka καὶ H. Eibl, *Der Ausklang der antiken Philosophie und das Erwachen einer neuen Zeit*, München 1928, 303 ἀποδίδουν στὸν Ἀσκληπιό (βλ. τὰ Σχολία του στὰ *Μετὰ τὰ φυσικά*, CAG 6,2) τὴν ὁρολογία αὐτὴ, σημειῶνουν ὁμῶς (σημ. 1356) ὅτι εἶναι πιθανὸ νὰ προηγοῦνται ἄλλοι Νεοπλατωνικοὶ Σχολιασταὶ καὶ συνιστοῦν ἔρευνα τῶν πηγῶν. Στὴν ἴδια σημείωση ὀρθὴ ἐρμηνεία τοῦ ἐπὶ τοῖς πολλοῖς ὡς *in rebus*.

47. Βλ. π.χ. Εὐστρ. Νικαίας, ὁ.π. 194,1-22.

48. Ἔτσι οἱ Kafka-Eibl, ὁ.π. 380, σημ. 1356.

τὸ κύριο θέμα του— τονίζεται τὸ ἐννοηματικὸν (ἐν τῇ διανοίᾳ) τῶν εἰδῶν (276 τὸ εἶδος ἐπινενοημένον...), εἶναι ἀναμφισβήτητη ἡ ἐξάρτηση τῶν ὄρων καὶ τοῦ βασικοῦ περιεχομένου τῶν ἀπὸ τὴν πρώτη συζήτηση τοῦ προβλήματος τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν στὴ σχολή τοῦ Ἀμμωνίου⁴⁹, ἐξάρτηση τύπων καὶ ὁρισμῶν ποὺ εἶναι ἰδιαίτερα φανερὴ διαδοχικὰ στὸν Ἰωάννη Δαμασκηνό, στὸν Φώτιο, στὸν Ἰωάννη Ἰταλό, στὸν Εὐστράτιο Νικαίας, στὸν Νικηφόρο Βλεμμύδη κ.ἄ.⁵⁰

Τὸ συμπέρασμα δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ὅτι στὸ πρόβλημα τῶν γενικῶν ἐννοιῶν ἡ τοποθέτηση τοῦ Χούμνου εἶναι: «μετριοπαθὴς ρεαλισμὸς»⁵¹, στὸ πνεῦμα τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἀχωρίστου τοῦ εἶδους ἀπὸ τὰ αἰσθητά· ἀπὸ αὐτὰ ὁ νοῦς μόνον ἀποχωρίζει (ἀφαιρετικὰ) τὰ εἶδη ὡς γενικὲς ἐννοιες, κοινὲς ιδιότητες πολλῶν ὁμοίων ὄντων, ἀρνεῖται δηλαδὴ σ' αὐτὰ κάθε ὑπόσταση εἴτε πρὸ τῶν πολλῶν (πλατωνικὲς ιδέες) εἴτε μετὰ τὰ πολλὰ (ὑπαρξὴ μόνον στὸν ἀνθρώπινο νοῦ). Ἔτσι μπορεῖ νὰ καταχωρισθῇ τώρα ἐδῶ ἡ τελικὴ θέση τοῦ βυζαντινοῦ φιλοσόφου τοῦ 13ου-14ου αἰ.:

Ὁ γοῦν ἐστὶν παντὸς τρόπου δεδειγμένον καὶ τεκμηρίον παντὸς τὸ ταῦτὸν δεικνύντος τοῦ τε εἶδους πρὸς τὰ μέρη καὶ τῶν μερῶν αὐθις πρὸς τὸ εἶδος, τοῦτο δὴ πάντως καὶ κυρίως εἶδος, μήτε πρὸ τῶν μορίων ὃν μήτε αὐτὰ μετὰ τὰ μόρια, ἀλλ' ὁμοῦ τούτοις καὶ χωρὶς μὴ τί γε μηδαμῶς εἶναι δεδυνημένον (283-288).

Τὸ θέμα δὲν ἐξαντλεῖται μὲ ὅσα διαγραμματικὰ ἀναπτύχθηκαν στὴν παράγραφο αὐτὴ τῆς Εἰσαγωγῆς στὴν ἔκδοση τοῦ κειμένου τοῦ Χούμνου. Θὰ ἀντιμετωπισθῇ συστηματικά, στὸ σύνολό του καὶ μὲ τὴν ἀπαιτούμενη πληρότητα στοιχείων ἀπὸ ὁλόκληρη τὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ στὴν μεταγενέστερη ἑλληνικὴ φιλοσοφικὴ παράδοση, σὲ προσεχῇ ἐργασία.

49. Σύγκρινε π.χ. Χούμνος, 269-276: τὸν πρῶτον ἄνθρωπον θεωρήσαντες καὶ τοὺς μετ' ἐκείνον, ὃ δὴ εὖρομεν ταῦτὸν ἐπὶ πάντων ... τοῦτ' εἶδος ἔγνωμεν... ὕστερον μᾶλλον ἐπινενοημένον ... — Ἀμμώνιος, Ἐξήγησις τῶν πέντε φωνῶν, ὁ.π. 42,10-32: Θεασάμενοι τοὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους, ὅτι πάντες τὸ αὐτὸ εἶδος ἀνθρώπου ἔχουσιν ... ἀνεμαξάμεθα αὐτὸ ἐν τῇ διανοίᾳ, καὶ λέγεται τοῦτο ἐπὶ τοῖς πολλοῖς ἢ μετὰ τοὺς πολλοὺς καὶ ὕστερογενές.

50. Καὶ σὲ ὅλη τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφικὴ γραμματεία ὡς τὸν Εὐγένιο Βούλγαρι ἀκόμη. Βλ. στὴ Λογικὴ του (Λειψία 1766) τὸ κεφ. Περὶ ἐννοιῶν, ἰδιαίτερα σελ. 198 ἐπ., ὅπου ρητὴ ἀναφορὰ στὸν Ἀμμώνιο καὶ στὸν Βλεμμύδη.

51. Ἔτσι καὶ ὁ E. Moutsopoulos, *Platon et la philosophie byzantine. Actualité et perspectives*, «Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν» 37 (1969-70) 78 γιὰ τὴν γενικὴ κατεύθυνση τῆς βυζαντινῆς φιλοσοφίας στὸ πρόβλημα τῶν καθόλου: *Comme le réalisme modéré d'Aristote pouvait facilement se plier aux exigences de la foi chrétienne, il est tout naturel qu'il ait trouvé des défenseurs parmi les théologiens.*

NIKEPHOROS CHOUMNOS, *ÜBER DIE MATERIE UND DIE IDEEN*

EINLEITUNG, KRITISCHE EDITION UND NEUGRIECHISCHE ÜBERSETZUNG

Inhaltsübersicht.

Der vollständige Titel der Schrift des Nikephoros Choumnos (1250-1327), die jetzt auf Grund des wahrscheinlich ältesten und jedenfalls vollständigsten Cod. Metochii Sancti Sepulcri (Constantinopol.) 276 und zwei weiteren Handschriften kritisch ediert wird, lautet: *Daß weder die Materie vor den Körpern noch die Form gesondert von ihnen existieren, sondern daß sie zusammengehören.*

Schon der erste Herausgeber, J. Fr. Boissonade (Paris 1844), erwähnte *argumenti praestantiam* des Werkes, weswegen er es auch aus den unedierten Schriften des Choumnos zum Druck auswählte, und B. Takis, *La philosophie byzantine* (Paris 1949), stützte sich bei seiner Bewertung des byzantinischen Philosophen hauptsächlich darauf. In der Einleitung zur vorliegenden Edition wird noch die Behandlung des Traktats bei J. Verpeaux, *Nicéphore Choumnos. Homme d'État et humaniste byzantin* (Paris 1959), kritisch berücksichtigt, wobei u.a. folgende Ansichten abgelehnt werden: daß Choumnos' Ausführungen enge Verwandtschaft mit den Positionen des Chalcidius aufweisen, daß zwischen Ch. und Nikephoros Blemmydes aufschlußreiche Analogien in der Behandlung der Probleme bestehen, und vor allem, daß die Grundposition des Ch. über das Allgemeine und das Einzelne die Position eines Nominalisten ist.

Die Probleme, die der byzantinische Philosoph hier im Anschluß an die antike und mittelalterliche Tradition eingehend behandelt, führen ihn zu Lösungen, die im Einklang mit seiner christlichen Metaphysik stehen. Dadurch erklärt sich Choumnos' entschiedene Ablehnung der platonischen Substrats- und Ideenlehre sowie seine Kritik an der aristotelischen Prinzipienlehre, besonders jene über die Ewigkeit einer unerschaffenen Materie. Seine Hauptthesen sind folgende:

Wie die Welt im ganzen eine Schöpfung Gottes ist, so ist auch die Materie vom Demiurg aus dem Nichts erschaffen; sie existiert also weder vor der Körperwelt noch von den Formen gesondert, mit denen sie «am Anfang» gleichzeitig und als die beste Schöpfung des göttlichen Willens hervorgebracht wurde. Diese Schöpfung der geformten Materie ist eine kontinuierliche; insofern und nur insofern kann man von der Ewigkeit der Formen sprechen.

Jede Art von Selbständigkeit der Ideen wird verworfen. Die Ideen

sind nicht selbständige «Paradigmen» außerhalb der schöpferischen Urkraft; sie haben weder eine Existenz außer der dinglichen Welt noch stellen sie die ewigen und wahrhaften Wesenheiten dar, deren Abbilder die sinnlichen Dinge sind; ihr wahres Verhältnis zur Körperwelt besteht vielmehr darin, daß aus jeder Urform eine sich nie erschöpfende Reihe von Seiendem stammt, welche —immer und ohne die geringste Differenzierung— dieselben Wesensmerkmale mit sich bringt. Diese Wesensmerkmale stellen die schöpferische Kraft, d.h. den Logos der Dinge dar und werden als die allgemeinen Formen vom erkennenden Geist festgestellt, nachdem sie an vielen ähnlichen seienden Dingen wiedererkannt wurden.

In der Materie-Problematik, insbesondere in der Verwerfung jeder Lehre von der Schöpfung aus einer ungewordenen Materie, folgt Choumnos der patristischen und der übrigen byzantinischen Tradition. Von besonderem Interesse ist dabei, daß er die Lehre von der ungewordenen Materie ausdrücklich auf Platon zurückführt, was in dieser Tradition nicht die Regel ist. Im übrigen vertritt Choumnos eher die aristotelischen Positionen von den Korrelationsbegriffen Materie und Form, welche losgelöst voneinander kein wirkliches Dasein besitzen.

Zum Schöpfungsbegriff ist noch zu bemerken, daß bei Choumnos die gleichzeitige unmittelbare Schöpfung der Materie und der Form stets auf den göttlichen Willen bezogen wird (εὐθὺς ἅμα τῷ βουλήματι, λόγῳ μόνῳ ἅμα τῷ βουλήματι etc.), wobei auch das Moment des allgütigen Demiurgen (ὅτι ἀγαθὸς διὰ τοῦτο καὶ δημιουργὸς) und seiner Selbstgenügsamkeit (ἀπροσδεὴς καὶ χρεῖα τούτῳ τῶν δημιουργημάτων οὐδενός) hervorgehoben wird. Damit ist auch die ausdrückliche Verwerfung des Exemplarismus (der Demiurg benötigt keine Urbilder, πρὸς παράδειγμα βλέπων οὐδὲν οὐδ' ἰδέαν οὐδεμίαν) verbunden.

Der zweite Teil des Traktats (V. 182-316) ist nach der philosophischen Intention des Verfassers der wichtigste. Hier bekämpft Choumnos eingehend die platonische Ideenlehre, namentlich die Selbständigkeit der Ideen, die Existenz von Ideen vor den geformten Einzeldingen, den Seins-Vorrang der Ideen (daß die Ideen das wahrhaftige und eigentliche Sein repräsentieren). Die Beweisführung stützt sich auf die Unmöglichkeit der Existenz von Ideen der Akzidenzien, von ewigen Ideen für vergängliche Einzeldinge, von e i n e r Idee für viele ähnliche Dinge etc. In seiner Schlußfolgerung spricht Choumnos von der «anfänglichen und ersten Form» (τὸ ἐξ ἀρχῆς καὶ πρῶτον εἶδος), welche (als der schöpferische Logos) vom Demiurg am Anfang der Schöpfung und vorbildlich für jede weitere Hervorbringung die Kraft der Erzeugung stets gleich und ohne jede Differenzierung geformter Einzelwesen mit sich bringt. Dabei wird die Schöpfung

als kontinuierliche aufgefaßt. So ist die Idee des Menschen der erste Mensch, aus Materie und Form gleichzeitig erzeugt; er ist seiner Natur, d.i. seinem schöpferischen Logos nach vom Anfang und für immer dazu bestimmt, Lebewesen mit den gleichen Wesensmerkmalen wie er zu erzeugen. Danach fällt bei Ch. die Form mit der Definition der Dinge (ihrem Logos) zusammen (εἶδος ὃ γε καὶ ὁ λόγος ὁρίζεται), denn von der Form kann man nur dann sprechen, wenn man das Einzelding definiert, und nur so hat eine Seinsdefinition Geltung (σέσωσται) sowohl für die allgemeine Form wie auch für die gleichartigen Einzeldinge, und nur in diesem Sinne sind die Formen «unvergänglich».

Konsequenterweise können bei Choumnos die Formen nur nachträglich vom Nous erkannt werden (ὕστερον ἐπινενοημένον), indem sie von erkennenden Subjekt induktiv —auf Grund der gemeinsamen generellen Prädikate, die es an den einzelnen Objekten wahrnimmt— festgestellt werden (ἐξ ἐπαγωγῆς ἐπὶ πάντα ἰόντες ... ὃ δὴ εὗρομεν ταῦτόν ... τοῦτ' εἶδος ἔγνωμεν). Damit ist auch die Frage nach dem Seinsgrund der Allgemeinbegriffe gestellt; insofern kann Choumnos' Position nur als die eines gemäßigten Realisten bezeichnet werden. Im Sinne der aristotelischen Untrennbarkeit von Formen und Sinnesdingen sind die Formen als wesenhafte Bestimmungen für Vieles nur vom Verstand durch Abstraktion von den Einzeldingen abtrennbar; ihnen wird also kein wahrhaftes Sein und keine gesonderte Existenz zugesprochen (χωρὶς μὴ τί γε μηδαμῶς εἶναι δεδυνημένον τὸ εἶδος). Sie sind weder πρὸ τῶν μορίων (im Sinne der platonischen Ideen) noch μετὰ τὰ μόρια (in dem Sinne, daß die Allgemeinbegriffe schlechthin nur ein «esse in mente» besitzen).

In der vorliegenden Einleitung zu Nikephoros Choumnos' Traktat *Über die Materie und die Ideen* wird schließlich das Universalienproblem in der byzantinischen philosophischen Tradition angeschnitten und die These vertreten, daß die Byzantiner in der Fragestellung und der Terminologie besonders an die Schule des Ammonios Hermeiou anknüpften und daß es voreilig sein dürfte angesichts der fehlenden Spezialuntersuchungen gewisse byzantinische Denker als Nominalisten zu bezeichnen.

Athen

Linos Benakis

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΧΟΥΜΝΟΥ

ΟΤΙ ΟΥΤΕ Η ΥΛΗ ΥΠΑΡΧΕΙ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΑ ΣΩΜΑΤΑ ΟΥΤΕ
ΤΑ ΕΙΔΗ ΧΩΡΙΣΤΑ ΑΠΟ ΕΚΕΙΝΑ, ΑΛΛΑ ΥΛΗ ΚΑΙ ΕΙΔΟΣ
ΕΙΝΑΙ ΠΑΝΤΑ ΜΑΖΙ

Για την ύλη, πού οι παλαιοί και σοφώτατοι Έλληνες αποφάνθηκαν, πώς —χωρίς να έχη μετοχή ούτε στο είδος ούτε στη μορφή ούτε σε καμιά ποιότητα— βρίσκεται πριν από τα πρώτα και άπλᾳ σώματα και πριν από κάθε φαινόμενο, και πού παραβάλλεται έτσι με τον δημιουργό, επειδή χωρίς αυτήν εκείνος δεν θα μπορούσε να δημιουργήση κανένα από τα αίσθητά όντα, για αυτά πρέπει να επιχειρήσωμε (10) να ποῦμε τή γνώμη μας και να προσπαθήσωμε να δείξωμε πόσο ἄτοπη είναι ή διδασκαλία εκείνη. Κι ακόμη ότι ούτε κι αυτό, πού για χάρη του ἔφθασαν στη δοξασία αυτή, ούτε κι αυτό βρίσκει τήν απάντηση, πού αυτοί θα ήθελαν. Θέλουν πραγματικά, αντιμετωπίζοντας τήν δημιουργία τών σωμάτων, να τοποθετήσουν τὸ είδος ἐπάνω σε κάποιο ὑπόβαθρο πού να είναι ὁ «τόπος» τών εἰδῶν, επειδή χωρίς αυτό θα ήταν ἐντελῶς ἀδύνατο τὰ εἶδη ν' ἀποκτήσουν αίσθητή ὑπαρξη. Τούς διαφεύγει ὅμως ὅτι ξαναγυρίζουν πάλι σ' αυτό ἀκριβῶς πού θέλουν ν' ἀποφύγουν, ὅτι δηλαδή ἀπὸ τὸ ἀπόλυτο μηδέν δεν μπορεί να δημιουργηθῇ κανένα σῶμα.

Τί ὑποστηρίζουν ἀλήθεια πώς είναι αυτή ή ύλη; Εἶναι σῶμα ἢ ἀσώματο; Κι ἂν είναι ἀσώματο, πώς θα μπορούσε ἓνα σῶμα να γίνη ἀπὸ κάτι ἀσώματο, και τί (20) θα ήταν εκείνο πού θα συντελοῦσε στο να έχη ὄγκο ἢ μέγεθος ἢ μιὰ ἀπὸ τίς ἄλλες σωματικές ιδιότητες, πού χωρίς αὐτές δεν είναι δυνατόν κανένα σῶμα να έχη ὑπαρξη ούτε να γίνη; Ἄν πάλι ή ύλη εἶναι σῶμα, τί εἶδους σῶμα είναι αυτό; Αἰσθητὸ και δημιουργημένο ἢ μὴ αἰσθητὸ και ἀδημιούργητο; Κι ἂν ποῦμε πώς είναι ἀδημιούργητο, θα είναι ὅπωςδήποτε και ἄναρχο, ἀφοῦ ἀρχή ἔχουν μόνο τὰ δημιουργημένα. Κι ἂν εἶναι ἄναρχο, θα εἶναι και αἰώνιο. Ὡς αἰώνιο τώρα ἢ θα εἶναι αὐτὸ πού και ὁ Πλάτων —πού δέχθηκε μιὰ τέτοια ἀδημιούργητη ύλη— ὀρίζει, λέγοντας ὅτι τὸ ὄν εἶναι ἓνα και ἑνιαῖο, (26) ἢ τὰ ὄντα θα εἶναι δύο, καλύτερα μάλιστα πολλά και ἄπειρα, τόσα δηλαδή ὅσα τὰ μέρη στά ὁποῖα ή ύλη —τὸ «πανδεχές» κατὰ τὸν Πλάτωνα— ἔχει διαιρεθῇ και εἶναι πάντα χωρισμένη. Ἀλλὰ αὐτὰ εἶναι ἐντελῶς ἀντιφατικά, τὸ να εἶναι ή ύλη και

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΧΟΥΜΝΟΥ

M, f. 1v] ΟΤΙ ΜΗΤΕ Η ΥΛΗ ΠΡΟ ΤΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ
ΜΗΤΕ ΤΑ ΕΙΔΗ ΧΩΡΙΣ, ΑΛΛ' ΟΜΟΥ ΤΑΥΤΑ

"Υλης γε μὴν εἵνεκα, μήτ' εἶδους μήτε μορφῆς μήτε ποιότητος
5 μηδεμιᾶς μετεχούσης, καὶ προτέρας μὲν τῶν πρώτων καὶ ἀπλῶν σωμά-
των, προτέρας δὲ καὶ τοῦ φαινομένου παντός καὶ δεδογμένης καὶ τι-
θεμένης παρὰ τοῖς πάλαι τῶν Ἑλλήνων καὶ σφόδρα σοφοῖς, καὶ γοῦν
παρεξεταζομένης τῷ δημιουργῷ, ὡς ταύτης χωρὶς τῶν ὄντων καὶ ὀρω-
μένων μηδὲν μήτε ποιεῖν μήτε δημιουργεῖν δεδνημένου, πειρατέον ἂν
10 εἶη ἡμῖν τό γε δοκοῦν ἐπὶ τούτοις ἐρεῖν καὶ τὸ τοῦ δόγματος ἄτοπον
ὅσον σπουδάσαι δεῖξαι· ἔτι τε καὶ ὅτι οὐδ' οὗ γε χάριν πρὸς τοῦθ' ἤκον
δόξης οὐδὲ τοῦτ' ἔστιν αὐτοῖς κατὰ βούλησιν ἀπαντῶν. Βούλονται μὲν
γὰρ ἐπὶ τὴν τῶν σωμάτων δημιουργίαν ἰόντες τὰ τούτων εἶδη ἐπί-
τινος ὑποκειμένου καὶ χώραν αὐτοῖς ἔχοντος τοῖς εἶδεσιν ἐδράσαι, ὡς
2r] τούτου γε | χωρὶς μή τί γε μηδαμῶς δυνατοῦ ὄντος ταῦτα κατ' αἴσθησιν
16 γεγενῆσθαι καὶ εἶναι· λανθάνουσι δ' ὅμως ὅπερ φεύγουσιν, ἐκ μηδαμῇ δη-
λονότι μηδενὸς μηδὲν τῶν τοιούτων εἶναι, ἐπὶ τοῦτο περιπίπτοντες αὖθις.

Τί γὰρ καὶ λέγουσιν αὐτὴν τὴν ὕλην εἶναι, σῶμα ἢ ἀσώματον;
εἰ μὲν γὰρ ἀσώματον, πῶς ἐξ ἀσωμάτου γένοιτ' ἂν; καὶ τί ἂν εἶη συμ-
20 βάλλον εἰς ὄγκον ἢ εἰς μέγεθος ἢ ἄλλο τι τῶν σωματικῶν καὶ ὧν
(p. 192) ἄνευ οὐκ ἔστι σῶμα μηδὲν μήτ' εἶναι μήτε γενέσθαι; εἰ δὲ
σῶμα ἢ ὕλη, πότερον αἰσθητὸν καὶ γενητὸν ἢ οὐτ' αἰσθητὸν καὶ ἀγέννητον;
εἰ μὲν γὰρ ἀγέννητον, πάντως καὶ ἀναρχον· ἐπὶ γὰρ τῶν γενητῶν ἡ ἀρχή·
εἰ δ' ἀναρχον, καὶ αἰδῖον· αἰδῖον δ' ὄν, ἢ ἐκεῖνο πάντως ἔσται, ὃ δὴ
25 καὶ Πλάτων φησίν, ὃ καὶ τὴν ὕλην ταύτην ὑποθείς, ἐν τὸ ὄν λέγων εἶναι,

SIGLA : M = cod. Metochii Sancti Sepulcri (Constantinopol.) 276 (saec. XIV) fol. 1v-11r, Π = cod. Patmiacus 127 (saec. XIV) fol. 23v-30v, P = cod. Paris. gr. 2105 (saec. XIV) fol. 22r-31r, Boiss. = editio quam J. Fr. Boissonade (*Anecdota Nova*, Parisiis 1844, p. 191-201) e codice Parisino fecit.

Tit. : conf. *Epist.* 34 (Boiss. p. 45,3) : ὁ περὶ τῆς ὕλης ἐμοὶ καὶ τῶν ἰδεῶν ἀπειργασμέ-
νος ἀντιθετικῶς πρὸς Πλάτωνα λόγος . . . , et *Πρὸς τοὺς δυσχεραίνοντας ἐπὶ τοῖς ἐλέγχοις* . . .
(Boissonade, *Anecdota Graeca* III, p. 377, 10 sqq.) : τὰ ἐμὰ συντάγματα . . . *Περὶ ὕλης*
καὶ ἰδεῶν, ὅτι μήτε τὰ εἶδη πρὸ τῆς ὕλης μήτε ἡ ὕλη τούτων χωρὶς, ἀλλ' ὁμοῦ ταῦτα.

6 προτέρας δὲ καὶ τοῦ φαινομένου παντός cf. *Epist.* 42 (Boiss. p. 52,11) : Πλάτων
δ' ὕλην πρὸ τοῦ φαινομένου παντός παρεισάγει . . . 12-15 cf. Plat. *Tim.* 52a-b 25 ὃ
καὶ τὴν ὕλην ταύτην ὑποθείς (sc. ἀγέννητον) cf. *Tim.* 52d 25 ἐν τὸ ὄν λέγων εἶναι
cf. Plat. *Symp.* 211b; *Soph.* 255b

ένα καὶ ἀκίνητο ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ πολλὰ καὶ «σὲ συνεχῇ κίνηση» καὶ «ἄυπνο» —κατὰ τὸν Πλάτωνα— ἀπὸ τὴν ἄλλη, καὶ νὰ μὴ ὑπάρχη (30) κανένα τέλος στὴ μεταβολὴ καὶ στὴν κίνησή της, καὶ νὰ γίνεται ἄλλοτε κάτι ἄλλο, καὶ νὰ μπαίνει σὲ ὅλα, καὶ νὰ φεύγῃ ἀπὸ ὅλα, καὶ ἄλλοτε νὰ χάνῃ τὴ μορφή καὶ ἄλλοτε νὰ τὴν ἀλλάζῃ, καὶ πάλι νὰ τὴν ἀποβάλλῃ, καὶ νὰ πηγαίνει σὲ ἄλλη μορφή, καὶ νὰ ἀναζητᾷ ἄλλη, καὶ νὰ τὶς δέχεται ὅλες τὶς μορφές, ἄλλοτε ὅμοιες ἄλλοτε διαφορετικὲς κι ἀκόμη καὶ ἐντελῶς ἀντίθετες ! Τόσα καὶ περισσότερα ἀκόμη ἄτοπα θὰ συμβοῦν, ἂν πραγματικὰ δεχόμεσταν, πῶς ἡ ὕλη εἶναι σῶμα καὶ πῶς εἶναι ἀδημιούργητη. Ἄν πάλι δεχθοῦμε ὅτι εἶναι κάτι δημιουργημένο καὶ αἰσθητό, πῶς μπορεῖ νὰ εἶναι αἰσθητὸ ἐκεῖνο, ποὺ δὲν μετέχει οὔτε στὴ μορφή οὔτε στὸ εἶδος οὔτε στὴν ποιότητα οὔτε σὲ τίποτε ἄλλο ἀπὸ ὅσα φθάνουν στὴν αἴσθησή μας καὶ ποὺ χωρὶς αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ἡ αἰσθητικὴ τοῦ ἀντίληψη ; Ἀλλὰ βέβαια ὁ Πλάτων λέει ὅτι ἡ ὕλη εἶναι «ἀντιληπτὴ χωρὶς τὴν μεσολάβηση τῆς αἰσθήσεως μὲ ἓνα συλλογισμό νόθο», (40) καὶ σ' αὐτὸ εἶναι ποὺ δὲν θὰ τὸν ἀκολουθοῦσα καθόλου. Γιατί, πῶς μπορεῖ νὰ συμβαίνει αὐτό, ὅταν βλέπουμε τὸν στερημένο τὶς αἰσθήσεις τοῦ νὰ μὴ συλλαμβάνῃ καὶ νὰ μὴ αἰσθάνεται οὔτε τὰ ὀλότελα καὶ τέλεια αἰσθητά ; Ἀλλ' αὐτὰ μπορεῖ νὰ τὰ λέῃ ὁ Πλάτων μὲ τὴ δική του αὐθεντία καὶ αὐτὸς μόνο μπορεῖ νὰ χαίρεται τὸ φυσικὸ τοῦ χάρισμα καὶ τὴ δύναμη τοῦ λόγου καὶ τὸν γενικὸ θαυμασμό. Τὴν ἴδια ἀλαζονεία καὶ τὴν ἴδια ὑπερβολὴ λόγου δείχνει καὶ τὸ νὰ ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ ὕλη, ἢ ὅποιο ἄλλο ἀπὸ τὰ αἰσθητά, εἶναι εὐθὺς ἀντιληπτό, ὅχι μὲ νόθο ἀλλ' ἀντίθετα μ' ἓνα τέλειο συλλογισμό, ἀφοῦ μὲ κανένα εἶδος συλλογισμοῦ δὲν εἶναι οὔτε στὸ ἐλάχιστο δυνατό τὸ αἶσθημα τῆς ἀφῆς χωρὶς τὴν αἴσθηση, ἀλλὰ τὸ σωστὸ εἶναι πῶς ὅ,τι ἀντιπροσωπεύει ὁ νοῦς γιὰ τὰ νοητὰ τὸ ἴδιο εἶναι καὶ ἡ αἴσθηση γιὰ τὰ αἰσθητά. Οὔτε λοιπὸν ὅταν εἶναι ἀσθενικὸς ἢ λείπη ἐντελῶς ὁ νοῦς μπορεῖ νὰ γίνῃ κάτι νοητὸ (50) οὔτε ὅταν δὲν ὑπάρχη αἴσθηση μπορεῖ μὲ ὅποιοδήποτε ἄλλο τρόπο νὰ γίνῃ κάτι αἰσθητό. Καὶ τί θὰ μπορούσε νὰ εἶναι αὐτὸ τὸ νόθο τοῦ συλλογισμοῦ, τὸ «χωρὶς αἴσθηση», ποὺ ἐπινοήθηκε γιὰ νὰ ἐξηγηθῇ ἡ αἰσθητικὴ ἀντίληψη αὐτοῦ πού, καὶ ὅταν εἶναι μὲ μιᾶς αἰσθητό, μπορεῖ νὰ διαφεύγῃ ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ μας ἱκανότητα ; Ἡ μήπως αὐτὸ ἐννοεῖς νόθο, ὅτι δὲν φθάνει, ὅπως τὰ ἄλλα αἰσθητά, ἀπὸ τὴν αἴσθηση στὴν ἀντίληψη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴν διάνοια, στὴν ὁποία καὶ μόνο ἀνήκει τὸ νὰ ἐκφέρῃ ὀρθοὺς συλλογισμοὺς γι' αὐτὰ —ὅτι μὲ τὴν ὕλη ὅμως δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο—, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι νόθος ὁ συλλογισμός, μὲ τὸν ὁποῖο γίνεται ἀντιληπτὴ ; Ἀλλ' οὔτε μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν θὰ μπορούσε νὰ ἀντιληφθῇ ὁ λογισμὸς τίποτε ἀπολύτως. Γιατί αὐτὸ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβῃ, (58) ὅταν εἶναι

ἢ δύο ἔσται τὰ ὄντα· μᾶλλον δὲ πολλὰ καὶ ἄπειρα, καθ' ὅσα δηλονότι
καὶ ἡ ὕλη, τὸ κατ' ἐκεῖνον π α ν δ ε χ έ ς, μεμέρισται καὶ ἐστί· καὶ
2v] ἐναντία γε παντελῶς ταῦτα, τὸ μὲν ἐν ὄν καὶ | ἀκίνητον, τὸ δὲ πολλὰ καὶ
ἀ ε ἰ κ ι ν ο ύ μ ε ν ο ν καὶ ἄ ν π ν ο ν, κατὰ Πλάτωνα, καὶ μηδέ-
30 ποτε λῆγον τῆς μεταβολῆς καὶ κινήσεως, ἄλλοτε δ' ἄλλο γιγνόμενον καὶ
εἰς πάντα χωροῦν καὶ ἐξ ἀπάντων μεταχωροῦν, καὶ τὸ μὲν ἀποδυνόμενον
τῶν εἰδῶν, τὸ δὲ μεταμφιεσσόμενον καὶ αὐθις ἀποτιθέμενον καὶ πρὸς
ἕτερον ἦκον καὶ μεταζητοῦν ἄλλο καὶ πάντα δεχόμενον, τὰ μὲν ὅμοια, τὰ
δ' ἀνόμοια καὶ τά γε παντελῶς ἐναντία. Τοσαῦτα δὴ καὶ πλείω τούτων
35 ἐσεῖται τὰ ἄτοπα, εἴ γε τὴν ὕλην σῶμα δεξαίμεθα καὶ ἀγέννητον. Εἰ δὲ
καὶ γεννητὸν καὶ αἰσθητὸν, πῶς αὐθις αἰσθητὸν ἔσται τὸ μήτε μορφῆς
μήτ' εἶδους μήτε ποιότητος μήτ' ἄλλον τινὸς τῶν εἰς αἴσθησιν ἡκόντων
μετέχον, καὶ οὐ μὴ ἔστι τούτων χωρὶς αὐτὴν ἐφικνεῖσθαι τὴν αἴσθησιν;
Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μετ' ἀ ν α ι σ θ η σ ί α ς ἀ π τ ῆ ν ν ό θ ω λ ο -
40 γ ι σ μ ῶ τὴν ὕλην εἶναι Πλάτων φησίν· ἐγὼ δὲ οὐ πάνυ τι ἂν ἐποίμην.
3r] Πῶς γάρ, ὅπου γε τὸν ἀναισθητοῦντα οὐδὲ τῶν πάντη καὶ | τελέων αἰσθη-
τῶν ὀρῶμεν οὐθ' ἡμμένον οὐτ' ἡσθημένον; ἀλλὰ ταῦτ' ἔστι τῆς τοῦ
Πλάτωνος ἐξουσίας εἰπεῖν καὶ τοῦ γε τῆς αὐτὸν ἑαυτοῦ φύσεως καὶ
δυνάμεως καὶ τοῦ παρὰ πάντων συγκεχωρηκότος ἀπολαύειν· τῆς αὐτῆς
45 τρυφῆς ἔστι καὶ περιουσίας τοῦ λέγειν καὶ τό γε καθάπαξ λ ο γ ι -
σ μ ῶ μὴ ὅτι γε ν ό θ ω, ἀλλὰ καὶ παντί, ἢ τὴν ὕλην ἢ ἄλλο τι τῶν
αἰσθητῶν ἀ π τ ό ν εἶναι λέγειν· ἐπεὶ μηδὲ λογισμοῖς πᾶσιν αἰσθήσεως
δίχα ἀφ' ἧς τὸ παράπαν οὐδεμία, ἀλλ' ὅπερ νοῦς τοῖς νοητοῖς, τοῦτ' αἰσθη-
σις ἔστι τοῖς αἰσθητοῖς· οὐτ' οὖν μετ' ἐκνοίας ἢ ἀνοίας ἔσται τι νοητὸν
50 οὐτ' ἄνευ αἰσθήσεως οὐδενὶ ἔσται ἄλλω δῆπουθεν αἰσθητὸν. Τί δὲ
καὶ εἴη ἂν τὸ μετ' ἀ ν α ι σ θ η σ ί α ς νόθον τοῦ λογισμοῦ, αὐτοῦ
γ' εἵνεκα (p. 193) τοῦ αἰσθῆσθαι, ὃ καθάπαξ αἰσθητὸν ὄν διαφεύγει
τὴν αἴσθησιν; Εἰ γὰρ τοῦτο λέγεις νόθον, ὅτι μὴ ὡς τὰ λοιπὰ τῶν αἰ-
σθητῶν ἐξ αἰσθήσεως εἰς φαντασίαν ἰόντα ἐκείθεν ἐπὶ διάνοιαν ἦκει,
55 ἥς καὶ γνήσιον τὸ περὶ τούτων ὀρθῶς λογίζεσθαι, ὕλη δ' οὐχ οὕτως,
3v] | καὶ γοῦν νόθος ὁ ἀπτόμενος αὐτῆς λογισμός; Ἀλλ' οὐ τί γε τὸν τρόπον
τοῦτον οὐδ' οὐδὲν οὐδαμῶς ἄψοιτο ἂν· οὐ γὰρ μὴ ἔστιν ἄπτεσθαι

28 γε om. Boiss. 41 τελέως Boiss. 50 οὐδενὶ ἄλλω ἔσται M 53 ὅ τι μὴ Boiss.

27 τὸ κατ' ἐκεῖνον πανδεχές: Tim. 50b; 51a 29 ἀεὶ κινούμενον cf. Tim. 50c; 52b
29 ἄνπνον: Tim. 52b 30/31 ἄλλοτε δ' ἄλλο... μεταχωροῦν cf. Tim. 52a 39/40 et
85 μετ' ἀναισθησίας... λογισμῶ: Tim. 52b 39/40 et 71/72 ἀλλὰ ταῦτα... δυνάμεως
cf. Epist. 42 (Boiss. p. 52,13): Πλάτων... πείθει δ' ὁμῶς τῷ περιόντι τῆς σοφίας καὶ τῇ
δυνάμει τοῦ λέγειν.

αίσθητό, οὔτε ὁ ἰσχυρὸς καὶ γνήσιος καὶ πολὺ πιὸ ἀποτελεσματικὸς ἀπὸ τὸν νόθο συλλογισμὸς, πῶς θὰ μπορούσε νὰ τὸ φθάσῃ (60) ἢ ἀβέβαιη καὶ ἀσθενικὴ ἱκανότητα τοῦ νόθου συλλογισμοῦ; Καὶ τί θὰ μπορούσε νὰ σκεφθῇ γιὰ τὸ μαῦρο ἢ γιὰ τὸ λευκὸ ἢ γιὰ ὁποιοδήποτε ἄλλο χρῶμα ἢ γιὰ τὰ ἄλλα ὁρατὰ ἐκεῖνος, ποὺ ἡ ὄρασή του εἶναι ἐκ γενετῆς ἐντελῶς σβυσμένη; Τί γιὰ τὴν φωνὴ ἢ γιὰ τὸν θόρυβο ἐκεῖνος, ποὺ ἡ φύση τοῦ ἔφραξε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ αὐτιά; Καὶ ὁ λόγος εἶναι πολὺ περισσότερο γιὰ τὴν ἀφή, ἐπειδὴ οὔτε ἀπὸ αὐτοῦς, ποὺ εἶναι ἐντελῶς γεροὶ ὡς πρὸς τὶς παραπάνω αἰσθήσεις, δὲν γίνεται τίποτε ἀντιληπτὸ χωρὶς τὴν ἄμεση ἐπαφή. Εἶναι πραγματικὰ φανερό ὅτι, ὅταν πυρακτωθῇ ἐντελῶς ὁ σίδηρος καὶ ὅποιο ἄλλο ἀπὸ τὰ στερεὰ καὶ σκληρὰ καὶ ἀνθεκτικὰ στὴ φωτιά, τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ ἔχῃ σβύσει ἢ πυρακτωμένη ὄψη του, ἐνῶ θὰ ὑπάρχῃ ἀκόμη μέσα του ἡ καυστικὴ δύναμη, κανεὶς δὲν θὰ ἔμενε μακριὰ του οὔτε θὰ ὑποπτευόταν πῶς θὰ ὑπῆρχε κἂν φλόγωση σ' αὐτό, παρὰ μόνο ἂν τὸ ἄγγιζε· τότε θὰ τὴν ἀντιλαμβανόταν ἀμέσως, ἐπειδὴ ἡ αἴσθησις γεννιέται (70) εὐθὺς μαζὶ μὲ τὸ σωματικὸ πάθος, ἐνῶ πρὶν μὲ τὸ συλλογισμὸ οὔτε ἦταν αὐτὸ ἀντιληπτὸ οὔτε κι αἰσθητὸ ὅπως μὲ τὴν ἀφή. 'Αλλ' ὅπως εἶπαμε αὐτὰ μπορεῖ νὰ τὰ λέῃ ὁ Πλάτων μὲ τὴ δική του δύναμη τοῦ λόγου.

'Αλλὰ πάλι καὶ δημιουργημένη ἡ ὕλη πῶς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι σῶμα, καὶ ἐπάνω σὲ ποιά βάση θὰ τὴν στηρίζωμε, ἀφοῦ κανένα ἀπὸ τὰ σωματικὰ πράγματα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἔξω ἀπὸ κάποια βάση; Κι ἂν πάλι ἔχῃ ἡ ὕλη αὐτὴ κάποια βάση, αὐτὸ ποὺ τὴν στηρίζει σὲ ποιο ἄλλο θὰ τὸ στηρίζωμε; Κι ἐκεῖνο πάλι ποῦ; Ἔτσι ἡ ἀναζήτηση θὰ προχωρήσῃ στὸ ἄπειρο καὶ δὲν θὰ βρεθῇ πουθενὰ ἡ βάση αὐτὴ. Καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ἢ δὲν θὰ ὑπάρξουν βέβαια ἐξ ἀρχῆς καθόλου σώματα οὔτε καὶ θὰ γίνονται, ἢ, κι ἂν γίνουν, θὰ φθαροῦν ἀμέσως καὶ θὰ χαθοῦν, καθὼς δὲν θὰ ἔχουν καμμιά βάση, (80) ποὺ θὰ μπορούσε νὰ τὰ κρατήσῃ καὶ νὰ τὰ στηρίξῃ. Ἄν πάλι δώσωμε στὰ εἶδη αὐτὸν τὸν ρόλο, ὅτι δηλαδὴ ἡ ρευστὴ καὶ διασκορπισμένη ὕλη συναρμόζεται καὶ ἀποκτᾷ ὕπαρξη μέσα σ' αὐτά, θὰ συνέβαιναν ἐντελῶς ἀντίθετα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ζητοῦμε καὶ ποὺ θέσαμε ὡς προϋπόθεσις. Πραγματικά, πρὶν ζητούσαμε τὸ ποῦ πρέπει νὰ εἶναι ὁ «τόπος» αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν εἰδῶν, στὸν ὅποιο νὰ στηριχθοῦν ἀποκτώντας ὕπαρξη —καὶ γι' αὐτὸ ἀντιλαμβανόμασταν τὴν ὕλη χωρὶς τὴν μεσολάβησις τῆς αἰσθήσεως μὲ ἓνα νόθο συλλογισμό—, ἐνῶ τώρα μὲ τὸ νὰ λέμε πῶς ἡ ὕλη βρίσκει στήριγμα στὰ εἶδη καὶ πῶς —καθὼς εἶναι πάντα καὶ ἐντελῶς ρευστὴ— ἔχει σ' αὐτὰ τὴ βάση της καὶ ἔτσι συντηρεῖται, καταλήγομε σὲ συμπέρασμα ἐντελῶς ἀντίθετο ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ μας θέσις. (89) Κι ἂν ἡ ὕλη ὑπάρχῃ πρὶν ἀπὸ τὰ

αἰσθητοῦ ὄντος οὐδὲ τὸν ἐρρωμένον καὶ γνήσιον καὶ πλέον τοῦ νόθου
 δεδυνημένον λογισμὸν τούτου, πῶς ἂν τὸ τοῦ νόθου, μὴ τοσοῦτον ὢν ἀλλ'
 60 ἀμυδρὸν καὶ ἀσθενές, ἐφίκοιτ' ἄν; τί γὰρ ἂν τις, ὃ γε τὰς ὄλας ὕφεις
 ἐκ γενέσεως ἐσβεσμένος, περὶ μέλανος ἢ λευκοῦ ἢ ἄλλου του λογίσαιτ'
 ἂν τῶν χρωμάτων ἢ τῶν ἐτέρων τῶν εἰς ὄψιν ἀφειγμένων; τί δὲ καὶ ὧ
 γ' ἢ φύσις ἐξ ἀρχῆς ἔβυσε τὰ ὦτα περὶ φωνῆς ἢ ψόφου; ἀφῆς δὲ πέ-
 ρι καὶ πλείων ὁ λόγος· καὶ γὰρ οὐδὲ τοῖς παντάπασιν αὐτὴν ὑγιαίνου-
 65 σιν ἀπτὸν οὐδὲν θίξεως χωρίς. Καὶ γοῦν δῆλον ὅτι καὶ σιδήρου σφόδρα
 πυρωθέντος καὶ ἄλλου δὴ τινος τῶν στερεῶν καὶ ἀντιτύπων καὶ ἀκα-
 μάτων πυρί, τῆς μὲν καυστικῆς ἐνούσης τούτῳ δυνάμεως, τῆς δὲ τοῦ
 πυρὸς χροῆς πάμπαν μαρανθείσης, οὐδεὶς ἂν οὔτ' ἀπόσχοιτο οὔτε φλο-
 γὸς οὐδὲν ἐν τούτῳ λογίσαιτο, ἀψάμενος δ' εὐθὺς ἐπέγνω, μετὰ τοῦ
 70 πάθους εὐθὺς γιγνομένης ἅμα καὶ τῆς αἰσθήσεως· λογισμῷ δὲ πρότερον
 οὔθ' ἀπτὸν ἦν τοῦτο οὔτε κατὰ τὴν ἀφῆν αἰσθητόν. Ἄλλ' ὅπερ ἔφημεν,
 4r] τῆς ἐξουσίας | τοῦ Πλάτωνος ταῦτα καὶ περὶ τὸ λέγειν δυνάμεως.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ γενητὸν ἢ ὕλη σῶμα πῶς; καὶ ἐπὶ τίνος ταύτην
 ἐδράσομεν, τῶν σωματικῶν μηδενὸς ἔδρας ἐκτὸς στήναι μή τί γε δε-
 75 δυνημένου; εἰ δὲ καὶ αὐτῆς αὖ τῆς ὕλης ἔδρα τις ἔσται, τό γε ταύ-
 την ἐδράζον, ἐπὶ τίνος ἄλλου θείημεν ἄν; κάκεῖνο αὐθις ποῦ; καὶ ἡ
 ζήτησις οὕτως εἰς ἀπειρον καὶ ἡ εὗρεσις οὐδαμοῦ. Καὶ σώματα πάντα
 τὸν λόγον τοῦτον ἢ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν οὔμενον ὑπάρξει οὐδὲ γενήσεται
 ἢ γενόμενα εὐθὺς οἰχήσεται καὶ ῥυήσεται, ἔδρας ἐπ' οὐδεμιᾶς βεβη-
 80 κότα τῆς καὶ δυναμένης φέρειν καὶ στηρίζειν αὐτά. Εἰ δὲ τοῖς εἵδε-
 οι τοῦτ' ἂν δῶμεν, ῥέουσας τὴν ὕλην καὶ σκεδαζομένην ἐν αὐτοῖς
 πεπηγέναι ταύτην καὶ ἰδρύσθαι, ἐναντία (p. 194) γ' ἂν παντάπασι
 τοῦ ζητουμένου καὶ ὑποτεθέντος συμβαίη. Πρότερον μὲν γὰρ ὅποι
 ἔσται χώρα τοῖς εἵδεσιν αὐτοῖς ἐζητοῦμεν καὶ ἐφ' οὗ ἂν γεγενημέ-
 85 να σταίη, καὶ διὰ τοῦτο μετ' ἀ ν α ι σ θ η σ ί α ς ν ό θ ω λ ο γ ι -
 σ μ ῳ ἠψάμεθα τῆς ὕλης· νῦν δ' ἐν τοῖς εἵδεσιν ἐστάναι λέγοντες αὐ-
 τὴν καὶ τούτοις ἀεὶ καὶ πάνν τι ῥέουσας ἐστηρίχθαι καὶ μένειν, τὰ-
 ναντία παντελῶς, καθὰ δὴ καὶ ἔφημεν, συμπεραίνομεν ἂν τῶν ὑπο-
 4v] τεθέντων. Εἰ δέ γε καὶ πρὸ τῶν σωμάτων μηδ' εἶδους ἢ ὕλη μηδὲ | μορ-

64 αὐτὴν Π et ex corr. P (Boiss. : *superest tantum aut i; videtur male fuisse scriptum αὐτοῖς et erasis ος voluisse lectorem quemdam correctionem facere, nunc fere evanidam ut in charta bibula.*) : αὐτ' M

62/63 τί δὲ - ψόφου cf. *Epist.* 38 (Boiss. p. 48,4) : τί γὰρ ἂν ἐπαῖειν ἔχοι ὧ γ' ἢ φύσις ἔβυσε τὰ ὦτα περὶ φωνῆς τε καὶ ψόφου; 71 ὅπερ ἔφημεν v. 46 sq. 88 καθὰ ἔφημεν v. 30 sq.

σώματα καὶ δὲν ἔχη μετοχὴ στὸ εἶδος καὶ στὴ μορφή, οὔτε κἂν θὰ ἦταν ὅτιδήποτε ἄλλο σῶμα, μὴ μπορώντας οὔτε μόνη της νὰ ὑπάρξῃ οὔτε μετέχοντας στὸ ἐνοποιητικὸ καὶ συνεκτικὸ εἶδος. Μὴ ὄντας λοιπὸν σῶμα, τί ἄλλο θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἢ ὕλη, ποὺ νὰ «προσφέρῃ» στὰ εἶδη —σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα— τὴ «βάση» τους; Εἶναι πραγματικὰ πάμπολλα τὰ πέρα γιὰ πέρα ἄτοπα αὐτά.

Δημιουργημένη τώρα ἡ ὕλη, ἀπὸ τί καὶ ἀπὸ ποιὸν θὰ λέγαμε ὅτι δημιουργήθηκε; Εἶναι ἡ γένεσή της ἔργο τοῦ δημιουργοῦ, ἢ πάντως προέρχεται ἀπὸ δύναμη ἄλλη ἀπὸ τὴν ἴδια, ἢ μήπως εἶναι δυνατό νὰ ἔχη δημιουργηθῇ καὶ νὰ ἔχη γίνῃ ἀπὸ τὸν ἴδιο της τὸν ἑαυτό; Αὐτὸ ὅπωςδήποτε εἶναι ἀδύνατο, γιατί κάτι μπορεῖ νὰ γεννᾷ ἢ νὰ κἀνῃ ἓνα ἄλλο, αὐτὸ ὅμως νὰ κἀνῃ ἢ νὰ γεννᾷ τὸν ἴδιο τοῦ τὸν ἑαυτό δὲν εἶναι δυνατό. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο, πιστεύω, καὶ σὺ ὁ ἴδιος (100) διαιρεῖς τὴν ὕλη καὶ δέχεσαι ἄνισα καὶ ἀνόμοια μέρη της, καὶ λές πὼς εἶναι ἀκανόνιστη καὶ ἀνώμαλη ἡ κίνησή της γιὰ νὰ κἀνῃς ἔτσι δυνατό τὴν δημιουργία της ἀπὸ τὴν ἴδια, μὲ τὸ νὰ κινῇ δηλαδὴ ἓνα της μέρος κάποιο ἄλλο καὶ νὰ κινῇται ἀπὸ ἄλλο, καὶ νὰ ταλαντεύῃ καὶ νὰ ταλαντεύεται, καὶ νὰ πιέζῃ καὶ νὰ πιέζεται. Ἔτσι λοιπὸν λές πὼς ἡ ὕλη βρίσκεται σὲ διαρκῇ κίνηση καὶ ταλάντευση καὶ πὼς φέρεται συνεχῶς ἐπάνω καὶ κάτω. Γιὰ ποιὸ λόγο; Γιὰ νὰ ἀποφέρῃ βέβαια καὶ νὰ συντελέσῃ, κυοφορώντας μὲ τὴν ἀτελείωτη αὐτὴ καὶ συνεχῇ κίνηση τὴν γένεση τῶν σωμάτων, μὲ τὸ νὰ συγκεντρώνονται δηλαδὴ μὲ τὴν ὥθηση στὸ ἴδιο μέρος ὅσα μέρη τῆς ὕλης εἶναι ὅμοια καὶ νὰ γεννοῦν αὐτὸ π.χ. τὸ σῶμα, τὴ φωτιά ἢ τὸ νερὸ ἢ τὸν ἀέρα ἢ τὴ γῆ, (110) ὅσα πάλι εἶναι διαφορετικὰ καὶ ξένα μεταξύ τους νὰ ξεχωρίζουν, ὅπως τὸ σιτάρι, ποὺ ὅπως λές, ὅταν ριχθῇ στὸ κόσκινο, χύνεται σὲ μιὰ μεριά, ἐνῶ ὅ,τι δὲν εἶναι σιτάρι συγκεντρώνεται σὲ κάποιο ἄλλο μέρος. Τίποτε λοιπὸν δὲν κινεῖ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸν ἑαυτό του οὔτε ἔχει μέσα του τὴ δύναμη ποὺ τὸ γεννᾷ, ἀλλ' ὅπως κινεῖται ἀπὸ ἄλλο, ἔτσι γίνεται καὶ ἀπὸ ἄλλο.

Ἄφοῦ λοιπὸν ἡ ὕλη ἔχει γίνῃ, δημιουργήθηκε μὲ τὸν τρόπο ποὺ εἶπαμε. Καὶ ἀπὸ ποιὸν ἄλλον ἄλλωστε θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν δημιουργό; Γιατί ἂν ὀρίζαμε κάτι ἄλλο ὡς τὴν δημιουργικὴ της αἰτία, θὰ ἀκολουθοῦσαν ὅχι μόνο τὰ ἄτοπα ἐκεῖνα, ποὺ δείξαμε ὅτι εἶναι ἐπόμενο ν' ἀκολουθήσουν, ἂν θεωρήσωμε τὴν ὕλη χωρὶς ἀρχὴ καὶ αἰώνια, ἀλλὰ πολὺ περισσότερα ἀκόμη καὶ πολὺ πιὸ παράλογα. Ἀπομένει (120) λοιπὸν νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ δημιουργημένη ὕλη ἔχει γίνῃ ἀπὸ τὸν δημιουργὸ καὶ τῶν ἄλλων ὄλων, καὶ τέτοια νὰ τὴ θεωρήσωμε. Ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ ἔχη

- 90 φῆς μετέχει, οὐδὲ τὸ παράπαν ἂν εἴη οὐτ' ἄλλο τι οὔτε σῶμα, μήτ' ἐφ' ἑαυτῆς ἐστάναι μηδαμῶς δεδυννημένη μήτε τοῦ συνάγοντος καὶ γοῦν συνέχοντος μετέχουσα εἶδους· σῶμα δὲ μὴ οὔσα, τί ἂν ἄλλο καὶ εἴη, ἔδρα ν αὐτοῖς κατὰ Πλάτωνα τοῖς εἶδεσι παρέρχον; καὶ πολλὰ δήπου γε τὰ καὶ παντάπασιν ἄτοπα.
- 95 Ἄλλὰ μὴν καὶ γεννητὴν τὴν ὕλην πόθεν καὶ παρὰ τίνος φαῖμεν ἂν; πότερον παρὰ τοῦ δημιουργοῦ ἢ ἐτέρωθεν αὐτῆς τὴν γένεσιν εἶναι ἢ αὐτὴν ἐξ ἑαυτῆς ἔστι καὶ πεποιῆσθαι καὶ γεγενῆσθαι; Ἄλλ' οὐ τοῦτο πάντως· ἄλλο μὲν γὰρ ἄλλο γεννᾶν ἢ ποιεῖν ἔστιν, αὐτὸ δ' ἑαυτὸ ποιεῖν ἢ γεννᾶν οὐκ ἔστι. Καὶ σὺ δὲ τούτου γ' εἵνεκα τὴν ὕλην, οἶμαι,
- 100 διαιρῶν εἰς μέρη τίθης ἄνισα καὶ ἀνόμοια, καὶ ἄτακτον αὐτῆς εἶναι λέγεις τὴν κίνησιν καὶ ἀνώμαλον, ὥς ἂν δὴ καὶ τὰς γενέσεις ἐξ αὐτῆς ποιήσης, ἄλλου μὲν ἄλλο κινουῦντος, ὑπ' ἄλλου δὲ κινουμένου, καὶ σείοντος καὶ σειομένου, καὶ ὠθοῦντος καὶ ὠθουμένου. Καὶ οὕτω πᾶσαν αὐτὴν λέγεις τὴν ὕλην αἰεὶ κινουμένην εἶναι καὶ ταλαντευομένην
- 105 καὶ ἄνω καὶ κάτω φερομένην· τίνος χάριν; ἵνα δὴ καὶ τὰς τῶν σωμάτων ὠδίνουσα γενέσεις ἐκ τῆς τοιαύτης αἰεὶ καὶ συνεχοῦς κινήσεως ἐξενέγκῃ καὶ τελεσιουργήσῃ, τῶν μὲν ὁμογενῶν ταύτης με-
- 5r] ρῶν ἐς ταῦτόν ἐκ τῆς | ὠθήσεως συνιόντων καὶ τόδε τῶν σωμάτων ἀποτικτόντων, πῦρ τυχὸν ἢ ὕδωρ ἢ ἀέρα ἢ γῆν· τῶν δ'
- 110 ἐτέρων καὶ ἀλλοτρίων ἀποκρινόμενων, ὥς ἐφ' ὧν λέγεις πλοκάνων σίτος ὠθούμενος ὧδέ ποι ἐς ταῦτόν χωρεῖ, ὅσα δὲ μὴ σίτος ἐν ἄλλῳ δὴ τινι ξυνωθεῖται τῶν τόπων. (p. 195) Οὐδὲν γοῦν αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖ, οὐδὲ γένεσιν ἔστιν ἑαυτῷ παρέχον, ἀλλ' ὑφ' ἐτέρου κινούμενον ὑφ' ἐτέρου καὶ γεγενημένον ἐστί.
- 115 Καὶ γοῦν ἡ ὕλη γεννητὴ οὔσα οὕτως ἔστι γεννητή. Παρὰ τίνος δὲ ἄλλου καὶ γένοιτ' ἂν ἢ παρὰ τοῦ δημιουργοῦ; εἰ γὰρ ἄλλον αὐτῆς θεΐμεν ποιητήν, οὐκ ἐκεῖνα μόνον ἔφεται τὰ ἄτοπα, ὅσα δὴ καὶ ὥς περὶ ἀνάρχου γε αὐτῆς τῆς ὕλης καὶ αἰδίου τιθεμένης ἐδείξαμεν ἐπόμενα, ἀλλὰ καὶ ἔτι τούτου μακροῦ πλείω καὶ ἀτοπώτερα ἔποιτ' ἂν. Λείπεται
- 120 τοιγαροῦν τὴν ὕλην γεγενημένην οὔσαν, παρὰ τοῦ καὶ τῶν λοιπῶν πάντων δημιουργοῦ ταύτην καὶ εἶναι καὶ νομίζειν γεγενῆσθαι. Ἄλλὰ μὴν

93 ἔδραν - παρέχον : *Tim.* 52b 99 καὶ σὺ δὲ nec semel haec figura apud Chumnum legitur; v. e.g. *Epist.* 89 et 93 (Boiss. pp. 122,17 124,17 128,18.22) 100-105 ἀνόμοια, ἀνώμαλον, σείοντος, σειομένου, κινουμένην, ταλαντευομένην, φερομένην : *Tim.* 52d - 53a 108 ἐς ταῦτόν ἐκ τῆς ὠθήσεως συνιόντων : *Tim.* 53a (εἰς ταῦτόν συνωθεῖν) 109 πῦρ - γῆν : *Tim.* 53b 110/111 ὥς ἐφ' ὧν λέγεις πλοκάνων σίτος ὠθούμενος : *Tim.* 52e (ὥσπερ τὰ ὑπὸ τῶν πλοκάνων. . . περὶ τὴν τοῦ σίτου κάθαρσιν σειόμενα καὶ ἀναλινώμενα)

δημιουργηθῇ ἢ ὕλη ἀπὸ τὸν πάγκαλο δημιουργὸ ἔτσι ποὺ νὰ εἶναι μιὰ ἀσχή-
 μια χωρὶς μορφή καὶ εἶδος, χωρὶς τὸν τύπο τῆς ιδέας, χωρὶς ποιότητα, καὶ
 στερημένη —ὅπως ἐσὺ λές— ἀπὸ κάθε κάλλος, αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου
 πιθανό. Κι αὐτό, γιατί ὁ δημιουργὸς εἶναι ἀγαθός· καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἀγαθός,
 γι' αὐτὸ εἶναι καὶ δημιουργός. Γιατί δὲν δημιουργεῖ βέβαια γιὰ δική του χάρη
 —ἀφοῦ αὐτὸς δὲν χρειάζεται τίποτε καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη κανένα δημιούρ-
 γημα—, ἀλλὰ γιὰ νὰ κάνη καλὰ καὶ ἀγαθὰ καὶ ὅσο γίνεται πιὸ ωραῖα δημι-
 ουργήματα· γι' αὐτὸ δημιουργεῖ. Πραγματικά, ὁ δημιουργὸς ἦταν αὐτάρκης
 καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν δημιουργία τῶν κτισμάτων, ἐπειδὴ εἶναι ἄπειρος καὶ γε-
 μίζει μὲ ἄπειρο τρόπο ὅχι μόνο τὸ αἰσθητό μας σύμπαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπάνω
 ἀπὸ αὐτό, (130) μένοντας πάντα ὁ ἴδιος ὅχι μόνο ὡς πρὸς τὴν φύση καὶ τὴν
 οὐσία του, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ὡς πρὸς τὴν βούληση καὶ τὴν σοφία καὶ τὴν δύνα-
 μή του. Ἄν λοιπὸν, καθὼς εἶναι ἀγαθός καὶ σοφός καὶ ἱκανὸς νὰ κάνη τὰ
 πάντα, ἐπιθυμῇ γι' αὐτὸ τὰ πιὸ καλὰ καὶ τὰ πιὸ ωραῖα δημιουργήματα, πῶς
 θὰ ἦταν λογικό, ὅταν ἄρχιζε τὸ ἔργο τῆς δημιουργίας —ἐννοῶ αὐτῆς ποὺ
 αἰσθανόμαστε καὶ βλέπομε— εὐθὺς καὶ πρώτην ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα νὰ πάρη
 καὶ νὰ ὀρίσῃ μιὰν ἀκανόνιστη καὶ ἀνώμαλη καὶ γεμάτη ἀσχήμια, μιὰν ἀδια-
 μόρφωτη καὶ ἄμορφη φυσικὴ οὐσία καὶ αὐτὴν νὰ βάλῃ ὡς βάση γιὰ ὅλα τὰ
 ἄλλα ἔργα; Αὐτὸ ὅχι μόνο καὶ νὰ λέγεται εἶναι αἰσχρό, ἀλλὰ καὶ ταιριάζ-
 ει νὰ τὸ λέῃ ὅποιος δὲν ἔχει καταλάβει καὶ δὲν γνωρίζει τὴν αἰτία τῆς δη-
 μιουργίας, ὅτι ἀπὸ τῆς θέλησης τοῦ πάγκαλου δημιουργοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἄπει-
 ρη σοφία (140) καὶ τὴν δύναμή του συνάγεται, πῶς καὶ τὰ δημιουργήματά
 του ὅλα εἶναι τὰ καλύτερα καὶ τὰ ωραιότερα. Ἄν λοιπὸν αὐτὰ ἀκριβῶς
 ἐπιθυμῇ, ποὺ δὲν εἶναι βέβαια ἔξω ἀπὸ τὴν σοφία του, καὶ γιὰ τὴν δημιουρ-
 γικὴ του δύναμη εἶναι ἐλάχιστα ἢ σχεδὸν μηδαμινά, πῶς μπορεῖ τὰ καλύτερα
 δημιουργήματα νὰ μὴ γίνωνται εὐθὺς ἀμέσως μόλις τὸ θελήσῃ; Ἀλλὰ καὶ
 πῶς θὰ μποροῦσαν τὰ χειρότερα νὰ ὑπάρξουν πρὶν ἀπὸ τὰ καλύτερα καὶ τὰ
 ωραιότερα; Αὐτὸ ἀσφαλῶς δὲν γίνεται· ἀσφαλῶς ὅχι! Ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια
 ἡ ὕλη καθ' ἑαυτὴ οὔτε ὑπῆρξε ποτὲ χωρὶς μορφή καὶ χωρὶς κάλλος οὔτε
 θὰ ὑπάρξῃ ἀπαλλαγμένη ἐντελῶς ἀπὸ τὰ εἶδη καὶ τὶς μορφές. Γιατί καὶ τί
 θὰ ἦταν χωριστὴ ἀπὸ ἐκεῖνα; Σῶμα βέβαια δὲν θὰ εἶναι, ἀφοῦ δὲν θὰ ἔχη
 μετοχὴ σὲ κανένα ἀπὸ τὰ σωματικά, καὶ κάθε τι, ποὺ δὲν εἶναι ὅπως αὐτά,
 δὲν εἶναι καὶ σῶμα, ὅπως ἀποδείχθηκε, καὶ ὅπως δὲν εἶναι σῶμα ἡ ὕλη πρὶν
 ἀπὸ τὰ σώματα. (150) Ἄν πάλι εἶναι κάτι ἀσώματο, θὰ εἶναι ἀναγκαστικά
 καὶ ἄυλη· νὰ δεχθοῦμε ὅμως ὕλη ἄυλη θὰ εἶναι τὸ πιὸ ἄτοπο ἀπὸ ὅλα. Ἄν
 λοιπὸν δὲν εἶναι οὔτε σῶμα οὔτε ἀσώματο ἡ ὕλη, ἔχοντας ἀποκοπὴ ἀπὸ τὰ
 εἶδη (153) δὲν θὰ μπορέσῃ καθόλου νὰ εἶναι οὔτε καὶ τίποτε ἄλλο. Καὶ αὐτὸ
 ἦταν πραγματικά πρὶν συνενωθῇ μὲ τὰ εἶδη, τίποτε δηλαδή. Γι' αὐτὸ ἀκρι-

αἴσχος ἄμορφον καὶ ἀειδῆ ταύτην καὶ ἀδιατύπωτον οὖσαν καὶ ἄποιον
καὶ καλοῦ παντός, ὥς αὐτὸς φῆς, ἐστερημένην, τοιαύτην ὑπὸ τοῦ παγκά-
λου δεδημιουργῆσθαι οὐ τι γ' ἔστιν ἐγχωροῦν· ἀγαθὸς γὰρ οὗτος, καὶ
5ν] 126 ὅτι ἀγαθὸς διὰ τοῦτο καὶ δημιουργός· | οὐ γὰρ ἑαυτοῦ γ' εἴνεκα δημιουρ-
γεῖ (ἀπροσδεῆς γὰρ καὶ χρεῖα τούτῳ τῶν δημιουργημάτων οὐδενός),
ἀλλ' ἵν' εὖ καὶ ἀγαθὰ καὶ ὥς κάλλιστα ποιήσῃ, τούτου χάριν καὶ δη-
μιουργεῖ· ἥρκει γὰρ καὶ πρὸ τῶν κτισμάτων αὐτὸς ἑαυτῷ, ἄπειρος
ὢν, καὶ ὅποι τόδε τὸ πᾶν καὶ τὸ ὑπὲρ τὸ πᾶν τοῦτο ἀπείρως πληρῶν,
130 ὁ αὐτὸς ὢν αἰεὶ οὐ τὴν φύσιν μόνον καὶ τὴν οὐσίαν, ἀλλ' ἔτι καὶ τὴν
βούλησιν καὶ τὴν σοφίαν καὶ δύναμιν. Εἰ τοίνυν ἀγαθὸς ὢν καὶ σοφὸς
καὶ πάντα ποιεῖν δεδνημένος βούλεται πῃ τὰ ὥς ἄριστα καὶ κάλλι-
στα, πῶς γ' ἔστιν εἰκός, τῆς δημιουργίας ἀρξάμενον, αὐτῆς λέγω τῆς
κατ' αἴσθησιν καὶ φαινομένης, ἄτακτόν τινα φύσιν εὐθὺς καὶ ἀνώμαλον
135 καὶ αἰσχους μεστήν καὶ ἄμορφον δὴ τινα καὶ ἀειδῆ, πρώτην ταύτην
τῶν ἄλλων καὶ ἀγαγεῖν καὶ φῆναι καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν ἔργων αὐτὴν
ὑποθέσθαι; μὴ ποτε τοῦτο οὐκ αἰσχροὺς μόνον καὶ λέγειν, ἀλλὰ τι καὶ
μηδὲ συνιέντος μηδ' εἰδότος μηδαμῶς τὸν γε τῆς δημιουργίας λόγον,
ὅτι τῷ τοῦ παγκάλου δημιουργοῦ βουλήματι καὶ τῇ ἀπείρῳ σοφίᾳ
140 καὶ δυνάμει ἔπεται καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ δεδημιουργημένα πάντα ἀρίστως
καὶ καλλίστως ἔχειν. Εἰ γὰρ ταῦτα δὴ βούλεται, καὶ τὴν σοφίαν οὐ-
μενουν αὐτοῦ διαφεύγει, καὶ μικρὰ (p. 196) δὴ τινα ταῦτα ἢ οὐδὲν ἔστι
6r] πρὸς τὴν | ἐκείνου δημιουργικὴν δύναμιν, πῶς οὐκ εὐθὺς ἅμα τῷ βου-
λήματι ἔσται δὴ καὶ τὰ κάλλιστα; ἀλλὰ τι τὰ αἰσχιστα πρὸ τῶν ἀρίστων
145 ὑπάρξει καὶ καλλίστων; οὐ τοῦτο πάντως, οὐ τοῦτο· οὐδὲ καθ' ἑαν-
τὴν ἢ ὕλη οὐτ' ἦν ποτε μορφῆς δίχα καὶ κάλλους οὐτ' ἔσται εἰδῶν καὶ
μορφωμάτων πάμπαν ἀπαλλαγεῖσα. Τί γὰρ ἂν καὶ εἴη τούτων χωρίς;
σῶμα μὲν γὰρ οὐχ ὑπάρξει, ἐπεὶ μηδὲ μεθέξει τῶν σωματικῶν οὐδε-
νός· πᾶν δ' ὁ μὴ κατὰ ταῦτα, οὐδὲ σῶμα· ὥς καὶ αὐτὴ πρὸ τῶν σω-
150 μάτων δέδεικται μὴ τοῦτ' εἶναι· ἀσώματον δ' αὖθις εἶπερ ἔσται, καὶ
ἄυλον ἐξ ἀνάγκης ἔσται· ὕλην δ' ἄυλον ὑποτιθέναι, μὴ καὶ παντός
μᾶλλον ἄτοπον· εἰ δὲ μήτε σῶμα μήτ' ἀσώματον, τῶν εἰδῶν ὅντιν

130 ἀλλ' ἔτι corr. Boiss. : ἀλλὰ τι codd. 136 αὐτὴν om. Π

122/123 αἴσχος ἄμορφον - ἐστερημένην : *Tim.* 50b-51a; *Arist. De coelo* 306b 17-19; *Plot. Enn.* I VIII 9,13; 10,12; II IV 2,3. 126 ἀπροσδεῆς v. e.g. *Acta Apost.* 17,25 οὐδὲ προσδεόμενός τις (ὁ θεός); *Plutarch. Vitae* 2, 122F ἀπροσδεῆς ἀπλῶς ὁ θεός etc. 134/135 ἄτακτόν τινα φύσιν - καὶ ἀειδῆ cf. *Epist.* 42 (Boiss. p. 52,11 sq.) : *Πλάτων* δ' ὕλην πρὸ τοῦ φαινομένου παντός παρεισάγει ἄτακτόν τινα καὶ ἄκοσμον (cf. *Plat. Tim.* 30a, 69b) 145 οὐ τοῦτο πάντως, οὐ τοῦτο (cf. v. 278) : nec semel haec formula reperitur apud Chumnum; v. e.g. *Ἀντιθετικὸς πρὸς Πλωτῖνον*, p. 1419,34 Creuzer

βῶς κι ἐκείνους, (155) ποὺ δημιουργοῦν ἀπὸ αὐτὴν τὰ σώματα σὰν ἀπὸ κάποιο ὑπαρκτὸ ὄν, ἀποκρούοντας τὴν γένεση ἀπὸ τὸ ἐντελῶς ἀνύπαρκτο, τοὺς βρίσκομε νὰ καταλήγουν πάλι σ' αὐτὸ ποὺ εἶπαμε.

Ἄλλὰ βέβαια κι ἂν ἀκόμη ἔχουν τὴν ἀξίωση νὰ γίνεται τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸν δημιουργό, ἐπειδὴ στὸν κόσμο μας οἱ τέχνες προϋποθέτουν τὴν ὕλη τους, ἢ ἀπαίτησή τους δὲν εἶναι σωστή καὶ δὲν μιλοῦν καθόλου λογικά. Τὸ ἀντίθετο θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ συμβαίνει. Ἄν δηλαδή ἐμεῖς (160) κάνωμε ἔτσι, ὁ δημιουργὸς θὰ ἔπρεπε νὰ ἐνεργῇ ἀλλιῶς· καὶ τόσο μεγάλη νὰ εἶναι ἡ διαφορὰ ὅσο διαφέρει καὶ ὁ δημιουργὸς ἀπὸ τὸ δημιούργημά του καὶ ὁ κατασκευαστὴς ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ κατασκευάζονται, καὶ πάλι ἀπὸ αὐτὰ ποὺ δὲν ἔχουν ὕπαρξη καὶ ἔπειτα ὑπάρχουν μὲ τὴ δική του θέληση ἐκεῖνος ποὺ εἶναι πάντοτε καὶ αἰώνια ὁ αἴτιος ὅλων καὶ ὁ σοφὸς τεχνίτης τους, χωρὶς νὰ προσβλέπη μάλιστα σὲ κανένα παράδειγμα καὶ σὲ καμμιά ἰδέα. Γιατὶ κι αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀπὸ τὴν διδασκαλία τῶν ἰδεῶν μοῦ φαίνεται πῶς εἶναι ἐντελῶς ἄτοπο· ἀφοῦ μάλιστα οὔτε ὅλοι ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι κατασκευάζομε κάτι ὅμοιο πρὸς ἓνα ἄλλο, βλέποντάς το προηγουμένως, ἀλλὰ τὸ κάνομε αὐτὸ μόνο ὅσοι ἔχομε διδαχθῇ καὶ ἔχομε πάρει τίς τέχνες ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τίς βρῆκαν πρῶτοι· ὁ πρῶτος ὅμως τεχνίτης σὲ κάθε τέχνη δὲν ἐργάσθηκε ἔτσι, ἀλλ' ἐπινόησε τὰ ἔργα του ὁ ἴδιος (170) χωρὶς νὰ ἔχη κανένα παράδειγμα μπροστά του. Κι ἐσὺ δὲν ἀναγνωρίζεις αὐτὴ τὴν ἱκανότητα στὸν κατασκευαστὴ τῶν πάντων; Κι ὅταν λὲς ὅτι ὁ δημιουργός, δίνοντας πρῶτα καὶ χωριστὰ στὴν ὕλη ὕπαρξη, τὸ ἔκανε γιὰ χάρη ἀκριβῶς τῶν εἰδῶν, ποὺ κι αὐτὰ δημιουργήθηκαν ἀπὸ αὐτόν, γιατί δὲν δέχεσαι καὶ τὸ ὅτι ἔχουν πάρει τὴν ὕπαρξή τους ταυτόχρονα ἀπὸ αὐτόν, ἀφοῦ καὶ τὰ δύο προέρχονται ἀπὸ ἐκεῖνον; Ἡ μήπως τὸ πρῶτο μπορούσε νὰ τὸ κάνη, αὐτὸ ὅμως ἦταν ἀνώτερο ἀπὸ τὴν σοφία καὶ ἀπὸ τὴν δημιουργικὴ του δύναμη; Ἄλλ' αὐτὸ εἶναι παράλογο, οἱ νοητὲς φύσεις —ποὺ εἶναι καὶ σπουδαιότερες καὶ ἀνώτερες ἀπὸ τίς σωματικὲς— νὰ ἔχουν δημιουργηθῇ καὶ νὰ ὑπάρχουν εὐθύς μὲ τὴν βούληση τοῦ δημιουργοῦ, ἐνῶ γιὰ τὰ ὄντα —ποὺ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ὕλη καὶ εἶδος— ὁ δημιουργὸς νὰ ἔχη πάρει χωριστὰ τὴν ἴδια τὴν ὕλη καὶ χωριστὰ τὰ εἶδη κι ἔπειτα πάλι νὰ τὰ ἔχη φέρει μαζί, καὶ ἀπὸ τὰ δύο νὰ ἔχη δημιουργήσει καὶ συναρμολογήσει ἓνα ὁποιοδήποτε ὑλικὸ (180) ἀλλὰ μορφοποιημένο τώρα σῶμα. Πῶς ταιριάζουν αὐτὰ σ' ἐκεῖνον, ποὺ καὶ μὲ τὸν λόγο του μόνο μπορεῖ τὴν ἴδια στιγμή ποὺ θὰ τὸ θελήσῃ καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν χρόνο νὰ δημιουργήσῃ τὸ κάθε τι;

Ἄλλὰ καὶ τὸ εἶδος πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἔχη αὐτοτελῆ ὕπαρξη; Καὶ θὰ ἔχουν τέτοια ὕπαρξη καὶ ὅσα δὲν εἶναι οὐσίες ἀλλὰ ἀναφέρονται στὴν οὐσία καὶ ποὺ χωριστὰ ἀπὸ αὐτὴν δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρχουν, οἱ ποιότητες καὶ ποσότητες καὶ οἱ ὁμοιότητες καὶ ἀνομοιότητες καὶ οἱ ταυτότητες καὶ ἑτερότητες καὶ οἱ ἰσότητες καὶ ἀνισότητες καὶ τὰ ἄλλα, ποὺ γιὰ τὸ καθένα

- σα, οὐδ' οὐδὲν ἕτερον οὐδαμῶς ἔσται. Καὶ τοῦτ' ἦν ἄρα καὶ πρὶν ἢ με-
τὰ τῶν εἰδῶν γενέσθαι, οὐδὲν δηλονότι. Καὶ γοῦν τοὺς γ' ἐκ ταύτης
155 ὥς ἐξ ὄντος τινὸς ποιοῦντας τὰ σώματα, τὸ ἐκ μηδαμῇ μηδαμῶς φεύ-
γοντας, εἰς τοῦτ' αὐθις ὅπερ εἵπομεν περιπίπτοντάς ἐστιν εὐρηκέναι.
Ἄλλὰ μὴν καί, εἴ γε ὅτι παρ' ἡμῖν ἐπὶ ταῖς ὕλαις ἀπαντῶσιν αἱ
τέχναι, τοῦτ' ἀξιοῦσι καὶ ἐπὶ τοῦ δημιουργοῦ, οὐκ ὀρθῶς ἀξιοῦσιν
6v] οὐδέ φασι τῶν εἰκότων οὐδέν. Τοῦναντίον γὰρ | μᾶλλον ἐχρῆν· εἴ γ' ἡμεῖς
160 δηλονότι οὕτως, τὸν δημιουργὸν ἐτέρως, καὶ τοσαύτην εἶναι τὴν δια-
φορὰν ὅσον καὶ δημιουργὸς δημιουργήματος διαφέρει καὶ τῶν γιγνο-
μένων ὁ ποιητής, καὶ τῶν αὖ μὴ ὄντων εἴτ' ἐξ αὐτοῦ ὄντων ὁ αἰεὶ καὶ
αἰδίως ὢν καὶ πάντων αἷτιος καὶ σοφὸς ὢν τεχνίτης, πρὸς παράδει-
γμα βλέπων οὐδὲν οὐδ' ἰδέαν οὐδεμίαν. Ἔστι γὰρ δὴ καὶ τοῦτο τὸ
165 τῶν ἰδεῶν, ἔμοιγε δοκεῖν, παντελῶς ἄτοπον. Καὶ γὰρ τοι οὐδ' ἡμεῖς
οἱ πάντες ὁμοίως πρὸς ἕτερον καὶ πρότερον ὀρῶντες τεχνουργοῦμεν·
ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὅσοι καὶ δεδιδάγμεθα, καὶ παρειληφότες ἐσμέν ἐξ ἐτέ-
ρων τῶν καὶ πρώτων αὐτὰς ἐξευρηκότων τὰς τέχνας· ὁ δ' ἀρχιτέκτων
ἐκάστης οὐχ οὕτως· ἐξ ἑαυτοῦ δὲ σοφισάμενος ἐφεῦρε, παραδείγμα-
170 τος παντὸς δίχα. Σὺ δ' οὐδὲ τοσοῦτον τῷ παντουργῷ δίδως; Εἰ δὲ
λέγεις ὅτι τὴν ὕλην πρώτως καὶ χωρὶς ὑποστήσας αὐτῶν ἔνεκεν ὑπέστη-
σε τῶν εἰδῶν, ἐξ αὐτοῦ καὶ τούτων ὑφεισθηκότων, τί μὴ καὶ ἅμα δί-
δως παρ' αὐτοῦ ὑφειστάναι, ἐπεὶ καὶ παρ' αὐτοῦ ἄμφω; ἢ τοῦτο μὲν
ἡδύνατο, (p. 197) ἐκεῖνο δ' οὐκ ἦν οὔτε τῆς σοφίας αὐτοῦ οὔτε τῆς
7r] δημιουργικῆς δυνάμεως; | ἀλλ' ἄτοπον τοῦτο, τὰς μὲν νοητὰς φύσεις,
176 τὰς καὶ μεῖζους τῶν σωματικῶν καὶ ὑψηλοτέρας, εὐθὺς ἅμα τῷ βουλή-
ματι τούτου καὶ δεδημιουργῆσθαι καὶ εἶναι, τῶν δὲ καθ' ὕλην καὶ εἴ-
δος χωρὶς μὲν αὐτὴν τὴν ὕλην, χωρὶς δ' ἀγαγεῖν τὰ εἶδη, εἴτ' αὖ συν-
αγαγεῖν καὶ ἐν ἐξ ἀμφοῖν ὃ δῆποτε καὶ βούλοιτο σῶμα, ὑλικὸν μὲν,
180 μεμορφωμένον δέ, συστήσῃ καὶ δεῖξαι. Τί γὰρ ταῦτα τῷ καὶ λόγῳ
μόνῳ δεδυννημένῳ πᾶν ἅμα τῷ βουλήματι ἀχρόνως ποιεῖν;
Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἶδος πῶς ἂν καθ' αὐτὸ εἴη; μὴ μόνον ὅσα οὐκ
οὐσίαι ἀλλὰ περὶ τὴν οὐσίαν, ἃ δὴ καὶ χωρὶς ταύτης οὐκ ἔστιν εἶναι,
ποιότητες καὶ ποσότητες, καὶ ὁμοιότητες καὶ ἀνομοιότητες, καὶ ταυ-
185 τότητες καὶ ἑτερότητες, καὶ ἰσότητες καὶ ἀνισότητες, καὶ τᾶλλα, ὧν

156 ὅπερ εἵπομεν v. 17-19 163/164 πρὸς παράδειγμα - ἰδέαν οὐδεμίαν : «Platoni diserte Ch. contradicit» Boiss. h.l.; v. Tim. 28a-29a, 48e; cf. Arist. Metaph. 991a 20 sqq. 182-189 εἶδος πῶς ἂν καθ' αὐτὸ - τοῦ ἀνίσου et 194-197 οὐ ταῦτα δὴ - τῇ οὐσίᾳ; : Plat. Parm. 128e-129a; Arist. Metaph. 997a 34-b 5 183 et 193-195 οὐσίαι - περὶ τὴν οὐσίαν : cf. Eustr. In Eth. Nicom. VI 7 (CAG 20, 319,36 sqq. Heylbut) ἢ μὲν οὐσία ὢν ἀπλῶς, τὰ δὲ ἐν τῇ οὐσίᾳ (v. Arist. De part. animal. 634 a 27) καὶ περὶ τὴν οὐσίαν οὐχ ἀπλῶς ὄντα, ἀλλὰ τι ὢν ἕκαστον τούτων λέγεται καὶ τι τῆς οὐσίας ὢν οἷον ποιότης ἢ ποσότης οὐσίας....

(186) ἐσεῖς λέτε ὅτι ὑπάρχει καὶ τὸ εἶδος τοῦ, ὥστε ὅσα μετέχουν σ' αὐτὸ νὰ εἶναι ὅμοια καὶ ὅσα δὲν μετέχουν ἀνόμοια, ἐπειδὴ ἄλλο εἶναι τὸ εἶδος τοῦ ὁμοίου καὶ ἄλλο τοῦ ἀνόμοιου, καθὼς καὶ ἄλλο τοῦ ἴσου καὶ ἄλλο τοῦ ἀνίσου; Γιατὶ βέβαια καὶ ὅσα μετέχουν σ' αὐτὰ εἶναι ὅπως τὰ πρῶτα (δηλ. οἱ οὐσίες), (190) εἶδη μὲ αὐτοτελῆ ὑπαρξῆς, πρᾶγμα ποὺ εἶναι ἐντελῶς ἀνεξήγητο καὶ ἀδύνατο! Γιατί, ἂν ἀπὸ αὐτὲς τὶς ιδιότητες δὲν μπορεῖ καμμιὰ νὰ ὑπάρξῃ ἔξω ἀπὸ τὴν οὐσία καὶ ἀπὸ τὰ σώματα, πῶς —πρᾶγμα ἀκόμη πιὸ ἀδύνατο— θὰ ἔχουν ὑπαρξῆς τὰ εἶδη τους, ποὺ δὲν βρίσκονται οὔτε στὶς ἀντίστοιχες καὶ ἐπὶ μέρους ιδιότητες τῆς οὐσίας οὔτε στὴν ἴδια τὴν οὐσία; Ἀντίθετα, συμβαίνει ἐκεῖνο ποὺ λέγαμε, ὅτι ὄχι μόνο τὰ εἶδη ποὺ ἀναφέρονται στὴν οὐσία καὶ δὲν εἶναι τὰ ἴδια οὐσία δὲν ἔχουν κατὰ κανένα τρόπο χωριστὴ ὑπαρξῆς, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶδος τῆς οὐσίας δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κάτι ποὺ νὰ προηγῆται ἐκείνου ποὺ εἶναι ἡ ἴδια ἡ οὐσία. Πραγματικά, ἡ οὐσία διακρίνεται σὲ νοητὴ καὶ αἰσθητή. Καὶ ὡς πρὸς τὰ νοητὰ δὲν εἶναι δυνατόν οὔτε κατὰ διάνοια νὰ νοήσωμε καὶ νὰ ὀνομάσωμε οὔτε εἶδος οὔτε μορφή, ὡς πρὸς τὰ αἰσθητὰ ὅμως, ποὺ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ὕλη καὶ εἶδος, ὡς πρὸς αὐτὰ λέτε πῶς ὑπάρχουν ιδέες, (200) ποὺ δὲν ἔρχονται αὐτὲς οἱ ἴδιες στὴν αἴσθησις, ἐπειδὴ δέχεσθε πῶς αὐτὲς εἶναι μόνο μὲ τὸ νοῦ ἀντιληπτές, καὶ ὅλη ἡ διδασκαλία σας εἶναι πῶς αὐτά, στὰ ὁποῖα φθάνει ἡ αἴσθησις, εἶναι ὁμοιώματα καὶ ἀπεικονίσεις τῶν ἰδεῶν ἐκείνων. Ἀπὸ τὶς αἰσθητὲς αὐτὲς οὐσίες λέτε πάλι πῶς ἄλλες εἶναι «πρῶτες» καὶ ἄλλες «δεύτερες». Καὶ πραγματικὰ ἔτσι εἶναι, καὶ πρῶτες εἶναι ὅσες ἀποτελοῦνται καὶ ἀπὸ τὰ δύο, ἀπὸ ὕλη καὶ ἀπὸ εἶδος μαζί, ὁ συγκεκριμένος δηλαδὴ κάποιος καὶ ὠρισμένος ἄνθρωπος καὶ κάθε ἄνθρωπος ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς τέτοιος ἄνθρωπος, τὸ ἴδιο καὶ τὸ συγκεκριμένο κάτι καὶ τὸ ὠρισμένο βόδι καὶ τὰ παρόμοια. Δεύτερες οὐσίες πάλι θεωρεῖτε τὰ εἶδη, ἐπειδὴ τὸ εἶδος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἐκεῖνο ποὺ ἔχει ἐφαρμογὴ στὰ πολλά, ὅσα εἶναι ἴδια μεταξύ τους, ὄντας κι αὐτὸ ἴδιο μ' αὐτά. Ἀλλὰ βέβαια τὸ εἶδος, ἂν καὶ μοιρασμένο σὲ ὅλα, βρίσκεται ἀκέραιο καὶ σὲ καθένα χωριστά. Κι ἐκεῖνο (210) ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸν ἑαυτὸ τοῦ εἶναι τὸ ἴδιο καὶ μὲ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ μέρη του, κι ἐκεῖνα πάλι εἶναι τὰ ἴδια μεταξύ τους καὶ ἴδια καὶ μὲ αὐτὸ τὸ εἶδος τους, ἔτσι ποὺ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν νὰ συμβαίῃ τόσο τὸ μέρος νὰ εἶναι καὶ ὁλόκληρο καὶ μέρος, ὅσο πάλι καὶ τὸ ὅλο νὰ μὴ εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι εἶναι τὸ μέρος.

Ἄν λοιπὸν αὐτὰ εἶναι ἔτσι —καὶ ἀναγκαστικὰ εἶναι ἔτσι—, τότε πρέπει νὰ ἐξετάσωμε καὶ τὰ παρεπόμενα (215) καὶ τὶς συνέπειές τους, κι ἂν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ εἶδος αὐθύπαρκτο καὶ προγενέστερο ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν συμμετοχὴ σ' αὐτὸ καὶ ποὺ εἶναι βέβαια καὶ μέρη του. Εἶδη λοιπὸν ὑπάρχουν γιὰ ὅσα ἔχομε ἀσφαλῶς καὶ τοὺς λόγους τους (δηλ. τοὺς ὁρισμούς τους)· καὶ ὅσα ἔχουν μετοχὴ στὸ εἶδος μετέχουν καὶ στὸν λόγο. Ἐτσι τὸ

ἐκάστων εἶδος εἶναι φατε, καὶ τούτου δὴ ταῦτα τὰ μὲν μετέχοντα
ὁμοια εἶναι, τὰ δὲ μὴ μετέχοντα ἀνόμοια, ἄλλον δὴ τινος ὄντος εἶδους
τοῦ ὁμοίου καὶ ἄλλον τοῦ ἀνομοίου, καὶ ἄλλον τοῦ ἴσου καὶ ἄλλον τοῦ
ἀνίσου; Καὶ ἔστι δὴ καὶ ὅσα ἐν μεθέξει τούτων ὡς αὐτὰ ἔστι τὰ πρῶ-
190 τα, εἶδη καθ' αὐτά· ὁ δὴ καὶ παντελῶς ἀπορον καὶ ἀδύνατον. Εἰ γὰρ
7v] οὐσίας ἐκτὸς καὶ σωμάτων οὐκ ἔστι | τούτων εἶναι μηδέν, πῶς, ὁ γε
καὶ πλεον ἀδύνατον εἶναι, τὰ εἶδη τούτων ἔσται, μήτ' ἐπ' αὐτῶν ὄντα
τῶν καὶ ὁμοίων καὶ μεμερισμένων περὶ τὴν οὐσίαν μήτ' ἐπ' αὐτῆς τῆς
οὐσίας; Ἀλλ' ὅπερ ἐλέγομεν, οὐ ταῦτα δὴ μόνα τὰ περὶ τὴν οὐσίαν εἶδη,
195 μὴ οὐσία ὄντα, οὐκ ἔσται δῆπουθεν καθ' αὐτά, ἀλλὰ καὶ οὐσίας εἶδος
τί ποτε καὶ ἔσται πρότερον τοῦ γε ἅμα ὄντος αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ; Οὐσίας
γὰρ τὸ μὲν ἔστι νοητόν, τὸ δὲ αἰσθητόν· ἐπὶ μὲν οὖν τῶν νοητῶν οὐκ
ἔστιν οὐδὲ κατ' ἐπίνοιαν οὐτ' εἶδος οὔτε μορφὴν νοῆσαι καὶ εἰπεῖν· ἐπὶ
δὲ τῶν αἰσθητῶν, ἐξ ὕλης ὄντων γε καὶ εἶδους, ἐπὶ τούτων καὶ τὰς ἰδέας
200 εἶναι φατε, οὐκ αὐτὰς ἐκεῖνας εἰς αἰσθησιν ἐρχομένας· νῦν γὰρ καὶ ταύ-
τας μόνῳ τίθεσθε εἶναι ληπτὰς, ὧν δ' ἡ αἰσθησις ἐφικνεῖται, ὁμοιώμα-
τα καὶ εἰκάσματα ἐκείνων εἶναι λόγος ὁ πᾶς ὑμῶν· αὐτῶν δὲ τούτων
τῶν κατ' αἰσθησιν οὐσιῶν τὰς μὲν πρώτας, τὰς δὲ δευτέρας λέγετε
εἶναι· καὶ εἰσί, καὶ πρῶται μὲν ὅσαι καὶ ἐξ ἀμφοῖν, ὕλης ἅμα καὶ εἴ-
205 δους, εἰσίν, ὁ τις δηλονότι καὶ τις ἄνθρωπος καὶ πᾶς ὁ καθ' αὐτὸν ὧν
8r] καὶ τοιοῦτος ὧν, καὶ ὁ τις ὁμοίως | καὶ τις (p. 198) βοῦς, καὶ τὰ λοιπὰ
ὡσαύτως· δευτέρας δ' αὐτὰ τίθεσθε τὰ εἶδη· καὶ γὰρ εἶδος οὐδὲν ἄλ-
λο ἢ ὁ γ' ἐπὶ πολλῶν ταύτων ὄντων ταὐτὸν καὶ τοῦτο ἔστιν αὐτοῖς.
Καὶ τοίνυν ἐπὶ πάντα διηρημένον ὅλον ἔστιν ἐφ' ἐκάστω, καὶ ὅπερ
210 αὐτὸ ἔστιν ἐαντῷ τοῦτ' ἔστι καὶ ἐκάστω τῶν μορίων αὐτοῦ, καὶ ταῦτ'
αὐθις ἀλλήλοις τε ταῦτα καὶ αὐτῷ γε τῷ εἶδει ταῦτά· ὡς καὶ συμβαί-
νειν τὸν τρόπον τοῦτον τό τε μέρος καὶ ὅλον καὶ μέρος εἶναι, καὶ αὐ-
τὸ ὅλον μηδὲν πλεον εἶναι ἢ ὁ γ' ἔστι τὸ μέρος.

Εἰ γοῦν ταῦθ' οὕτως, πάντως δ' οὕτως, τὰ ἐξῆς θεωρήσωμεν,

196/197 οὐσίας γὰρ - αἰσθητόν om. Π P Boiss. 204 καὶ ante ἐξ ἀμφοῖν om. Boiss.
208 «ταύτων sic codex» Boiss. in app.

194 ὅπερ ἐλέγομεν v. 182 196/197 οὐσίας. . . τὸ μὲν ἔστι νοητόν, τὸ δ' αἰσθητόν:
Arist. *De anima* 431b 22; *Metaph.* 1043b 28 sqq. 199-202 τὰς ἰδέας - ὁμοιώματα καὶ
εἰκάσματα ἐκείνων: Plat. *Parm.* 132b-d 203-207 τῶν κατ' αἰσθησιν οὐσιῶν - τὰ εἶδη:
Arist. *Cat.* 2a 11sq.; 8a 15sq.; *Metaph.* 1035a 1sq., 1037b 3sq. 207/208 εἶδος -
ταὐτὸν καὶ τοῦτο αὐτοῖς: cf. Arist. *Metaph.* 990a 34sq., *Anal. post.* 77a 5 de ideis
Platonis 214 Εἰ γοῦν - πάντως δ' οὕτως: haec etiam figura nec semel apud Chumnum
legitur; v. e.g. Ἀντιθετικὸς πρὸς Πλωτῖνον, p. 1418,7 et 1428,15 Creuzer; *Epist.* 7
(Boiss. p. 11,10); Πρὸς τοὺς δυσχεραίνοντας (Boiss., *Anecd. Gr.* III, 376,18) etc.

ζῶο λογικὸ θνητό, ποὺ ἀναφέρεται στὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου, ἰσχύει καὶ γιὰ κάθε ἄνθρωπο. Ἄν λοιπὸν τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κάποιο ἄλλο (220) καὶ ὄχι ἐκεῖνο ποὺ ὀρίζει ὁ λόγος του, αὐτὸ — ἂν καὶ εἶναι τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου — δὲν θὰ εἶναι πάλι τὸ εἶδος του, ἐπειδὴ δὲν περιλαμβάνεται στὸν λόγο του· κι ἂν περιλαμβάνεται στὸν λόγο του, θὰ εἶναι γι' αὐτὸ καὶ εἶδος του· καὶ θὰ νεκρωνόταν τότε κάποτε τὸ εἶδος, ἀφοῦ καὶ κάθε ἄνθρωπος εἶναι θνητός. Αὐτὸ ὅμως ποὺ πεθαίνει δὲν εἶναι πάλι τὸ ἴδιο, ἀλλὰ στὴ θέση του κι ὅμοιο μ' ἐκεῖνο ἔρχεται ἓνα ἄλλο. Ἔτσι λοιπὸν καὶ τὰ εἶδη καὶ οἱ ιδέες θὰ ὑπάρχουν τόσο ὅσο καὶ καθένα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ μετέχουν σ' αὐτά, καὶ θὰ ἦταν ἄλλο τὸ εἶδος τοῦ πρώτου γεννημένου ἀνθρώπου καὶ ἄλλο τοῦ μεταγενέστερου· κι ἔτσι θὰ ἦταν ἄπειρα τὰ εἶδη τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο προχωρεῖ στὸ ἄπειρο καὶ ἡ γένεση καὶ φθορά. Ὡστε λοιπὸν, ἂν ἡ φύση — ὅπως λέει ὁ Πλάτων — δημιουργῇ ἔχοντας ὑπ' ὄψη κάθε φορὰ μιὰ ιδέα (230) καὶ ἓνα παράδειγμα, μὲ ποιὸ πρότυπο θὰ δημιουργοῦσε, ἂν αὐτά εἶναι ἄπειρα; Θὰ ἔπρεπε ἐπομένως νὰ νοήσωμε καὶ νὰ ὀρίσωμε ὡς ιδέα τοῦ ἀνθρώπου τὸν πρῶτο μᾶλλον ἄνθρωπο, ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ ὕλη μαζὶ καὶ εἶδος. Καὶ ὡς πρὸς τὰ βόδια καὶ τὰ ἄλογα καὶ ὅσα ἄλλα γίνονται καὶ φθείρονται δὲν μπορεῖ νὰ συμβαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ ἴδιο, καὶ φύση τους πρέπει νὰ εἶναι ὁ δημιουργικὸς λόγος, ποὺ κυριαρχεῖ σ' αὐτά ἐξ ἀρχῆς καὶ ὅσο ὑπάρχει τὸ σύμπαν καὶ ποὺ προσάρμοσε σ' αὐτά ἀρχές καὶ αἰτίες καὶ ἀνάγκες ἀξεδιάλυτες, νὰ γεννᾷ καθένα σύμφωνα μὲ τὸ γένος του καὶ ὅμοια μὲ τὸ ἴδιο καὶ νὰ εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο νὰ παρεμβαίνει τίποτε ἄλλο διαφορετικόν. Καὶ ὅπως ἀκριβῶς δὲν ὑπάρχει ἀλλοίωση καὶ μεταβολὴ ὡς πρὸς τὰ ἄλλα στοιχεῖα τους, αὐτὰ δηλαδὴ ποὺ ἀποτελοῦν τὴν οὐσίαν τους, ἔτσι συμβαίνει σ' αὐτά — σὰν ν' ἀνήκη στὴν οὐσίαν τους — καὶ τοῦτο, (240) τὸ νὰ γεννᾷ δηλαδὴ τὸ καθένα σύμφωνα μὲ τὸ δικό του σπέρμα τὸ ὁμοίό του, καὶ ὡς πρὸς τὸ γένος του νὰ εἶναι ὅμοιο μ' ἐκεῖνο ποὺ τὸ γέννησε.

Αὕτῃ εἶναι λοιπὸν ἡ γνώμη μου καὶ πιστεύω πῶς, ὅπως καὶ νᾶναι, αὐτὸ εἶναι τὸ σωστό, ἐπειδὴ καὶ ὁ λόγος ποὺ ὀρίζομε τὰ πράγματα μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἐπαληθεύεται τόσο γιὰ τὸ εἶδος ὅσο καὶ γιὰ ὅσα ἔχουν μετοχὴ σ' αὐτὸ καὶ ὑπάρχουν χωριστὰ τὸ καθένα, λόγος ποὺ εἶναι βέβαια ὁ ἴδιος καὶ στίς δύο περιπτώσεις. Ἔτσι, πραγματικά, καὶ ὄχι διαφορετικά πρέπει νὰ συμβαίνει μὲ τὸν λόγο, ἀφοῦ ζῶο εἶναι ὁ ἄνθρωπος, δηλαδὴ τὸ εἶδος του, ἐπειδὴ καὶ ὁ κάθε ξεχωριστὸς ἄνθρωπος ζῇ καὶ ὅλοι μαζὶ ζοῦν· καὶ λογικὸς εἶναι, ἐπειδὴ ὅλοι εἶναι λογικοί· καὶ θνητὸς τὸ ἴδιο. Ἄν ὅμως αὐτὸς κι ἐκεῖνος ὁ συγκεκριμένος ἄνθρωπος καὶ κάθε ἄνθρωπος εἶναι ζῶο λογικὸ θνητό, ἀλλὰ ἡ ιδέα καὶ τὸ (249) εἶδος του δὲν εἶναι τέτοια, παρὰ εἶναι ἀθάνατα καὶ διαφορετικὰ ἀπὸ αὐτούς, θὰ ταίριαζαν σὲ κάτι ἄλλο κι ὄχι στὸν ἄνθρωπο. Καὶ τί θὰ ἐσήμαινε λοιπὸν τὸ ὅτι ἡ φύση προσβλέπει πρὸς τὴν ιδέα καὶ δημιουργεῖ, ἂν βέβαια ἐνῶ βλέπει κάτι δημιουργῇ κάτι δια-

- 215 καὶ ὅποι ἂν ἐκβαίῃ, καὶ εἰ ἔστιν εἶδος εἶναι καθ' αὐτὸ καὶ πρότερον τῶν
μετεχόντων αὐτοῦ καὶ δῆτα μορίων ὄντων αὐτοῦ. Εἶδη μὲν οὖν εἰσὶν
ῶν δῆπου γε καὶ οἱ λόγοι, καὶ ὅσα γε τοῦ εἶδους μετέχει καὶ τοῦ λόγου
μετέχει· τὸ γὰρ ζῶον λογικὸν θνητὸν ἐπὶ τοῦ εἶδους ὃν καὶ ἐπὶ παν-
τὸς ἀνθρώπου ἐστίν. Εἰ γοῦν ἄλλο τι τὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶδος, καὶ οὐ τοῦ-
220 το ὃ γε καὶ ὁ λόγος ὁρίζεται, τοῦτ' εἶδος ὃν τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔστιν
αὐθις εἶδος αὐτοῦ, ἐπεὶ μηδ' ἐνέχεται τῷ λόγῳ αὐτοῦ· εἰ δὲ τῷ λόγῳ
8v] ἐνέχεται, καὶ | κατὰ τοῦτο ἔστι καὶ εἶδος αὐτοῦ, καὶ ἀποθνήσκει ἂν τὸ
εἶδος, ἐπεὶ καὶ πᾶς ἄνθρωπος θνητός, ὃ δ' ἀποθνήσκει οὐκ ἔστιν αὐ-
θις τὸ αὐτό, ἀλλ' ἀντ' ἐκείνου κατ' ἐκεῖνο ἕτερόν ἐστι. Καὶ γοῦν καὶ
225 εἶδη καὶ ἰδέαι κατὰ τοσοῦτον ἔσονται καθ' ὅσον καὶ ἕκαστον ἔστι τῶν
μετεχόντων αὐτῶν, καὶ ἄλλο μὲν ἂν εἴη εἶδος τοῦ πρώτου γεγονότος
ἀνθρώπου, ἄλλο δὲ τοῦ μετ' αὐτόν· καὶ ἄπειρα ἂν οὕτως εἴη τὰ τοῦ
ἀνθρώπου εἶδη, ἐπ' ἄπειρον ἰούσης καὶ τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς. Καὶ
τοίνυν εἴπερ ἡ φύσις, ὡς Πλάτων φησί, πρὸς ἰδέαν βλέπουσα καὶ πα-
230 ράδειγμα ποιεῖ, πρὸς ποῖον βλέπουσα ποιήσκειν ἂν, ἀπείρων ὄντων
αὐτῶν; μήποτε δὲ μᾶλλον ἰδέαν ἀνθρώπου τὸν πρῶτον ἄνθρωπον ἔστι
καὶ νοῆσαι καὶ εἰπεῖν, ἐξ ὕλης ἅμα καὶ εἶδους γεγεννημένον· καὶ ἐπὶ βοῶν
δὲ καὶ ἵππων καὶ τῶν ἄλλων τῶν γιγνομένων καὶ φθειρομένων οὐδὲν
ἕτερον εἶναι ἢ τοῦτο, καὶ φύσιν αὐτῶν τὸν δημιουργικὸν εἶναι λόγον
235 ἐξ ἀρχῆς καὶ μέχρι τοῦ παντὸς κρατοῦντα, ὃς αὐτοῖς καὶ ἀρχὰς καὶ
9r] αἰτίας καὶ ἀνάγκας ἀλύτους ἐνέδησε κατὰ | γένος ἕκαστον
καὶ ὅμοια γεννᾶν, ἐτέρου μή τί γε μηδαμῶς ἐγχωροῦντος· καὶ ὥσπερ
δὴ τᾶλλά εἰσιν ἀναλλοιώτως καὶ ἀμετακινήτως, ὅσα δὴ καὶ κατ' οὐσίαν
εἰσὶν, οὕτω (p. 199) δὴ καὶ τοῦτ' ἔστιν αὐτοῖς ὡσανεὶ κατ' οὐσίαν,
240 κατὰ τὸ ἐν αὐτοῖς δηλονότι σπέρμα ἕκαστον ὅμοιον καὶ κατὰ γένος
γεννᾶν καὶ πᾶν τὸ γεγεννημένον ταῦτόν εἶναι τῷ γεγεννηκότι.

Ἐγὼ δὲ τοῦτ' οἶμαι, καὶ ὀρθῶς πάντως οἶμαι, ἐπεὶ καὶ λόγος ὁ
ὀριζόμενος οὕτω δὴ καὶ σέσωσται, ἅμα μὲν ἐπὶ τοῦ εἶδους, ἅμα δ'
ἐπὶ τῶν μετεχόντων αὐτοῦ καὶ ὄντων καθ' ἕκαστον, καὶ ἔστι δὲ ὁ αὐτὸς
245 ἐπ' ἀμφοῖν· οὕτω καὶ δὴ οὐκ ἄλλως προσῆκον αὐτόν εἶναι. Ζῶον μὲν
γὰρ ὁ ἄνθρωπος, τουτέστι τὸ εἶδος, ὅτι καὶ ὁ καθ' ἕκαστον ζῇ καὶ πᾶς
ζῇ, καὶ λογικός, ὅτι καὶ ὁ πᾶς λογικός, καὶ θνητὸς ὡσαύτως. Εἰ δὲ
ὁ μὲν τις καὶ τις πᾶς ζῶον λογικὸν καὶ θνητὸν ἔστιν, ἡ δὲ ἰδέα καὶ τὸ

229 καὶ ante παράδειγμα om. Boiss. 240 σπέρμα δηλονότι M

215 εἰ ἔστιν εἶδος εἶναι καθ' αὐτό : cf. Arist. *Metaph.* 990b 16 etc.

216-220 εἶδη μὲν - ὁ λόγος ὁρίζεται : cf. Arist. *Cat.* 1a 2 et passim, *Poet.* 1457a 27

229 ὡς Πλάτων φησί : Plat. *Tim.* 28c, 39e, 48e 236 ἀλύτους ἐνέδησε : cf. *Tim.* 43 a

φορετικό από αυτό, και μάλιστα όχι μόνο ανόμοιο ἀλλ' ἴσως καὶ ἀντίθετο — ἂν τουλάχιστον εἶναι ἀντίθετα τὸ φθαρτὸ καὶ τὸ ἄφθαρτο, τὸ θνητὸ καὶ τὸ ἀθάνατο —, ἀφοῦ δηλαδή ἀπὸ τῆ μιᾶ μεριά ἡ ἰδέα εἶναι ἐξ ἀρχῆς μία καὶ πάντα ἡ ἴδια, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως τὰ δημιουργήματα τῆς φύσεως εἶναι θνητὰ καὶ φθαρτά; Ἐὰν καὶ βέβαια, μιλώντας γιὰ τὴν γένεση καὶ τὴν φθορά, εἶναι σὰν νὰ λέτε ὅτι τὰ εἶδη μᾶλλον φθείρονται παρὰ τὰ πράγματα, στὰ ὅποια τὰ εἶδη βρίσκονται, ἔτσι ποὺ κατὰ τὴν διδασκαλία σας, ἂν δὲν εἶχαν στὰ εἶδη μετοχὴ αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ πράγματα, ποὺ ἰδέες καὶ μορφές τους εἶναι τὰ εἶδη, θὰ ἔμεναν ἄφθαρτα καὶ ἀθάνατα. Ἐὰν πάλι ἐπειδὴ ἔχουν μετοχὴ σ' αὐτά, ποὺ εἶναι βέβαια φθαρτά, δεχθοῦμε ὅτι κι ἐκεῖνα, δηλαδή τὰ εἶδη, φθείρονται, (260) πῶς μπορεῖ ποτὲ νὰ ἔχουν χωριστὴ ὑπαρξὴ τὰ εἶδη, ὅταν τὰ ἐπὶ μέρους πράγματα, στὰ ὅποια βρίσκονται καὶ στὰ ὅποια δίνουν τὸ ὄνομά τους, εἶναι φθαρτά; Αὐτὸ εἶναι βέβαια ἀδύνατο, καὶ μάλιστα ἐντελῶς ἀδύνατο. Οὔτε εἶναι σωστὸ νὰ ἐννοήσωμε ἰδέες, ποὺ ἔχουν μόνιμη χωριστὴ ὑπαρξὴ καὶ εἶναι προγενέστερες ἀπὸ ἐκεῖνα, ποὺ αὐτὲς ἀποτελοῦν τὶς ἰδέες τους, ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο. Γιατί, ἀφοῦ ἐγίνε ἀπὸ τὸν δημιουργὸ μὲ τὸν τρόπο ποὺ εἶπαμε ὁ πρῶτος ἄνθρωπος — δηλαδή ὡς ζῶο λογικὸ θνητὸ καὶ καμωμένος νὰ γεννᾷ τὰ ἴδια καὶ ὄχι διαφορετικὰ ἀπὸ αὐτόν, ἔχοντας μάλιστα πάρει αὐτὴν τὴν ιδιότητα ὡς κάτι ποὺ ἀνήκει στὴν οὐσία του —, καὶ κάθε ἄλλος ἄνθρωπος πιά, ποὺ ἔχει γίνε διαδοχικὰ ἀπὸ ἐκεῖνον, εἶναι ὡς πρὸς τὸ εἶδος καὶ τὴ μορφὴ καὶ τὴν οὐσία του αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ πλάσθηκε νὰ εἶναι ἐκεῖνος ὁ πρῶτος ἄνθρωπος. Γι' αὐτὸ λοιπὸν κι ἐμεῖς, διατρέχοντας μὲ τὴν ἐπαγωγὴ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ προσβλέποντας στὸν πρῶτον ἀκριβῶς ἐκεῖνον ἄνθρωπο, (270) ποὺ εἶναι ἡ ἀρχή, καὶ στοὺς ὕστερα ἀπὸ αὐτόν καὶ ἐξῆς συνεχῶς, αὐτὸ ποὺ βρήκαμε κοινὸ σὲ ὅλους καὶ οὔτε στὸ ἐλάχιστο ἀλλαγμένο, αὐτὸ ἀναγνωρίσαμε ὡς τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου, αὐτόν ὀρίζοντας εἶπαμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶο λογικὸ θνητό, αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν κάθε ἄνθρωπο καὶ γιὰ τὸ εἶδος του. Ἐτσι λοιπὸν δὲν εἶναι προγενέστερο ἀπὸ τὰ ἐπὶ μέρους καθέκαστα ἡ ἰδέα καὶ τὸ εἶδος, ὅπως λέει ὁ Πλάτων, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον αὐτὸ ποὺ ἔχομε ἐκ τῶν ὑστέρων συλλάβει μὲ τὸ νοῦ καὶ ἔχομε ὀρίσει. Φθείρεται λοιπὸν ὅταν βρίσκεται στὰ ἐπὶ μέρους ὄντα, καθὼς ἐκεῖνα βέβαια φθείρονται, καὶ διατηρεῖται πάλι σ' αὐτά, καθὼς ἐκεῖνα γίνονται, χωρὶς νὰ εἶναι τὸ εἶδος τὸ αἷτιο τῆς γενέσεως ἐκείνων καὶ χωρὶς νὰ εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ τὴν φύση, ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπάρχει πάντα γένεση, (280) γι' αὐτὸ περισσότερο ὑπάρχει πάντα καὶ τὸ εἶδος. Καὶ εἶναι ἀκριβῶς καὶ γι' αὐτόν τὸν λόγο τὸ ἴδιο μὲ καθένα ἀπὸ τὰ μέρη του, καὶ γίνεται πάντα καὶ φθείρεται, καὶ πάλι φθείρεται καὶ ὑπάρχει, ὅπως τὸ παθαίνουν καὶ τὰ μέρη του αὐτό, ποὺ δὲν εἶναι πάντα τὰ ἴδια, γιατί ἐκεῖνα ποὺ φθείρονται τὰ διαδέχονται ἄλλα ποὺ γίνονται. Αὐτὸ λοιπὸν ποὺ ἔχει ἀποδειχθῇ μὲ ὅλους τοὺς τρόπους καὶ μὲ ὅλες τὶς

εἶδος μὴ τοῦτο, ἀλλ' ἔστιν ἀθάνατον καὶ παραλλάττον, ἐπ' ἄλλου ἂν
 250 λέγοντο ταῦτα καὶ οὐκ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου· καὶ τί λοιπὸν τό γε τὴν φύ-
 σιν πρὸς τὴν ἰδέαν βλέπειν καὶ ποιεῖν, εἴ γε ἄλλο βλέπουσα ἄλλο ποιεῖ,
 9v] καὶ μὴ ὅτι οὐ ταῦτόν | ἀλλά πη καὶ τοῦναντίον, εἴπερ ἐναντία φθαρτὸν
 καὶ ἄφθαρτον, ἀθάνατον καὶ θνητόν, τῆς μὲν ἰδέας δηλονότι μιᾶς ἐξ
 ἀρχῆς καὶ ἀεὶ τῆς αὐτῆς οὕσης, τῶν δ' ἐκ τῆς φύσεως γεγενημένων
 255 θνητῶν ὄντων καὶ φθαρτῶν; καίτοι γε περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς λέγον-
 τεσ, τὰ εἶδη λέγετε φθείρεσθαι μᾶλλον ἢ ἐν οἷς ταῦτα· ὥστε, κατὰ γε
 τὸν ὑμέτερον λόγον, εἰ μὴ τῶν εἰδῶν μετεῖχεν αὐτὰ δὴ ταῦτα, ὧν ἰδέαι
 καὶ μορφαί εἰσι τὰ εἶδη, καὶ ἄφθαρτα καὶ ἀθάνατα ἔμεινεν ἂν. Εἰ δ'
 ὅτι τούτων μετέχει, καὶ γοῦν ἀπολλυμένων, δοκεῖ καὶ ταῦτα ἐφθάρθαι,
 260 πῶς αὐτὰ καθ' αὐτὰ ἔσται ποτὲ τὰ εἶδη, τῶν καθ' ἕκαστον καὶ ἐφ' οἷς
 εἰσὶ καὶ λέγεται ταῦτα, φθειρομένων; οὐ τοῦτ' ἔστιν, οὐ τοῦτο, οὐδ'
 ἔστιν ὁρθῶς ἰδέας νοεῖν καθ' αὐτὰς μενούσας καὶ προτέρας ὧν γε αὐ-
 ται δῆπουθέν εἰσιν ἰδέαι, ἀλλά τι τοῦναντίον· τοῦ γὰρ πρώτου παρὰ
 τοῦ δημιουργοῦ τρόπον ὃν ἔφημεν ἀνθρώπου γεγενημένου, ζῶου δη-
 265 λονότι λογικοῦ θνητοῦ καὶ ταῦτά αὐτῷ καὶ οὐχ ἕτερα γεννᾶν πεποιημέ-
 νου, καὶ τοῦθ' ὥσπερ κατ' οὐσίαν εἰληφότος, καὶ πᾶς ὅστις ἐξ ἐκεί-
 10r] νου ἄλλος ἐπ' ἄλλῳ ἔστι | γεγενημένος, αὐτὸ τοῦτ' ἐστὶ τὸ εἶδος καὶ
 τὴν μορφήν καὶ τὴν οὐσίαν ὅπερ δὴ καὶ ἦν ἐκεῖνος ὢν. Καὶ γοῦν ἡμεῖς
 ἐξ ἐπαγωγῆς ἐπὶ πάντα ἰόντες, ἐκεῖνον δὴ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον καὶ
 270 ἀρχὴν ὄντα θεωρήσαντες καὶ τοὺς μετ' ἐκεῖνον καὶ καθεξῆς αἰεὶ, ὃ
 δὴ εὗρομεν ταῦτόν ἐπὶ πάντων καὶ μὴ τί γε μηδὲν μηδαμῶς παρενη-
 νεγμένον, τοῦτ' εἶδος ἔγνωμεν ἀνθρώπου, περὶ τούτου καὶ ὀρισάμενοι
 εἵπομεν ἄνθρωπον εἶναι ζῶον λογικὸν θνητόν, τοῦτο παντὸς αὐτοῦ
 γε τοῦ (p. 200) ἀνθρώπου καὶ τοῦ εἶδους ὄντος. Καὶ οὕτω δὴ οὐ πρό-
 275 τερον τῶν καθ' ἕκαστον ἢ ἰδέα καὶ τὸ εἶδος, ὡς Πλάτων λέγει, ἀλλ'
 ὕστερον μᾶλλον ἐπινενοημένον καὶ δῆθ' ὠρισμένον ἐστί. Φθείρεται
 μὲν οὖν ἐπὶ τοῖς καθ' ἕκαστον, τούτων γε φθειρομένων, καὶ μένει αὐθις
 ἐπὶ τοῖς καθ' ἕκαστον, τούτων δὴ γιγνομένων, οὐκ αὐτοῦ τῆς γενέσεως
 αἰτίου ὄντος καὶ τῇ φύσει προβεβλημένον· ἀλλ' ὅτι ἀεὶ γένεσις διὰ
 280 τοῦτο μᾶλλον καὶ ἀεὶ τὸ εἶδος, καὶ ἔστι δὴ καὶ κατὰ τοῦτο ταῦτόν ἐκά-
 στῳ τῶν μορίων αὐτοῦ, γιγνόμενον ἀεὶ καὶ φθειρόμενον, καὶ αὐθις φθει-
 ρόμενον καὶ μένον, ὡς καὶ τὰ μόρια τοῦτο πάσχουσιν, οὐκ αὐτὰ ἀεὶ
 ταῦτά ὄντα, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς φθειρομένοις ἐτέρων γιγνομένων. Ὁ γοῦν
 ἔστιν ἐκ παντὸς τρόπου δεδειγμένον καὶ τεκμηρίου παντὸς τὸ ταῦτόν

253 θνητόν καὶ ἀθάνατον M

281 αὐθις M : αὐ Π P Boiss.

274/275 πρότερον τῶν καθ' ἕκαστον - λέγει : cf. Arist. *Metaph.* 990b 6, 991a 1

ἀποδείξεις —ἀποδείξεις πού μαρτυροῦν τὴν ταύτιση τοῦ εἶδους πρὸς τὰ μέρη καὶ τῶν μερῶν πρὸς τὸ εἶδος— αὐτὸ λοιπὸν εἶναι τὸ βέβαιο καὶ στὴν κυριολεξία του εἶδος, πού δὲν ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τὰ μέρη οὔτε πάλι καὶ ὕστερα ἀπὸ τὰ μέρη, ἀλλὰ μαζὶ μ' αὐτά, καὶ πού δὲν μπορεῖ κατὰ κανένα τρόπο νὰ ἔχη χωριστὴ ὑπαρξη. Ἐνα λοιπὸν καὶ πάντα τὸ ἴδιο γιὰ ὅλα ὅσα γίνονται ἢ ἔχουν γίνεῖ δὲν εἶναι κανένα εἶδος, καὶ οὔτε αὐτὸ θὰ ἦταν τὸ ὄν στὴν κυριολεξία, γιατί πῶς θὰ μπορούσε νὰ ὀνομασθῇ ἀπόλυτα καὶ μονοσήμαντα ὄν ὅ,τι θὰ εἶχε μετοχή καὶ στὰ δύο, (290) καὶ στὸ Εἶναι καὶ στὸ Μὴ-Εἶναι; Γιατὶ πραγματικὰ κάθε τι πού ἐγινε δὲν ὑπῆρχε πρὶν, ἀλλὰ ἐγινε ὕστερα· καὶ ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε πρὶν νὰ γίνῃ, ἔχει ὅμως γίνεῖ, εἶναι καὶ τὰ δύο αὐτά, δηλαδή καὶ ὄν καὶ μὴ ὄν. Καὶ ἐπειδὴ εἶναι τέτοιο (καὶ ὄν καὶ μὴ ὄν), δὲν εἶναι μονοσήμαντα καὶ στὴν κυριολεξία ὄν. Ἐξ ἄλλου πῶς θὰ μπορούσε ὁποιοδήποτε ἀπὸ ἐκεῖνα πού ἔχουν γίνεῖ νὰ θεωρηθῇ ἓνα καὶ πάντα τὸ ἴδιο; Πρῶτα-πρῶτα δὲν εἶναι ἓνα γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο, ὅτι εἶναι καὶ ὄν καὶ μὴ ὄν· ἐπειτα, ἐπειδὴ κι ἂν προχωρήσῃ στὴν σύνθετη φύση, δὲν θὰ μείνῃ γιὰ πάντα στὴν ἴδια οὐσία ἀλλὰ θὰ ἀλλάξῃ καὶ θέσῃ καὶ κατάστασῃ, γινόμενο κάτι ἄλλο ἀπὸ τὸ προηγούμενο. Καὶ ὅποιο εἶναι ὅπως αὐτό, πῶς μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα καὶ πάντα τὸ ἴδιο;

Καὶ γιὰ τὸ εἶδος λοιπὸν καὶ γιὰ τὴν ἰδέα ἰσχύουν τὰ ἴδια, καὶ οὔτε αὐτὴ εἶναι μία καὶ ἡ ἴδια γιὰ κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα οὔτε τὸ εἶδος εἶναι ἓνα καὶ τὸ ἴδιο, ἀλλὰ (300) —κατὰ τὸν τρόπο πού εἶπαμε—, ἂν καὶ φαίνονται νὰ νὰ εἶναι ἓνα, εἶναι πραγματικὰ πολλὰ καὶ ἄπειρα καὶ κάθε φορὰ ἄλλα καὶ ἄλλα. Τὸ κυριολεκτικὰ ὄν εἶναι ὅμως ἓνα, καὶ αὐτὸ πού εἶναι ἓνα, αὐτὸ καὶ μόνο εἶναι ὄν. Ὑπάρχουν βέβαια καὶ τὰ ἄλλα καὶ λέγονται κι αὐτὰ ὄντα, ἐπειδὴ προέρχονται ἀπὸ ἐκεῖνο αἰτιοκρατικά. Γιατὶ τί θὰ ἦταν αὐτὸ πού ἐγινε ἀπὸ τὸ ἓνα καὶ μοναδικὸ ὄν παρὰ ὅσο γίνεται κι αὐτὸ ὄν; Ἀλλὰ βέβαια τὸ ὄν ἐκεῖνο εἶναι καὶ αἰώνιο· καὶ πάλι ὅμως αὐτὰ πού ἔχουν γίνεῖ ἀπὸ ἐκεῖνο, ὅπως δὲν ἔχουν καμμιά ἀπολύτως συμμετοχὴ στὴν οὐσία του καὶ μόνο μὲ τὴν συμμετοχὴ τους στὴν δημιουργικὴ αἰτία εἶναι αὐτὰ πού εἶναι, ἔτσι δὲν ἔχουν μετοχὴ οὔτε στὴν αἰωνιότητά του. Καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ὁ δημιουργὸς θέλει καὶ αὐτὰ νὰ ἔχουν κατὰ κάποιο τρόπο αἰώνια ὑπαρξη καὶ διάρκεια καὶ νὰ μὴ χάνωνται ἐντελῶς. Γι' αὐτό, (310) ἐπειδὴ εἶναι ἀδιάκοπη ἡ φθορά τους, εἶναι καὶ ἡ γένεση συνεχῆς, καὶ ἄλλο ἀπὸ αὐτὰ φεύγει, ἄλλο ἔρχεται· καὶ εἶναι ἡ γένεση αὐτὴ ἓνας τρόπος νὰ ὑπάρχουν πάντα καὶ νὰ συντηροῦνται αὐτὰ ἀκριβῶς πού προέρχονται ἀπὸ γένεση. Κι ἔτσι, ἐφ' ὅσον αὐτὰ ἔχουν μόνιμη ὑπαρξη καὶ ζωὴ, ἐπειδὴ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ καὶ πρῶτο εἶδος, γι' αὐτὸ φαίνεται κατὰ κάποιο τρόπο ὅτι τὸ εἶδος αὐτὸ ἔχει μετοχὴ στὸ ἄφθαρτο καὶ στὸ αἰώνιο καὶ εἶναι πάντα τὸ ἴδιο, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα δὲν συμβαίνει βέβαια κάτι τέτοιο, ὅπως τὸ ἀποδείξαμε μὲ ὅλα ὅσα εἶπαμε ὡς τώρα.

10v] δεικνύντος τοῦ τε | εἶδους πρὸς τὰ μέρη καὶ τῶν μερῶν αὐθις πρὸς τὸ
 286 εἶδος, τοῦτο δὴ πάντως καὶ κυρίως εἶδος, μήτε πρὸ τῶν μορίων ὄν
 μήτ' αὖ μετὰ τὰ μόρια, ἀλλ' ὁμοῦ τούτοις καὶ χωρὶς μή τί γε μηδαμῶς
 εἶναι δεδυνημένον. Ἐν μὲν οὖν καὶ τὸ αὐτὸ οὐδέν ἐστιν ἐπὶ τοῖς γιγνο-
 μένοις ἢ γεγενημένοις, ἀλλ' οὐδὲ κυρίως ὄν· ὁ γὰρ ἀμφοῖν μετέσχε,
 290 τοῦ τ' εἶναι καὶ τοῦ μὴ εἶναι, πῶς ἂν ἀπλῶς λέγοιτ' ἂν ὄν; πᾶν γὰρ
 ὁ γέγονεν οὐκ ἦν, εἴτα γέγονεν· ἐπεὶ γοῦν οὐκ ἦν πρὸ τοῦ γενέσθαι,
 γεγονὸς δ' ἐστίν, ἀμφω ταῦτ' ἐστί, καὶ ὄν καὶ μὴ ὄν· ταῦτα δ' ὄν, οὐχ
 ἀπλῶς οὐδὲ κυρίως ὄν ἐστίν. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἐν πῶς ἂν τι καὶ εἴη τῶν
 γεγενημένων; πρῶτον μὲν γὰρ οὐχ ἓν ἐστὶ κατ' αὐτὸ δὴ τοῦτο, ὅτι
 295 καὶ ὄν καὶ μὴ ὄν ἐστίν· ἔπειθ' ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς συνθέτου φύσεως εἴπερ
 ῖοι, οὐκ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ αἰεὶ μενεῖ, ἀλλὰ μεταχωρήσει καὶ μεταστήσεται,
 ἄλλο ἐξ ἄλλου γιγνόμενον· ὁ δὲ τοῦτο, πῶς ἓν;

Καὶ εἶδος τοίνυν καὶ ἰδέα τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον· καὶ οὔτε μία
 ἐστι καὶ ἡ αὐτὴ τῶν ὄντων οὐδενός, οὔτε εἶδος ἓν καὶ τὸ αὐτό, ἀλλ'
 300 ὄν γ' ἔφημεν τρόπον, ἐν δοκοῦντα εἶναι, πολλὰ δὴ τινα καὶ ἄπειρα καὶ
 ἄλλα καὶ ἄλλα εἰσί. Τὸ γὰρ ὄν ἓν καὶ ὁ γε ἓν τοῦτο καὶ μόνον ὄν. Εἰσὶ
 11r] δὲ καὶ τᾶλλα καὶ λέγεται ὄντα, ὅτι | κατ' αὐτὴν τὴν αἰτίαν ἐξ ἐκείνου
 εἰσί· τί γὰρ καὶ ἔμελλεν εἶναι τὸ ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου ὄντος γεγενημένον,
 ἢ καὶ αὐτό, κατὰ τὸ ἐγχωροῦν, ὄν; Ἀλλὰ μὴν καὶ αἰδίον ἐκεῖνο τὸ
 305 ὄν· καὶ αὐθις τὰ ἐξ αὐτοῦ γεγενημένα, ὥσπερ ἐκείνου μὲν τῆς οὐσίας
 οὐδέν οὐδαμῶς μετέσχε, μετεσχηκότα δὲ τῆς δημιουργικῆς αἰτίας
 εἰσὶν ἅπερ εἰσὶν, οὕτως οὐδὲ τῆς αἰδιότητος ἐκείνου μετέσχε· κατ'
 αὐτὴν δὲ τὴν αἰτίαν βούλεται καὶ ταῦτα αἰδίως ὥσανεὶ παραμένειν
 καὶ εἶναι, καὶ μή τί (p. 201) γε πάμπαν ἀπόλλυσθαι. Διὰ τοῦτο συνε-
 310 χοῦς τῆς φθορᾶς αὐτῶν οὔσης συνεχῆς ἐστι καὶ ἡ γένεσις· καὶ τὸ μὲν
 αὐτῶν ἄπεστι, τὸ δὲ πάρεστι. Καὶ ἔστιν ἡ γένεσις οἶονεὶ τρόπος τοῦ
 αἰεὶ παραμένειν καὶ σεσῶσθαι αὐτὰ δὴ ταῦτα ἃ δὴ καὶ ἐξ αὐτῆς εἰσι· τού-
 των δὲ μενόντων καὶ σεσωσμένων, ἐπειδὴ ταῦτα τοῦ ἐξ ἀρχῆς καὶ πρώ-
 του εἶδους εἰσί, καὶ δοκεῖ πως τοῦτο τὸ εἶδος τοῦ ἀφθάρτου μετέχειν
 315 καὶ αἰδίου καὶ εἶναι τὸ αὐτὸ αἰεὶ, μὴ τοῦτό γε τῇ ἀληθείᾳ ὄν, ὥς ἐκ
 πολλῶν ἡμεῖς ἤδη τῶν εἰρημένων ἀποδεδειχότες ἐσμέν.

291 γοῦν M : γὰρ Π P Boiss.

307 αἰδιότητος codd. : ἰδιότητος (sic) Boiss.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΛΟΓΟΘΕΤΗΝ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ

Ἴσως ὁ περὶ τῆς ὕλης ἐμοὶ καὶ τῶν ἰδεῶν ἀπειργασμένος ἀντι-
 θετικῶς πρὸς Πλάτωνα λόγος οὐ τοῦ συνήθους εἶδους καὶ τῆς καθαρό-
 τητος εἶναι δόξει, ἣν ἐπὶ πᾶσιν ἐγὼ σπουδάζω, ἐπεὶ μηδ' ἄλωτον εὐθὺς
 5 παντὶ τῷ ἐντυχόντι τὸ τῶν ἀποδείξεων σύμπαν καὶ τῶν ἐπιχειρημά-
 των. Ἀλλὰ δρόμος μὲν καὶ τόνος ὁ αὐτὸς καὶ συνήθης ἐμοί, καὶ τὸ
 τῆς γλώττης αὐθις ὁρᾷς ὅπως ἕκαστον μετ' εὐκολίας ἀποδίδωσι τῶν
 νοημάτων· ἔστι δ' ὁμῶς ὃ γ' ἀποδίδωσιν ὁξὺ δὴ τι καὶ περίεργον, καὶ
 10 πρὸς ἔπος, εἰπεῖν, ἀπαντῶν, καὶ τάχιστ' αὖ ἀπαλλαττόμενον τῆς ἐπεξερ-
 γασίας, ἐξ ἧς ἐστὶ καὶ τὸ (p. 46) δὴ πλέον ἐκκαθαίρειν, καὶ τοῦ γ' εὐ-
 ρύτερον διατίθεσθαι, μὴ ἐγχωρούντων τῇ μεθόδῳ τοῦ λόγου, ἐκ διαιρέ-
 σεως καὶ δῆτ' ἐννοιῶν ὁμολογημένων καὶ πυκνῶν δὴ τινων συλλογι-
 σμῶν ἀποδεικτικῶν τὴν ἰσχὺν τοῦ πείθειν ἐσχηκότος. Ἔστι μὲν γὰρ
 καὶ Πλάτων αὐτὸς αἰὲ καὶ πανταχῇ τὴν καθαρότητα διώκων, καὶ σύ
 15 γ' οἶδας πλέον τῶν ἄλλων, ἅτε καὶ προσσχὼν τοῖς τοῦ Πλάτωνος πλέον
 τῶν ἄλλων· ἐν δὲ Τιμαίῳ καὶ Παρμενίδῃ, πρὸς οὓς ἡμῖν ἤδη καὶ ὁ
 νῦν ἀγών, οὐ δοκεῖ τοῦτο, καίτοι κἀνταῦθα τὰ ἴσα σπουδάζων. Ἀλλὰ
 νοῦς μὲν αὐτῷ αἴρεται, πολὺς καὶ μέγας καὶ ποικίλος γιγνόμενος, καὶ
 ἄνω χωρῶν διαβαίνει· γλῶττα δ' αὐτοῦ, ἥ καὶ μεγάλη τῶν Ἑλληνίδων,

Tit.: *Epist.* 37 (Boiss. p. 45sq. ubi notae). De hoc Logotheta, fort. Theodoro Methochita, v. Boiss. p. 45, not. 1. Extat etiam *Epist.* 39 (Boiss. p. 49sq.) ad eundem Logothetam cujus epistolae (Boiss. p. 46sq.) respondet Chumnus. In hac epistula v. verba ad rem pertinentia (p. 49,1sq.): Ἐδεδίειν ἅμα καὶ μὴ ποτε μαινομένῳ εἰοικέναι νομιζοίμην ἂν πρὸς Πλάτωνα παραβαλλόμενος καὶ Ἀριστοτέλην καὶ τοῖς ἐκείνων δόγμα-
 σιν ἀντιβαίνων· νῦν δὲ καὶ τῆς σῆς ψήφου προστεθείσης οὐχ, ὥς ἂν τις εἴποι, ἐτέρας καὶ μιᾶς, ἀλλ' ὥς ἀρκεῖν αὐτὴν ἀντὶ πάσης εἶναι, ἔπεισέ μοι θαρρεῖν καὶ πάνν τι θαρρεῖν. Πλάτωνος μὲν γὰρ καὶ Ἀριστοτέλους σοφίαν ὅστις μὴ μέγα καὶ μέγιστον οἶεται χρῆμα καὶ θαυμαστὸν ἦ καὶ πλέον θαυμαστοῦ, ἐν παντί γε τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ, οὐ νοῦν ἔχειν ἡγοῦμαι· πάντα δὲ τὰ ἐκείνων, ὥσπερ ἐκεῖνοι φασὶ τὰ τῆς Πυθίας, ἀρκεῖν ὅτι ἐκείνοις εἴρηται καὶ δέδοκται, καὶ τούτων πλέον μήτε ζητεῖν μηδέν, μήτε προσεπινοεῖν περαιτέρω πειρᾶσθαι, μήτε προσεξευρί-
 σκειν, ἀλλ' ἀρκεῖν νομίζειν ἐξηγητὰς καθῆσθαι, οὐκ ἂν ἐγωγε βουλοίμην ἂν οὐδ' ὥς ἔστιν ἐπ' οὐδενὶ οὐμένουν αὐτοῖς ἀντεπεξιέναι (cf. Initium opusculi *Περὶ κόσμου καὶ τῆς κατ' αὐ-
 τὸν φύσεως*, ab Io. Sakkelioni, Athenis 1890, p. 75 editum: καὶ γὰρ ἐπεὶ . . . ἄλλοις ἄλλα καὶ δέδοκται καὶ λέλεκται, λείπεται καὶ τοῖς μετ' ἐκείνους, ἔτι τῆς ἀληθείας ζήτησιν ἐχούσης, προσεπινοεῖν τι καὶ προσεξευρίσκειν, ὀρθὸν δῆπου γε καὶ τοῦτο καὶ τῆς φύσεως ἡμμένον.) 2 ἀπειργασμένος ἀντιθετικῶς: cf. *Epist.* 1 (Boiss. p. 1) *Τῷ Μανουηλίτῃ*. Πρὸς τὸν ἐραστήν σε τῶν ἐμῶν λόγων τὸ βιβλίον πέμπω. Ἔστι δὲ τὰ μὲν αὐτοῦ ἐκ τῶν τῆς φιλοσοφίας σπουδασμάτων κατὰ λόγους ἐμοὶ πονηθέντα φυσικούς, μὴ πάντα τῶν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους δογμάτων ἐφεξῆς πάνν τι ἀποδεχομένῳ, ἀλλ' ἔστιν ἐν οἷς καὶ ἀντιθετικῶς φερομένῳ. . . 2/3 ὁ περὶ τῆς ὕλης. . . λόγος: v. p. 361 istius editionis.

- 20 οὐ πάντῃ γ', εἰπεῖν, ἔπεται ῥαδίως, οὐδέ γε περιδρασσομένη δι' ἐαν-
τῆς τὸ πᾶν ποιεῖται, ἀλλὰ τι καὶ τοῦτο μὲν ἐς ὅσον οἶόν τε, ἀφίησι δ'
ὅμως καὶ τῷ ἰχνεύοντι καὶ ζητοῦντι νοῦν μὴ φαινόμενον νῶ θηρεύειν.
Εἰ γοῦν Πλάτων οὕτως, ἐμοὶ ἐπὶ τῶν αὐτῶν οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπι-
χειροῦντι φωνῆς καὶ γλώττης, οὐδὲ μὴν ἐγγύς, οὐδ', ὅσον εἰπεῖν, πόρ-
25 ρω, ἀλλὰ τι ἐπὶ μήκιστα μηκίστων, τί ἂν καὶ συμβαίῃ; τί δ' ἄλλο ἢ,
ὅ γε καὶ σὺ πάντως ἐρεῖς, συγγνώμη;

Τῷ ΥΠΑΤῶ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ Τῷ ΚΥΠΡΙΑΝῶ

- Τῷ τῶν φιλοσόφων ὑπάτῳ καὶ τᾶλλα πάντα προέχοντι τῶν καλῶν
καὶ ἀρίστων, καὶ δῆτα δογμάτων προῖσταμένῳ τῶν ὀρθῶν (p. 52) καὶ
παρ' ἡμῖν εὖ μάλα κρατούντων, τί καὶ γένοιτ' ἂν μᾶλλον πρὸς ἡδο-
5 νήν, τί δὲ καὶ σφόδρα κεχαρισμένον, ἢ λόγος ἐξ ἀμφοῖν ὠρμημένος
καὶ γοῦν ἀπειργασμένος, φιλοσοφίας δηλονότι καὶ δόξης περὶ τῶν ὄντων
ἀσφαλῶς ἐχούσης, καὶ τοίνυν Ἑλλήνων σοφίαν καὶ τὴν γ' ὑπερτά-
την, ἐπίβουλον δ' ὅμως τοῖς ἡμετέροις, συγγέων καὶ περιτρέπων καὶ
μηδαμῇ τιθείς, τὸ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς κράτος, ὅσον ἐκ παντὸς λόγου
10 σθένους, ἐκ παντὸς ἀποδεικνὺς τρόπον; ἐγένετο μὲν γὰρ ὁ σύμπας
οὗτος κόσμος καὶ τὴν φύσιν ἔσχεν ὡς τῷ τῆς κατ' αὐτὸν δημιουργίας
ὑποφήτῃ ὁ κατασκευάσας ἔφηνε καὶ κοσμήσας, καὶ ἡμεῖς ὑπ' αὐτοῦ
δεδιδάγμεθα καὶ μένομεν ἐφ' ὧν καὶ παρειλήφαμεν ἱερῶν λόγων· Πλά-
των δ' ὕλην πρὸ τοῦ φαινομένου παντὸς παρεισάγει ἄτακτόν τινα καὶ
15 ἄκοσμον, καὶ ἰδέας πλάττει μὴ τί γε δεδυνημένας μηδαμῇ στῆναι, πεί-
θει δ' ὅμως τῷ περιόντι τῆς σοφίας καὶ τῇ δυνάμει τοῦ λέγειν τοὺς γε
μὴ πάντῃ τι νουνεχῶς προσέχοντας αὐτῷ καὶ ἀπλῶς δήπουθεν καὶ ἀπε-
ριέργως προσενηνεγμένους. Καὶ τοίνυν ὁ λόγος, ὡς εἰς ἀντίπαλον ἀπο-
κριθεὶς μοῖραν ἀποδύεται πρὸς τὸν ἀγῶνα, καὶ τὴν πάλιν ἵστησιν ἐπὶ
20 τῶν σφῶν αὐτῶν ὀχυρωμάτων καὶ κατασεῖειν πειράται καὶ βάλλειν
κάτω, καὶ δὴ κατασεῖει αὐτοῖς ἐκείνοις ὀργάνοις, αὐτοῖς μηχανήμασι
τοῖς τοῦ Πλάτωνος κεχρημένος. Καὶ ἔστιν ἡμῖν γε δοκοῦν οὕτως·
εἰ δὲ καὶ ὀρθῶς, σὺ ἂν μᾶλλον εἰδείης, ἐπιστήσας τῷ λόγῳ καὶ τὴν ἄμιλ-
λαν δοκιμάσας. Σὺ καὶ τὴν ψῆφον ὀρθῶς ἂν ἐξενέγκοις, καὶ ἡμεῖς ἐπὶ
25 ταύτης, ὁποτέρως ἂν καὶ ἔχοι, μενοῦμεν, ὀρθῶς αὐτὴν εἰδότες καὶ ἀσφα-
λῶς ἔχειν.

Tit. : *Epist.* 42 (Boiss. p. 51sq. ubi notae). «De Cypriano nihil nunc quod afferam habeo» Boiss. h.l. 10 «innuit opusculum de materia» Boiss. h.l. 12 ὑποφήτῃ : sc. Moysei 15/16 πείθει - τοῦ λέγειν : cf. p. 365, v. 71 istius editionis opusculi de materia.

